

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TRABZON'UN DEMOGRAFİK YAPISI

(1923-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURETTİN ÇAKICI

MAYIS-2014

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TRABZON'UN DEMOGRAFİK YAPISI

(1923-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURETTİN ÇAKICI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

MAYIS-2014

TRABZON

ONAY

Nurettin ÇAKICI tarafından hazırlanan Trabzon'un Demografik Yapısı (1923-1950) adlı bu çalışma 26/05/2014 tarihinde (Savunma Sınavı Tarihi) yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... / ...

.....
Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İmza

Nurettin ÇAKICI

.../.../...

ÖNSÖZ

Tarihte yer edinmiş devletler buldukları bölgelerde nüfus üstünlüğüne büyük önem vermiş ve ilhak ettikleri bölgelerde kalıcı olmayı sağlamak için, buralara nüfus iskan etmişlerdir. Çağdaşlaşmayı ve gelişmişliği hedefleyen her ülke sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerin yanında nüfus özelliklerini de belirleyerek, gelecekte gerçekleştirecek olduğu plan ve projeleri bu özelliklere göre şekillendirmektedir. Bu bağlamda bir bölge üzerinde bulunan nüfusun yapısını, durumunu ve dinamik özelliklerini inceleyen bir bilim dalı olan demografi, eskiden bu yana tüm devletlerin üzerinde durduğu bir alan olmuştur.

Trabzon'daki demografik durumun bir tarihçi gözüyle incelenmesi adına hazırlanan bu çalışmanın hedefi, 1923-1950 yılları arasında Trabzon'daki demografik gelişmeleri ve bunların sebep ve sonuçlarını yansıtmaktır. Demografinin, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerle de ilgili olması dolayısıyla çalışmada, bu etkenler de göz ardı edilmemiştir.

Osmanlı Devleti döneminde geniş bir coğrafyaya ve hatırı sayılır nüfus miktarına sahip olan Trabzon'un, Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte, idari taksimattaki değişiklikler ve sınırlarındaki daralmayla birlikte, geçirmiş olduğu demografik değişim değerlendirilmiştir. Cumhuriyet Dönemine gelinceye kadar düzensiz bir şekilde yapılan nüfus sayımları, bu dönemde sistematik bir düzen içerisinde yapılarak, nüfusun niceliksel ve niteliksel durumu tespit edilmiştir. Nüfus artış hızı, yoğunluğu, köy-kent nüfusu, cinsiyet yapısı, eğitim, meslek, din ve medeni hal gibi etkenler göz önünde bulundurularak belli bir tarihsel süreç içerisinde istatistiksel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu tez çalışması süresince, gerek tez konusunun seçiminde gerekse de çalışmanın çeşitli aşamalarında benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ'e, teşekkürlerimi bir borç bilirim. Yine çeşitli konularda yardımlarına başvurduğum Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ, Okt. Veysel USTA, Arş. Gör. Yüksel KÜÇÜKER, Arş. Gör. Engin Çağdaş BULUT ve Arş. Gör. İlhami Tekin CİNEMRE'ye şükranlarımı sunuyorum.

Mayıs 2014

Nurettin ÇAKICI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
TABLOLAR LİSTESİ	IX
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	1-16

BİRİNCİ BÖLÜM

1 MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ GELİŞMELERİNİN

TRABZON NÜFUSUNA ETKİLERİ	17-32
1.1 Milli Mücadele Dönemi'nde Pontusçuluk Faaliyetleri ve Trabzon Nüfusuna Etkileri	21
1.2 Nüfus Mübadelesi ve Trabzon.....	24
1.3 Trabzon'un Nüfusunu Etkileyen Faktörler	30
1.3.1 Sel Felaketlerinin Trabzon Nüfusuna Etkileri	31

İKİNCİ BÖLÜM

2 CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN NÜFUS SAYIMLARI VE

TRABZON'DA NÜFUSUN DURUMU	33-77
2.1 1927 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu	36
2.2 1935 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu	44
2.3 1940 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu	51
2.4 1945 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu	58

2.5	1950 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu	66
-----	--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3	TRABZON NÜFUSUNUN NİTELİKLERİ	78-102
3.1	Trabzon Nüfusunun Mesleki Durumu	78
3.2	Trabzon'da Nüfusun Eğitim Durumu	89
3.3	Trabzon'da Nüfusun Medeni Durumu.....	95
3.4	Trabzon Nüfusunun Dini İnanışa Göre Durumu	97
3.5	Trabzon Nüfusunun Maluliyet Durumu	99
SONUÇ		103
YARARLANILAN KAYNAKLAR		107
EKLER		120
ÖZGEÇMİŞ		130

ÖZET

Bu tez çalışmasının amacı 1923-1950 yılları arasında Trabzon'un demografik yapısını inceleyerek, burada meydana gelen değişim sürecini sebep ve sonuçlarıyla birlikte ortaya koymaktır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte I. Dünya Savaşı, Rus işgali ve Milli Mücadele yıllarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak Trabzon'da önemli demografik değişimler yaşanmıştır. Bu durum Cumhuriyet Döneminde Trabzon'da yaşayan nüfusun eskiye nazaran homojen bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Çalışmada, arşiv kaynakları, salnameler, gazeteler, Türkiye İstatistik Kurumu verileri ve ikinci el kaynaklardan yararlanılarak bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş bölümü dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu tanıtımı, kaynaklar ve Trabzon'da Cumhuriyet Dönemine kadar olan gelişmelerden kısaca bahsedilmiştir. Birinci bölümde Milli Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'un demografik yapısında etkili olan belli başlı faktörlere değinilmiştir. İkinci bölümde Cumhuriyet Döneminde belli bir sistematik takip edilerek yapılan nüfus sayımları (1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950) yıllarında Trabzon'da nüfusun durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Trabzon'da nüfusun maluliyet, meslek, medeni hal, dini ve tahsil durumu ifade edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre incelenen dönemde Trabzon, sosyal bir hareketlilik içerisindedir. Bu sosyal hareketlilik, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan gelişmeler, Trabzon'un sosyo-ekonomik ve ticari bir merkez olmasının ortaya çıkardığı bir durumdur. 27 yıllık bir süreç içerisinde Trabzon'un nüfusu çeşitli etkenlere bağlı olarak önemli değişimlere sahne olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, demografi, nüfus, nüfus sayımları.

ABSTRACT

The aim of this study is to state the period of change with the reasons and results by analyzing the demographic structure between the years 1923-1950 in Trabzon. Within the period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, some significant demographic changes existed depending upon the World War I, Russian invasion and War of Independence. It provided the population of Trabzon to be more homogeneous when compared to before in the Republic period. In this study, it is tried to be provided integrity by taking advantage of archival resources, annuals, newspapers, the datum of Turkish Statistical Institute and second hand sources.

Our study consists of three parts except for the introduction. The introduction of the content, resources and the developments in Trabzon until the Republic period are briefly stated in the introduction part. Major factors which were influential in the demographic structure of Trabzon during the War of Independence and the early years of Republic are mentioned in the first part. In the second part, information is given about the population of Trabzon related to the years in which population census (1927, 1935, 1940, 1945, 1950) was carried out following certain systematics in the Republic period. The third part is on the population of disabled, profession, civil, religious and educational status in the Trabzon.

According to the evidence acquired from the study, Trabzon was in a social dynamism. This social dynamism and the developments taken place in the last era of the Ottoman Empire were the circumstance which was revealed as a result of Trabzon's being a socio-economical and trade center. In a period of 27 years, the population of Trabzon witnessed some important changes depending upon various factors.

Keywords: Trabzon, demography, population, census.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	Osmanlı Devleti'nde Eyaletlerin Nüfusları ve Eyaletlere Göre Müslüman İle Gayrimüslim Nüfuslarının Dağılımı (1831).....	8
2.	Trabzon Vilayetinin Nüfus Durumu.....	9
3.	1319 Trabzon Vilayet Salnamesine Göre Vilayetin 1900 yılındaki Genel Nüfus Verileri.....	10
4.	1885-1914 Trabzon Şehir ve Vilayet Nüfusunun Etnik ve Dinsel Dağılımı.....	12
5.	Birinci İmar ve İskan Mıntıkasına Sevk Edilen Göçmenlerin Yerleştirildiği Bölgeler.....	28
6.	1927 Nüfus Sayımında Türkiye Nüfusu.....	38
7.	1927 Nüfus Sayımına Göre Karadeniz Sahilindeki Vilayetlerin Nüfus Miktarı.....	39
8.	1927 Nüfus Sayımında Trabzon Nüfusunun Şehir, Köy ve İlçelere Göre Dağılımı...41	
9.	1927 Nüfus Sayımında Trabzon'da Kadın-Erkek Nüfusunun Şehir, Nahiye ve Köylere Göre Dağılım Miktarı.....	42
10.	1927 Nüfus Sayımında Trabzon'daki Kadın-Erkek Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı.....	43
11.	1927 ve 1935 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusunun Karşılaştırılması.....	45
12.	Karadeniz Sahil Vilayetlerinin 1935 Nüfus Sayımı ve 1927 Nüfus Sayımı Toplam Verileri ile Karşılaştırılması.....	46
13.	1935 Nüfus Sayımında Trabzon Şehir Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı	48
14.	1935 Nüfus Sayımında Köy Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı.....	50
15.	1935 Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu.....	51
16.	1927, 1935 ve 1940 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusu.....	52
17.	1940 Nüfus Sayımında Trabzon'un Karadeniz Sahil Vilayetlerindeki Yeri.....	54
18.	1940 Nüfus Sayımında Trabzon'un Şehir Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı.....	55
19.	1940 Nüfus Sayımında Trabzon Köy Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı.....	56
20.	1940 Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere	

Göre Dağılımı.....	57
21. 1927 Nüfus Sayımından 1945 Nüfus Sayımına Kadar Türkiye Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	59
22. 1945 Nüfus Sayımında Karadeniz Sahil Vilayetleri Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	61
23. 1945 Nüfus Sayımında Trabzon Şehir Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı.....	63
24. 1945 Nüfus Sayımında Trabzon Köy Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı.....	64
25. 1945 Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı.....	65
26. 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Karadeniz Sahil Vilayetlerinin Toplam Nüfus Miktarı.....	69
27. 1927 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon'da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı.....	90
28. 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon'da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı.....	91
29. 1945 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon'da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı.....	92
30. 1950 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon'da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı.....	93
31. Trabzon Nüfusunun Maluliyet Durumu.....	102

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Türkiye Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı ve Toplam Nüfusu.....	67
2.	1927 Nüfus Sayımından 1950 Nüfus Sayımına Kadar Karadeniz Sahil Vilayetlerindeki Nüfusun Artış Miktarı.....	70
3.	1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'un Şehir Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı.....	71
4.	1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'un Köy Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı.....	73
5.	1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	75
6.	1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'un Toplam Nüfusu ve Artış Miktarı.....	75
7.	1927 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılım Oranları...	82
8.	1935 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı.....	84
9.	1945 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı.....	86
10.	1950 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı.....	87
11.	1927, 1935, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'da Okuma-Yazma Bilen Kadın-Erkek Nüfusu.....	94
12.	1927, 1935, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'da Okuma-Yazma Bilmeyen Kadın-Erkek Nüfusu.....	94

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.r.	: adı geçen rapor
a.g.t.	: adı geçen tez
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararları
Bkz.	: Bakınız
Bnb.	: Binbaşı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BTDB	: Başkanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DH. ŞFR.	: Şifre Kalemi Belgeleri
DH. İ. UM.	: Dahiliye İdare-i Umumiye
DS	: Devlet Salnamesi
Ed.	: Editör
MGM	: Muamelat Genel Müdürlüğü
Okt.	: Okutman
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
s.	: Sayfa

GİRİŞ

Konunun Tanımı, Önemi, Kaynak Analizi, Kullanılan Kaynaklar ve Araştırmanın Yöntemi

Tarih sahnesinde yer edinmiş devletler, buldukları coğrafyalarda devamlılıklarını sağlayabilmek, milli benliklerini muhafaza edebilmek ve diğer milletler içerisinde erimelerini önlemek için yaşamış oldukları bölgelerde nüfus üstünlüğüne büyük önem vermişlerdir. Tez çalışmamızın konusunu oluşturan Trabzon'un demografik yapısı, bu önem ve demografi konusunda yapılmış bilimsel çalışmalar dikkate alınarak ortaya atılmış bir uygulamadır. Türkiye içerisinde meydana gelen gelişmeler ve Trabzon'un nüfusuna etkileri, Cumhuriyet Dönemindeki nüfus sayımları, nüfusun nitelikleri ve nüfusu etkileyen belli başlı faktörler çalışmamızın konusu dahilindedir. Demografinin kapsamının geniş olması dolayısıyla çalışmamız, belli başlı başlıklar ve ifadelerle sınırlandırılmıştır.

Demografinin konusu, nüfus ve hayati olaylardan oluşmaktadır.¹ Demografi; dünyada veya bir ülkede bulunan nüfusun yapısını, durumunu, dinamik özelliklerini inceleyen bilim dalıdır. Yunanca 'demos' (halk) ve 'graphein' (yazmak) kelimelerinden meydana gelmiştir. 'Nüfusun coğrafyası' veya 'nüfusbilim' olarak da tanımlanır. Mevcut nüfusun; yaş, cinsiyet, evlilik, geçim, tahsil durumu gibi çeşitli sosyal ve ekonomik yönlerini inceleyen demografi; ülkelere ve bölgelere göre nüfus dağılımını ve doğum, ölüm, göç hareketi gibi gelişmeleri inceler.² Bu açıklamalara ek olarak Başol, demografiyi; hacmi, bünyesi ve gelişmesi başta olmak üzere nüfusu çeşitli yönleri ile inceleyen bir bilim dalı olarak ifade etmiştir.³

Trabzon, tarih boyunca coğrafi konumu ve ticaret yollarına yakın olması sebebiyle birçok devletin ilgisini çekmiştir.⁴ Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan tarihi İpek

---

¹ Özer Serper, **Türkiye Demografisi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1978, s. 2.

² Yusuf Karaca, "Demografi" **Tarih Ansiklopedisi: Kişiler, Olaylar, Kavramlar, Mekanlar**, 3, Ankara: Berikan Yayınları, 2002, s. 205; Sebahaddin Zaim, **Türkiye'de Nüfus Meselesi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994, s. 60; Celal Aybar, **Muhtasar Demografi Nüfus İlimi**, Ankara: Ulus Basımevi, 1937, s. 4-5.

³ Koray Başol, **Demografi Genel ve Türkiye**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1984, s. 11.

⁴ Hüseyin Albayrak, **Trabzon'un Fethi**, İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010, s. 1.

Yolu'nun güzergahı üzerinde bulunan Trabzon, ilk çağlardan bu yana önemini korumuş ve çeşitli devletlerin hakimiyetine girmiştir.⁵ Trabzon'un bilinen en eski adı sofra ve mustatil yani trapeze manalarına gelen Trapezus'tur. Bu adı almasının sebebi kalesini çevreleyen surların şekli olduğu düşünülmektedir.⁶

Osmanlı Devleti döneminde ülke sınırları içerisinde yaşayanların nüfusunun kayıt altına alındığı bilinmektedir. İlk dönemlerde asker ve vergi ihtiyacı için yapılan nüfus tespitleri, ilerleyen süreçte daha kapsamlı bir şekil almıştır. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda yapılan ilk sayım 1831 yılında yapılmıştır.⁷

Osmanlı Devleti döneminde Trabzon vilayeti nüfusu içerisinde çeşitli etnik unsurlar bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı, Rus işgali, Milli Mücadele Dönemindeki gelişmeler, nüfus mübadelesi, bölgede meydana gelen sel felaketleri ve II. Dünya Savaşı Trabzon'un demografik gelişiminde etkili olan belli başlı faktörlerdir. Burada belirtilen olaylardan başka Milli Mücadele Dönemindeki siyasi gelişmeler ve özellikle nüfus mübadelesi, Trabzon'da yaşayan nüfusun homojen bir nitelik kazanmasını sağlamıştır.

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde nüfus sayımları daha modern, daha kapsamlı ve sistematik bir düzen içinde yapılmıştır. İlki 1927 yılında yapılan nüfus sayımları, sadece nüfus verilerini içermemekte, nüfusa bağlı diğer etkenler hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelere bağlı olarak nüfus sayımlarının içerdiği bilgilerin zaman içerisinde çeşitlendiği söylenebilir.

Yapmış olduğumuz araştırma itibariyle, ele almış olduğumuz konuyla doğrudan ilgili kaynakların sınırlı olduğunu tespit ettik. Trabzon'un demografik yapısı ile ilgili belirlemiş olduğumuz yıllar arasında, bu kaynakların detaylı bilgiler içermediğini özellikle belirtmekte fayda görüyoruz. Trabzon'un demografik yapısı ile ilgili yeterli araştırmanın yapılmamış olması, bir yönüyle eksiklik olmasının yanında diğer yönüyle de bizlere bu konuda araştırma yapma fırsatı vermiştir. Trabzon ile ilgili eserlerde daha çok ilin, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ele alınmış, demografik boyutu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Biz bu eksiklikleri

---

⁵ İsmail Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", **Öncesi ve Sonrası İle Trabzon'un Fethi**, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s.11.

⁶ İsmail H. Ertaylan, "Trabzon'un Fethi" **Öncesi ve Sonrası İle Trabzon'un Fethi**, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s. 26.

⁷ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 62.

de göz önünde bulundurarak, Trabzon'un demografik yapısında meydana gelen değişimleri ifade etmeye çalıştık.

Çalışma kaleme alınırken pek çok kaynaktan yararlanılmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi özellikle de Türkiye İstatistik Kurumu'ndan edindiğimiz veriler çalışmamızda bize oldukça faydalı olmuştur. Çalışmamızın içerdiği yıllar arasındaki dönemin, resmi tutanakları ve basın-yayın organları da yararlandığımız kaynaklar arasındadır. Bunlardan başka çalışmamızda tezler, kitaplar, makaleler, bildiriler gibi telif eserlerden de istifade edilmiştir.

1923-1950 Trabzon'un Demografik Yapısı adlı tez çalışmasında meseleye daha çok tarihçi gözüyle bakılmış, objektiflik göz ardı edilmemiştir. Birçok yerde sayısal veriler, tablolar ve grafikler kullanılmıştır. Çalışmanın bu yönü, Trabzon'un demografik yapısında meydana gelen değişimleri, bu değişimlerin sebep ve sonuçlarının görsel olarak da ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 1923-1950 yılları arası, Trabzon'un demografik yapısı incelenecektir. Her ne kadar konumuz Cumhuriyet Dönemini içeriyorsa da yaşanan gelişmelerin geçmişle bağlantılı olması sebebiyle, bölgenin tarihi geçmişine de kısaca değinmek faydalı olacaktır.

İlkçağlardan Osmanlı Devleti İdaresine Kadar Trabzon'a Hakim Olan Kavimler

Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yerleşme hadisesi çok eski tarihlere uzanmaktadır. Yapılan araştırmalara göre bölgeye ilk olarak M.Ö. III. bin ile II. bin yılları arasında Oğuzlar'ın öncü kollarından biri olarak kabul edilen "Gas/Kas" ve "Gud/Gutiler" in, M.Ö. 675 yılından itibaren ise Kimmerler'in yerleşmeye başladıkları görülmektedir.⁸ Trabzon şehrinden bahseden ilk müellif Ksenophon'dur. Ksenophon'a göre M.Ö. 400 yılında, Doğu Karadeniz'de yaşayan kavimler Kolhlar, Driller, Mossinoikler, Haibler ve Tibarenler'dir.⁹ Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Kimmerler'den sonra İskitler, Medler ve Persler hakim olmuşlardır. Gas/Kas ya da Gaşkalar'dan sonra bölgeye hakim olan Kimmerler ve İskitler'in

---

⁸ Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", **Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi**, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s.106.

⁹ Veysel Usta, **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Trabzon: Serander Yayınları, 1999, s. 15-23.

Türk oldukları hususunda önemli bulgular vardır.¹⁰ Makedonya kralı İskender M.Ö. 334 yılındaki seferle bölgeyi hakimiyeti altına almıştır. M.Ö. 312-280 yılları arasında bölge İskender'in komutanlarının hakimiyetindedir. M.Ö. 280-63 yılları arasında ise Pontus Devleti'nin idaresindedir. M.Ö. 63 - M.S. 395 yılları arasında Doğu Karadeniz, Roma İmparatorluğunun hakimiyeti altına girmiştir. M.S. 394-1204 yılları arasında bölge Roma İmparatorluğunun devamı olan Bizans'ın denetiminde kalmıştır. Bu dönemde Bizans tarafından mağlubiyete uğratılan Bulgar Türklerinden bir kısmı Trabzon'a yerleştirilmiştir. Yine bu dönemde yaklaşık olarak 40.000 Kuman ailesi Gürcistan'a inerek Hristiyan olmuş daha sonra da Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir.¹¹

Bilindiği gibi, XI. yüzyılda Müslüman Türkler Anadolu üzerine seferler düzenlemişlerdir. 1048 yılında İbrahim Yinal¹², Hasankale zaferini kazandıktan sonra Türkmenler Trabzon'a kadar ilerlemişlerdir. Ancak, surlarla çevrili Trabzon'u ele geçirememişlerdir. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere kesin olarak açıldığından Trabzon ve civarının Türkleşmesi ve Müslümanlaşması hız kazanmıştır.¹³ Anadolu coğrafyasının dini ve etnik yapısı değişime uğrarken Trabzon'da da aynı şekilde Müslüman-Türk varlığı artış göstermiştir. Osmanlı Devleti bölgeyi ilhak edene kadar bölge birçok devlet tarafından kuşatılmış fakat çeşitli sebeplerle alınamamıştır.

1204 – 1461 yılları arasında Trabzon Rum İmparatorluğu'nun (Komnenos) hakimiyeti altında kalmış¹⁴ olan Trabzon, Osmanlı Devleti sultanı II. Mehmet tarafından 15 Ağustos 1461 tarihinde fethedilmiştir.¹⁵ Böylece Trabzon'da Osmanlı hakimiyeti başlamıştır.

---

¹⁰ Mehmet Tezcan, "Pontus Krallığı (M.Ö. III. – M.S. IV. Yüzyıl)" **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 2007, s. 80.

¹¹ Hikmet Öksüz ve diğerleri, **Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası 1884-1950**, Trabzon: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2009, s.12.

¹² Selçuklu ailesine mensup bir Türk Beyi'dir.

¹³ Hacıfettahoğlu, a.g.m., s.14.

¹⁴ İbrahim Tellioğlu, **Trabzon Rum Devleti (1204-1461)**, Trabzon: Serander Yayınları, 2009, s. 5-16.

¹⁵ M. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s.7. Trabzon'un fethinin tarihini İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise 26 Ekim 1461 olarak vermiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s.55.

Osmanlı Devleti İdaresinde Trabzon

15 Ağustos 1461’de Fatih Sultan Mehmet Han tarafından fethedilen Trabzon, Rum eyaletine bağlı bir sancak¹⁶ halinde teşkilatlandırılmış ve önemli bir Osmanlı sancağı olmuştur. Sancağın merkezi Trabzon olduğundan dolayı sancak bu isimle anılmıştır. Trabzon sancağı, 1517 yılının sonlarında Anadolu eyaletine, 1520’de yeni kurulmuş olan Vilayet-i Rum-ı Hadis’e, 1535’te de Erzurum eyaletine bağlanmıştır. Trabzon sancağı, 1581 yılından itibaren Batum beylerbeyliğine bağlanmıştır. Bu yıldan XVII. Asrın başlarına kadar Trabzon bir sancak olarak Batum beylerbeyliğine bağlı olarak gözükmektedir. Bölge 1650’lerden itibaren “Trabzon eyaleti” olarak anılmıştır.¹⁷

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin yönetim birimlerinden biri de Trabzon eyaletidir. 1701-1702 Trabzon ve Batum Trabzon eyaletinin paşa sancaklarını oluşturmaktadır. 1717 – 1730 yılları arasında paşa sancağı¹⁸ Trabzon olmak üzere Gönve, Batum ve Soğucak Kalesi eyalete bağlı diğer sancaklardır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlara göre ise Trabzon eyaletine bağlı Trabzon, Gönve ve Canik sancakları olup, bu sancaklar dahilinde 22 kaza bulunmaktadır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Trabzon vilayetinin sınırları genişlemiş ve idari taksimatta bazı değişiklikler olmuştur. 1860 yılında Trabzon vilayeti, Trabzon merkez sancağı ile birlikte beş sancaktan oluşmaktaydı.¹⁹ Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyeti barındırmış olan Trabzon, 1916-1918 yılları arasında Rus işgaline uğramış²⁰ ve 1918 yılı içerisinde geri alınmıştır.²³ Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi açıldığında Osmanlı Devleti idaresinde 15 vilayet, 53 liva, 302 kaza ve 679 nahiye bulunmaktadır.²¹ Trabzon 1920 yılı içerisinde bağımsız il haline gelmiştir.²²

---

¹⁶ Sancak askeri bir terim olup, askerleri aynı bayrak altında toplayan mıntıka demektir. Harita üzerinde sınırları belli olan bir bölgeyi ifade eder. Sancakların birleşmesiyle beylerbeylikler ya da eyaletler oluşur.

¹⁷ Öksüz ve diğerleri, a.g.e., s. 23-24.

¹⁸ Paşa sancağı; birçok sancaktan oluşan Osmanlı idare sisteminde eyaletin üst düzey yöneticilerinin bulunduğu sancağı ifade eder. Beylerbeyi gibi hem askeri hem de mülki görevlere sahip, padişahın idaresini taşraya taşıyan yöneticiler bu sancakta oturur ve eyaletin işleriyle buradan ilgilenirdi.

¹⁹ Necmettin Aygün, **18. Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, İstanbul: Serander Yayınları, 2005, s. 20-21.

²⁰ Enver Uzun, **Rus Hesabatlarında Trabzon (1916-1918)**, Trabzon: Mor Taka Kitaplığı Yayınları, 2009, s. 7.

²¹ Vilayet, sancak, liva, kaza ve nahiye terimleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Engin Çağdaş Bulut, **Doğu Karadeniz Bölgesinin İdari Tarihi (1923-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 1-5.

²² Bulut, a.g.t., s.37.

Anadolu'nun en eski ticaret ve liman kentlerinden biri olan Trabzon, coğrafyasının kendisine sağladığı özelliklerin de etkisiyle tarihin eski dönemlerinden itibaren sosyo-ekonomik olarak büyük bir önem arz etmiştir.²³ İpek Yolu güzergahı üzerinde bulunan Trabzon, iç ticarete Erzurum, Diyarbakır gibi diğer bölgelerin iskele görevlerini üstelenmiş, dış ticarete ise Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Doğu Asya ve İran ticaret malları Trabzon üzerinden İstanbul ve diğer bölgelere ulaştırılmıştır. Anadolu'da ihraç edilen ticari malların Asya ve Avrupa arasında karşılıklı olarak gidip-gelmesinde Trabzon önemli bir yer teşkil etmiştir.²⁴

Korunaklı bir koya sahip olan ve hinterlandı bağlantı sağlayabilen Trabzon Limanı, bu özellikleri vasıtasıyla ilkçağlardan itibaren Doğu Karadeniz'in en önemli limanı haline gelmiş, ticari hayatındaki önemini Osmanlı Devleti döneminde de korumuştur. Cenevizliler ve Venedikliler Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış oldukları ahitnamelerle Karadeniz'de ticaretin canlı kalmasında önemli rol oynamışlardır.²⁵ Trabzon'da ekonominin merkezi olarak görülen en önemli yerler; Orta Hisar ve özellikle Aşağı Hisar bölgeleridir. Aşağı Hisar bölgesinde hanlar, çarşılar, camiler ve ticari hayatı etrafında şekillendiren bedesten bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin geneline yayılmış olan çarşı tipinin burada da mevcut olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti Döneminde Trabzon'un Nüfusu

Trabzon'un Osmanlı Devleti'nin fethi öncesindeki nüfus verileri hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Trabzon'la ilgili nüfus verilerine Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethinden sonra ulaşılabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir nüfus sayımı XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar yapılmamıştır. Sayımlar genellikle belli bir amaç için yapılmış ve kısmi olmuştur.²⁶ Osmanlı Devleti'nde yapılmış olan nüfus çalışmaları imparatorluk sınırları içerisindeki bazı etnik ve dini toplulukların siyasal iddialarını desteklemek amacıyla bazı çevrelerce saptırılarak kullanılmıştır. Örneğin XX. yüzyılda Rum

---

²³ Rahmi Çiçek, **İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Belediye ve Belediyecilik (1919-1925)**, Trabzon: Serander Yayınları, 2011, s. 7.

²⁴ Mehmet Tezcan, "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 74.

²⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, 2, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), İstanbul: Feza Gazetecilik, s. 513.

²⁶ Ahmet Karaçavuş, "XIX. Yüzyılda Trabzon Nüfusu", **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2000, s. 429-430.

Patrikhanesi yayımladığı rakamlarla Batı Anadolu'daki Yunanlıların sayısını 1,7 milyon olarak göstermiştir ki bu durum gerçeği yansıtmamaktadır. Nüfusun belirlenmesinin diğer sebepleri arasında arazi tetkikleri, vergi sistemi ve askere alma gibi unsurlar gösterilebilir.²⁷ Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları daha önce belirttiğimiz sebeplerle yapılmıştır ancak; modern anlamda yapılan ilk Osmanlı nüfus sayımı 1831'dedir.²⁸

Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgelere, hakim olduğu diğer bölgelerden nüfus iskan ettiği bilinmektedir. Trabzon fethedildiğinde de iskan siyasetinin zuhur ettiği görülmektedir. Trabzon'un fethinden XVI. asrın sonlarına kadar Trabzon sancağına büyük bir kısmı sürgün olmak kaydıyla hem içe hem de dışa dönük bir iskan siyaseti izlendiği görülmektedir. Fetihden sonra yaklaşık 6.000 kişi olan Trabzon nüfusunun en az üçte birini çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere Trabzon'dan götürüldüğü ve buraya Türklerin yerleştirildiği bilinmektedir. Türk-İslam yurdu olması amacıyla bölgeye Müslüman Türkler yerleştirilmiştir. Bu siyaset sonucunda fetihden yaklaşık olarak yüz yıl sonra bölgedeki Müslüman nüfus, gayrimüslim nüfustan daha fazla bir yekuna ulaşmıştır.

Trabzon şehir merkezi, 1486 yılındaki nüfusuyla Anadolu'daki şehirler içerisinde önemli bir yere sahiptir. 1520-1553 yılları arasında 7.753²⁹ kişilik tahmini nüfusuyla Trabzon şehri, Bursa, Diyarbakır, Mardin, Ankara, Tokat, Antep, Kayseri, Urfa ve Amasya'dan sonra onuncu sırayı almıştır. 1554-1582 yılları arasında ise tahrirleri³⁰ bulunan Anadolu şehirleri içinde 6.525 kişilik nüfusu ile 15.'inci sırada bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin fethinden önce 5.000 civarında bir nüfusa sahip olan Trabzon şehrinin, fetihden sonraki yaklaşık yüz elli yıllık süre zarfında 11.000 kişilik bir nüfusa sahip olması Türk idaresi altında şehirde önemli bir iktisadi ve sosyal canlanma olduğuna kanıt gösterilebilir.³¹

1774 yılında Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'in uluslararası ticarete ve deniz taşımacılığına açılması Trabzon'un ticaret kenti olma özelliğini

---

²⁷ Karpat, a.g.e., s. 30-35.

²⁸ Karpat, a.g.e., s. 39; Cem Bahar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996, s. 21.

²⁹ Aygün, Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethetmeden önce Trabzon'un nüfusunun 4.000-5.000 kişi olduğunu, fetihden sonra 1486 yılında Trabzon'un nüfusunun 7.575 ve 1583 yılında ise yaklaşık 11.000 olduğunu ifade etmektedir. XIX. Yüzyılın ilk yıllarında şehir nüfusunun 15.000 civarında olduğunu belirtmektedir. Bkz. Aygün, a.g.e., s. 19.

³⁰ Osmanlı Devleti'nin nüfus ve özellikle arazi durumlarını belirlemek için kullandığı bir kayıt işlemidir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, s.376.

³¹ Bostan, a.g.e., s. 144.

getirmiş, iç ve dış ticaretteki büyüme Trabzon şehrinin demografik yapısında önemli değişimleri ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk genel nüfus sayımı kabul edilen 1831 yılındaki sayımda Trabzon eyaleti önemli bir nüfus barındırmaktadır. 1831 yılındaki verilere göre Trabzon eyaletinde Müslüman nüfusun diğer etnik gruplara göre daha ağır bastığı görülmektedir.

Tablo 1: Osmanlı Devleti'nde Eyaletlerin Nüfusları ve Eyaletlere Göre Müslüman İle Gayrimüslim Nüfuslarının Dağılımı (1831)

Eyaletler	Müslüman	Hristiyanlar	Çingener	Yahudiler	Ermeniler	Toplam
Rumeli	217.227	505.760	20.313	7.780	368	751.448
Silistre	273.976	251.579	8.151	2.353	1.775	537.774
Anadolu	1.044.925	138.463	485	1.361	3.727	1.188.961
Sivas	270.820	49.953	60	-	-	320.473
Karaman	228.942	34.461	-	-	-	263.403
Adana	81.116	2.762	5.865	-	2.826	92.619
Trabzon	125.119	11.431	-	-	-	136.550
Kars	17.580	-	-	-	2.161	19.741
Çıldır	73.272	105	191	318	4.887	78.773
Cezayir	148.754	176.531	910	3.659	3.142	332.996

Kaynak: Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", **Bellekten**, 15(60), Ankara 1951, s. 628.

Kırım Savaşı yıllarında (1853-1856) Trabzon Limanı Kırım ve doğudaki Osmanlı vilayetlerindeki Osmanlı ordularının başlıca ikmal merkezi haline gelmiş ve Trabzon'daki ticari faaliyetler doruğa ulaşmıştır. Savaşın sona erdiği 1856 yılında Trabzon'un merkez nüfusu 70.000'e ulaşmıştı. 1850'li yıllardan sonra Trabzon ticaretinin gerilemesiyle nüfusu da aynı oranda azalmaya başlamıştır. Şehir Nüfusu 1860'ta 55.700'e düşmüştür. Bu nüfusun 40.000'ini Türkler ve diğer Müslümanlar oluştururken geriye kalan nüfusu da farklı etnik kökene sahip gayrimüslimler oluşturmaktaydı.³²

Osmanlı Devleti'nin ilk istatistik yıllığı 1897 yılında yapılmıştır. Bu yıllığa göre Trabzon nüfusu 1.164.827 kişidir. 4 sancak, 18 kaza ve 24 nahiyeden oluşan Trabzon vilayeti

³²Öksüz ve diğerleri, a.g.e., s. 27.

37.894 km² lik bir alana sahiptir. 1897 yılındaki istatistiğe göre Trabzon’da doğanların sayısı 78.398 kişi, ölenlerin sayısı ise 34.040 kişiden ibarettir.

XIX. yüzyılda Trabzon’un şehir nüfusu ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda farklı rakamlara rastlanmaktadır. Bu yüzyıl başlarında merkez nüfusu 15.000³³, 1836 yılında 25.000-30.000, 1847 yılında 33.000, 1896 yılında 45.000, 1902 yılında 48.635 kişiden oluşmaktadır.³⁴ 1914 Osmanlı nüfus tahminlerinde Trabzon merkez sancağı nüfusu içerisinde 64.726 Müslüman, 23.806 Rum, 14.846 Ermeni, 8 Yahudi, 1.345 Katolik Ermeni, 127 Protestan bulunmaktadır. Bu nüfusun belirtilen tahminlere göre % 53.66’sını erkekler, % 47.34’ünü kadınlar oluşturmaktadır.³⁵

Salname ve nüfus istatistikleri dışında yayınlanmış bazı eserlerde de nüfusla ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Nitekim XIX. Yüzyılın sonlarında yayınlanmış ansiklopedik bir lügatta Trabzon vilayetinin nüfusu 1.477.700 olarak ifade edilmiştir. Bu nüfusun 636.700 kadarı Müslüman, 193.000’i Rum, 44.100’ü Ermeni, geriye kalan nüfusu ise diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.³⁶

Tablo 2: Trabzon Vilayetinin Nüfus Durumu³⁷

Yıl	Nüfus
1885	1.056.293
1897	1.164.827
1900	1.211.644
1906	1.342.778
1907	1.250.900
1914	1.122.947

Kaynak: Trabzon Vilayet Salnamesi, 1319, s. 209.

³³ Karaçavuş, a.g.m., s. 432.

³⁴ Çiçek, a.g.e., s. 39.

³⁵ Mesut Çapa ve Rahmi Çiçek, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam**, Trabzon: Serander Yayınları, 2004, s. 11.

³⁶ Çapa, **Pontus Meselesi...**, s. 28.

³⁷ Trabzon, Gümüşhane, Samsun ve Rize sancaklarını içermektedir.

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 18.519.971'di. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğunu Müslüman nüfus oluşturmaktaydı.³⁸ Trabzon vilayet nüfusu içerisinde de Müslüman nüfusun diğer etnik unsurlara göre Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusuna paralel olarak daha fazla bir yekuna sahipti.³⁹ 1885 yılından 1914 yılına gelinceye kadar yukarıdaki tabloda belirtilen yıllar arasında vilayet nüfusunda çeşitli dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu yıllar içerisinde vilayetin en fazla nüfus miktarına sahip olduğu yıl 1906'dır. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte vilayet, sosyo-ekonomik ve demografik yönden savaşın olumsuz etkilerini hissetmiştir. Daha sonra değinileceği gibi bölgenin Ruslar tarafından işgal edilmesi ve halkın işgalin olumsuz etkilerinden kurtulmak için güvenli bölgelere göç etmesi muhacirlik sorununu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, Trabzon sancak merkezi nüfusunun 89.100'ü Müslüman olmak üzere 136.064 kişiden ibarettir. Bu sayı ile merkez, vilayet nüfusunun % 11'ine karşılık gelmektedir. Trabzon vilayet nüfusunun % 80'ini Müslümanlar, % 15'ini Rumlar ve % 4'ünü Ermeniler oluşturmaktaydı.

1885-1914 dönemine ilişkin nüfus verileri Trabzon kentinin toplam nüfusunun 116.258'den 103.387'ye gerilediğini; bununla birlikte vilayetin toplam nüfusunun 1.054.110'dan 1.119.759'a yükseldiğini göstermiştir.⁴⁰ Bölgede yaşayan Rum Ortodoks nüfus da belirtilen yıllar arasında kentte azalma gösterirken vilayet genelinde bir artış yaşamıştır. Ermeni-Gregoryen nüfusunda ise aynı yıllarda Trabzon kentindeki nüfus miktarları artarken, vilayet genelindeki nüfus miktarlarında bir azalma göze çarpmaktadır. Yaklaşık otuz yıllık dönemde, Trabzon kentinde yaşayan Müslüman nüfus 79.129'dan 64.726'ya; Rum Ortodoks nüfus ise 27.583'ten 23.806'ya düşmüştür.⁴¹

---

³⁸ Bu nüfusun 15.044.846'sını Müslümanlar, 1.729.738'ini Rumlar, 1.161.169'unu Ermeniler, 187.073'ünü Yahudiler ve 397.145'ini diğer unsurlar oluşturmaktaydı. Bkz. Mehmet Okur ve Veysel Usta, "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme" **History Studies**, 1(1), 2009, s. 60.

³⁹ Bkz. Tablo 4.

⁴⁰ Trabzon Vilayet Salnamesi ve Karpaz 1914 yılında Trabzon vilayeti nüfusunu 1.122.947 olarak ifade etmiştir. Bkz. Trabzon Vilayet Salnamesi, 1319, s. 209; Karpaz, a.g.e., s. 396.

⁴¹ Günyol ve diğerleri, a.g.m., 7190.

Tablo 3: 1319 Trabzon Vilayet Salnamesine Göre Vilayetin 1900 yılındaki Genel Nüfus Verileri

Sancağın ve Kazanın	Müslüman		Rum		Ermeni		Katolik		Protestan		Genel Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Trabzon Sancağı (M) ⁴²	44.385	44.715	16.629	16.887	6.028	5.894	721	711	51	43	136.064
Ordu Kazası	64.213	45.972	7.360	6.398	4.838	4.777	-	-	238	253	115.949
Giresun Kazası	35.466	33.945	7.571	6.148	823	818	-	-	-	-	84.676
Tirebolu Kazası	19.376	19.754	3.712	3.674	340	323	-	-	-	-	46.999
Görece Kazası	16.823	16.401	103	105	-	-	-	-	-	-	34.285
Vakf-ı Kebir Kazası	11.660	11.677	-	-	37	37	-	-	-	-	23.379
Akçaabat Kazası	21.469	21.571	2.437	2.349	2.043	203	-	-	-	-	52.014
Sürmene Kazası	22.082	20.459	3.398	3.249	129	149	-	-	-	-	49.466
Of Kazası	33.244	34.525	519	565	129	149	-	-	-	-	68.853
Sancak Toplamı	250.735	248.785	42.071	39.578	14.453	14.046	821	711	289	296	611.685
Canik Sancağı	114.317	113.107	35.905	36.748	10.047	9.955	34	40	286	269	320.758
Lazistan Sancağı	80.094	78.201	446	472	10	10	-	-	-	-	159.233
Gümüşhane Sancağı	44.744	42.948	15.449	15.115	934	778	-	-	-	-	119.968
Vilayet Toplamı	489.890	483.091	93.871	91.913	25.444	24.789	755	751	575	565	1.211.644

Kaynak: Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s. 98; Trabzon Vilayet Salnamesi, 1319, s. 209.

⁴² (M), Merkez.

Tablo 4: 1885-1914 Trabzon Şehir ve Vilayet Nüfusunun Etnik ve Dinsel Dağılımı

Topluluk Adı	Trabzon Kenti		Trabzon Vilayeti	
	1885	1914	1885 ⁴³	1914
Müslüman	79.129	64.726	857.280	921.128
Rum-Ortodoks	27.583	23.806	155.039	161.574
Ermeni-Gregoryen	9.546	14.846	41.786	37.049
Yahudi	-	9	5	8
Toplam	116.258	103.387	1.054.110	1.119.759

Kaynak: Vedat Günyol ve diğerleri, “Trabzon”, **Yurt Ansiklopedisi: Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü Yarını**, 10, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1984, s. 7190.

Osmanlı Devleti'nin 1914 istatistiklerine göre Trabzon vilayetindeki nüfus verilerine göre Müslüman nüfus vilayet nüfusunun % 82'sini gayrimüslim nüfus ise % 18'ini oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti ile birlikte Trabzon'un kaderini olumsuz etkileyecek olan I. Dünya Savaşı başladığında vilayette 921.128 Müslüman, 201.819 gayrimüslim olmak üzere toplam 1.122.947 kişi yaşamaktaydı.⁴⁴ Çiçek, 1914 yılı nüfus tahminlerine göre Trabzon nüfusunun merkeze bağlı köylerle birlikte 104.858 kişiden oluştuğunu belirtmiş ve şehir merkezinde yaşayanların sayısını ise 25 ile 35 bin kişi arasında olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Kapancızade Hamit Bey ise 1914 yılı nüfus istatistiklerinde Trabzon Vilayeti nüfusunun 1.122.000 civarında olduğunu söylemektedir.⁴⁶ Kapancızade Hamit Bey bu nüfusun 921.000'i Müslüman, 161.000'i Rum ve 37.000'ini de Ermenilerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Ayrıca I. Dünya Savaşı sonunda Müslüman nüfusunun belirgin ölçüde

⁴³ Halaçoğlu, Trabzon vilayetinde yaşayan nüfus içerisinde Müslüman nüfus miktarının diğer etnik unsurlardan fazla olduğunu belirterek, 1885 yılında Trabzon vilayeti nüfusunun 992.600 kişi olarak ifade etmiştir. Bu nüfus miktarı; Trabzon, Samsun, Rize (Lazistan) ve Gümüşhane sancaklarını içerisinde yaşayan nüfustur. Bkz. Ahmet Halaçoğlu, “İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, Ankara: **Bulleten**, 67(56), 2003, s. 19.

⁴⁴ Karpas, a.g.e., s. 396.

⁴⁵ Çiçek, a.g.e., s. 39.

⁴⁶ Selçuk Ural, 1914 yılında Trabzon vilayetinin nüfusunun 1.119.000 olarak ifade etmiştir. Bkz. Selçuk Ural, “Trabzon Valiliği'nin Vilayetin Durumunu İyileştirmeye Yönelik Aldığı Önlemler”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 885.

azaldığını ve buna mukabil bölgeye yerleştirilenler de dikkate alındığında Rum ve Ermeni nüfusunda bir artış olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Kapancızade Hamit Bey'in vermiş olduğu nüfus verileri kabataslak olmasına rağmen 1319 Trabzon Vilayet Salnamesi ile aralarında azami bir farkın olmadığı görülmektedir.⁴⁸ Trabzon'un Rus işgalinden kurtulduğu dönemde, Trabzon şehir nüfusunun 45.000 olduğu tahmin edilmekte ve bu nüfusun yarı yarıya azaldığı düşünülmektedir. Müslüman-Türk eşrafının bu işgalden büyük zarar gördüğü aşikardır. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki mücadeleler, Anadolu topraklarında erkek nüfusun azalmasına, daha çok yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan bir nüfusun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴⁹

I. Dünya Savaşından sonra Trabzon'un nüfusunda gayrimüslim nüfusa nazaran Müslüman nüfusunda önemli ölçüde azalma olduğu görülmektedir. Bu durumun sebepleri arasında Pontusçu Rumlar, Yunanlılar ve Fener Rum Patrikhanesi tarafından bölgeye, çok sayıda Rum göçmeninin yerleştirilmesi gösterilebilir.⁵⁰

Trabzon vilayetinin idari teşkilatlanmasında meydana gelen değişiklikler⁵¹, bu değişikliklerin sağlıklı bir şekilde tespit edilememesi ve yeterince irdelenememesi bölgenin demografik yapısı ile ilgili farklı rakamların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fakat bölgede yaşayan nüfus içerisinde Müslüman nüfusun diğer etnik unsurlardan oldukça fazla bir nüfus miktarına sahip olduğu görülmektedir.⁵²

Rusların Trabzon'u İşgali ve Muhacirlik

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Ruslar, 18 Nisan 1916 tarihinde Trabzon'a girmiştir.⁵³ İşgal öncesinde 45.000 olduğu tahmin edilen şehir nüfusu işgalle birlikte yarı

---

⁴⁷ Erken, a.g.e., s. 99.

⁴⁸ Bkz. Tablo 2.

⁴⁹ Yüksel Kaştan, "Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(1), 2006, s. 65.

⁵⁰ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Okur ve Usta, a.g.m., s. 35-70.

⁵¹ Trabzon vilayetinin idari teşkilatlanması hakkında detaylı bilgi için bkz. Ayhan Yüksel, "Trabzon Vilayetinde Yer Adlarını ve İdari Yapıyı Değiştirme Girişimleri", **Doğu Karadeniz Araştırmaları**, İstanbul:Kitabevi, 2005, s. 11-35; Aygün, a.g.e., s. 20-23; Bulut, a.g.t., s. 37-51.

⁵² Bkz. Çapa ve Çiçek, a.g.e., s. 11; Çiçek, a.g.e., s. 39; Okur ve Usta, a.g.m., s. 58-61; Günyol ve diğerleri, a.g.m., s. 7190.

⁵³ Eyüp Şahin, "Trabzon Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Yapılanmasının 1914 Yılı Özel İdare Bütçesindeki Yansımaları", **Karadeniz Araştırmaları**, 10, (Yaz 2006), s. 65; Volkan Aksoy, **Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Karadeniz'de Muhacirlik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 19.

yarıya azalmıştır.⁵⁴ Erzurum'un işgalinin Trabzon'da duyulması üzerine burada göç hazırlıklarına başlanmıştır. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey, halkın şehri boşaltmasını istemiş ve Giresun taraflarına göç etmeleri gerektiğini bildirmiştir.⁵⁵ Bunun üzerine halk denizden ve karadan perişan bir halde göçe başlamıştır.⁵⁶ Trabzon muhacirlerinin ilk göçtükleri bölge Trabzon'un Batısındaki Rus işgaline uğramamış olan sahil kesimidir. Bu bölgeler; Giresun, Ordu, Ünye, Samsun ve Bafra'dır. Muhacirlerin göç etmiş olduğu diğer bölgeler ise Zonguldak, İstanbul, Bolu, Sivas, Adana ve Eskişehir'dir.⁵⁷ Göç eden halkın yerleştirilecekleri bölgeler ve işeleri hususunda çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır.⁵⁸ Muhacirlerin göç ettikleri bölgelerde geçimlerini sağlamak için devlet her ne kadar yardım etse de bu yeterli olmamış ve halk büyük bir sefalet yaşamıştır. Bu durum muhacirlerin memleketlerine döndüklerinde de devam etmiştir. Gıda ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi, göç yollarında varını yoğunu harcayan muhacirlerin, yiyecek ve barınma sorunu uzun süre halledilememiştir.

Rus Çarlığı'nın Kasım 1917 İhtilali⁵⁹ ile yıkılması, işgal altındaki bütün bölgelere olduğu gibi Trabzon'a da umut getirmiştir. Bu devrim ile birlikte 15 Aralık 1917'de yapılan Erzincan Mütarekesi ile Sovyet Hükümeti Doğu Anadolu'daki Rus birliklerini geri çekmeyi kabul etti. Yapılan Barış görüşmeleri sonucunda 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Barışı imzalanmıştır. Brest Litovsk Barışı'na göre Rusya, Doğu Anadolu topraklarından tamamen çekilmiştir. Trabzon, 24 Şubat 1918 tarihinde işgalden kurtarılmıştır.⁶⁰ Trabzon'un ve Doğu Karadeniz'in işgalden kurtarılmasından sonra Anadolu'nun değişik bölgelerinde bulunan muhacirleri iki yıldır hasret kaldıkları memleketlerine geri dönmeye başlamışlardır. Bu muhacirlerin bir kısmı kendi imkanları ile memleketlerine dönerken, büyük bir kısmı da

---

⁵⁴ Selçuk Ural, "Atatürk Dönemi Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerden Bazı Kesitler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 16(41), Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık, 2009, s. 307.

⁵⁵ Hikmet Öksüz ve Veysel Usta, **Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon: Serander Yayınları, 2008, s. 127.

⁵⁶ Erol Kaya, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Muhacirleri", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 534-535.

⁵⁷ Kaya, a.g.m., s. 537-538. Ayrıca, Öksüz ve Usta, Trabzon'dan göç eden muhacirlerin gittikleri bölgeleri, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Zonguldak, İstanbul, Merzifon, Çorum, Ankara, Konya ve Niğde olarak belirtmiştir. Bkz. Öksüz ve Usta, a.g.e., s. 142.

⁵⁸ Bkz. BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH. ŞFR., Dosya no: 71, Gömlek no: 117, BOA, DH. ŞFR., Dosya no: 72, Gömlek no: 130, BOA, DH.ŞFR., Dosya no: 70, Gömlek no: 87, BOA, DH. ŞFR., Dosya no: 70, Gömlek no: 31.

⁵⁹ Rusya'daki Bolşevik Devrimi, Jülyen Takvimine göre 25 Ekim 1917, Miladi Takvime göre ise 7 Kasım 1917'de yapılmıştır.

⁶⁰ Sebahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 2.

devletin almış olduğu tedbirler ve yapılan uygulamalar neticesinde geri dönmeye çalışmaktaydı. İstanbul’da hükümet “Muhacirler Genel Müdürlüğü” (Muhacirin Müdüriyeti Umumisi) adıyla bir teşkilat meydana getirmiş, ayrıca bu genel müdürlüğe bağlı olarak illerde birer Muhacirler Müdürlüğü kurmuştu. Teşkilatın amacı muhacirleri eski yerleşim bölgelerine ulaştırmak, onlara yiyecek tedarik etmek, giyecek ve konut ihtiyaçlarına yardım etmektir.⁶¹ Bu teşkilatın yardım ve uygulamaları ile sadece Trabzon muhacirleri değil, Rus işgaline uğramış diğer vilayetlerde yaşayanlarda memleketlerine dönebilmiştir.⁶² Trabzon muhacirlerinin güvenli bir şekilde memleketlerine dönebilmeleri için gerekli tedbirler alınmıştır.⁶³ Fakat Trabzon’a gönderilecek muhacirlerin sevkleri, vasıta eksikliği, iklimin kış olması ve yolların durumunun olumsuzluğundan dolayı bir süre ertelenmiş, ilkbaharın gelişi ile birlikte sevkiate başlanmıştır.⁶⁴

1916 yılından 1918 yılına kadar Rus işgali altında kalmış olan Trabzon’da, sosyal ve ekonomik hayatın zarar görmesinin yanında birçok yerleşim yeri de kullanılamaz hale gelmiştir. İşgalin şehirde bırakmış olduğu izler bunlarla sınırlı değildir. Rus işgali başlamadan önce buradan göç etmek zorunda kalanların bir kısmı geriye dönebilmiş, fakat önemli bir kısmı göç yollarında açlık, sefalet ve çeşitli hastalıklar yüzünden hayatlarını kaybetmiştir.⁶⁵

Trabzon halkının Rus işgali sebebiyle başka bölgelere göç etmesi, bölge nüfusunda önemli oranda azalmaya sebep olmuştur. Trabzon’dan göç edenlerin toplamı hakkında kaynaklarda farklı rakamlara rastlanmaktadır. Kaya, Trabzon’dan göç edenlerin toplam nüfusunun 330-340 bin civarında olduğunu belirtmekle birlikte, bunların yaklaşık olarak 220 bin kadarının açlık, Rum eşkıyalarının saldırıları ve çeşitli hastalıklar yüzünden hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.⁶⁶ McCarthy ise muhacirlik sebebiyle Trabzon’un nüfus kaybının 204.130 olduğunu beyan etmiştir.⁶⁷

Trabzon’un Cumhuriyet Dönemi öncesinde olumsuz olarak etkilendiği en önemli sosyo-ekonomik ve demografik etkenin, Rusların 1916 yılında bölgeyi işgal etmesi ve halkın

---

⁶¹ Aksoy, a.g.t., s. 46-47.

⁶² Öksüz ve Usta, a.g.e., s. 142.

⁶³ BOA, DH. ŞFR., Dosya no: 87, Gömlek no: 45.

⁶⁴ BOA, DH. ŞFR., Dosya no: 96, Gömlek no: 278.

⁶⁵ Öksüz ve Usta, a.g.e., s. 142.

⁶⁶ Kaya, a.g.m., s. 540.

⁶⁷ Justin McCarthy, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, (Çev: Bilge Umar), İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998, s. 145.

işgalin etkisinden kurtulmak için güvenli bölgelere göç etmesi sonucu ortaya çıkan muhacirlik sorunu olduğu söylenebilir. Nitekim Ermeni ve Rum çetelerinin saldırıları, salgın hastalıklar kıtlık ve açlık sebebiyle Trabzon'un nüfusunda belirgin bir azalma meydana gelmiştir. Yaşanan göç hareketi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan nüfus kaybı, vilayet ve ülke ekonomisi üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ GELİŞMELERİNİN TRABZON NÜFUSUNA ETKİLERİ

Trabzon tarihi, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle eski dönemlerden bu yana büyük öneme sahiptir. Ticaret yollarının üzerinde bulunması Trabzon'a, ön Asya ile Batı dünyası arasında bir köprü olma hüviyetini kazandırmıştır. Bu gibi sebepler dolayısıyla Trabzon, her dönem büyük devletlerin ilgi ve hakimiyet sahası olmuştur.⁶⁸

Devletlerin ve şehirlerin demografik yapılarında etkili olan belli başlı etkenler vardır. Trabzon'un nüfusunun tarihi seyir içerisinde değişmesinde savaşlar, göçler, sel felaketleri, ticaret ve idari yapılanmada olan değişiklikler gibi faktörler etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı, Türk Kurtuluş Savaşı, nüfus mübadelesi ve II. Dünya Savaşı yıllarında genç ve dinamik nüfusun silah altına alınması ülke nüfusunda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

I. Dünya Savaşı yılları, Anadolu'nun bütün bölgelerinde yoksulluğa, can ve mal kaybına, büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Savaş durumunun neden olduğu ekonomik çöküntü, göç hareketleri, salgın hastalıklar, genç nüfusun silah altına alınmış olması gibi nedenler; sayısını tarihçilerin de tahmin edemediği binlerce insanın ölümüne ve sonuç olarak, Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da önemli miktarda nüfus kaybına yol açmıştır.⁶⁹I. Dünya Savaşı yıllarında sıcak savaş bölgesinde yer alması ve Rus gemilerinin ablukası altında bulunması nedeniyle Trabzon'un karşılaştığı sıkıntılar katlanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Trabzon Limanı'nın abluka altında olması sebebiyle bölgeye erzak ve temel gereksinim ihtiyaçlarının ulaştırılamaması bölge halkını büyük bir açlık hezeyanı ile karşı karşıya bırakmıştır. Bölge halkının yaşadığı bu sıkıntılar Milli Mücadele Döneminde de devam etmiştir.

---

⁶⁸ Fahri Kılıç, "Milli Mücadele Döneminde Trabzon ve Çevresinde Ortaya Çıkan Pontus Rum Sorununun Giderilmesinde Atatürk'ün Rolü", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 611.

⁶⁹ Hayati Doğanay, "Trabzon'da Nüfus Hareketleri ve Göçler", **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, 15, 1986, s. 284.

Trabzon ve çevresinin karşı karşıya kaldığı bir başka sıkıntı da bölgedeki Rum ve Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetleriydi. Rus işgali, buradaki Ermeni çetelerini de cesaretlendirmiştir. Bu çeteler Of, Yomra ve Merkez kazaya bağlı bölgelerde art arda ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır. Çıkan olaylar sırasında birçok köylü hayatını kaybetmiştir. Nitekim savaş bölgelerindeki Ermeni nüfusun başka bölgelere aktarılmasına ilişkin İttihat ve Terakki Hükümeti kararları da bu tür gelişmelerin ortaya çıkması sonucu alınmıştır.⁷⁰ Trabzon'un bu yıllardaki nüfusunun gelişimine bakıldığında Trabzon nüfusunda, diğer Osmanlı Devleti bölgelerinde olduğu gibi önemli değişimler yaşanmıştır. Milli Mücadele yıllarında Trabzon'un şehir nüfusunun 20-30 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁷¹

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Rum ve Ermenilerin ifade ettikleri gibi buldukları bölgelerde nüfus üstünlüğüne sahip oldukları düşüncesi muhtemel gözükmemesine rağmen, emellerine ulaşmak isteyen bu etnik unsurlar batı ülkelerinden aldıkları destek ile hak talep ettikleri bölgelere nüfus aktarmışlardır. Ancak yine de adı geçen bölgelerde Rum ve Ermeniler, Milli Mücadele Dönemi de dahil olmak üzere hiçbir zaman nüfus üstünlüğüne sahip olmamışlardır. Fakat Rumların Doğu Karadeniz Bölgesi topraklarını içine alan bir Pontus Devleti'ni yeniden canlandırmak hayali Pontus sorununu ortaya çıkarmıştır. 18 Ocak 1919'da açılan Paris Barış Konferansı'nda Türkiye topraklarının parçalanması ve paylaşılması gündeme geldiğinde Trabzon üzerinde Ermeni emellerinin de bulunduğu anlaşılmıştır.⁷²

---

⁷⁰ İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Trabzon'daki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Uğur Üçüncü, **İttihatçıların Trabzon'daki Faaliyetleri (1919-1926)**, Ankara: Altınpost Yayınları, 2012.

⁷¹ Çapa ve Çiçek, a.g.e., s. 11.

⁷² Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması Ermenilere, 'Büyük Ermenistan'ı kurma düşüncelerini açıkça ortaya koyma imkanı vermiştir. Ermeni komiteleri ve cemiyetleri bu amaca ulaşmak için Mondros Mütarekesi'ni takiben, dünyanın çeşitli yerlerinden Ermenileri Anadolu'ya taşımaya, özellikle de Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de çete faaliyetlerinde bulunmaya ve Paris Barış Konferansı nezdinde girişimde bulunmaya başladılar. Ermenilerin özellikle üzerinde durduğu ve bu hususta Türklerden başka zaman zaman Pontusçu Rumlarla da mücadele ettiği yer Trabzon Vilayeti idi. Ermeni cemiyetleri, büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Karadeniz Bölgesi'ne özellikle Trabzon Vilayetine, daha önce bölgede yaşasın veya yaşamasın çok sayıda Ermeni göçmen getirmeye ve bu konuda Rumlarla yarışmaya başlamışlardır. Osmanlı Hükümeti, bu göç dalgasına engel olmak için çeşitli tedbirler aldıysa da, yeterince kontrol yapılamaması ve bölgedeki İngiliz subaylarının Ermeni ve Rumlarla desteği nedeniyle istenilen sonucu alamamışlardır. Yapılan göç transferlerine karşın, Trabzon'daki Ermeni nüfusunun miktarı Türk nüfusa oranla çok düşük bir düzeydedir. Bu konuda yerli ve yabancı kaynakların verdikleri rakamlar birbirini desteklemektedir. 1914 Resmi Türk istatistiklerine göre Trabzon vilayetinde, 1.187.078 Müslüman'a karşılık 68.813 Ermeni yaşıyor ve bu rakamlar genel nüfusun % 4,5'ünü oluşturmaktadır. Tasvir-i Efkar Gazetesi'ndeki bir makalede 921.128 Müslüman, 37.549 Ermeni, Kamus'ul Alam'da 869.727 Müslüman, 52.349 Ermeni nüfusun yaşadığı belirtilmiştir. Bkz. Mehmet Okur, "Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesi'ne

Milli Mücadele dönemine gelinceye kadar Osmanlı Devleti katılmış olduğu savaşlar sebebiyle hem toprak hem de nüfus kaybı yaşamıştır. Fakat bu durum milli bir devlet oluşturmak ve nüfusun homojenleşmesi gibi önemli bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Mondros Mütarekesi'nden⁷³ sonra Rumların Trabzon ve çevresinde, Ermenilerin ise Doğu Anadolu topraklarında nüfus üstünlüğüne sahip olduklarını iddia etmişler ve bu bölgelerin kendilerine verilmesi için her türlü çabayı göstermişlerdir.⁷⁴ Rum ve Ermenilerin bu haksız iddiaları ve belirtilen bölgelerde hedeflerini gerçekleştirmek için Türk halkına silahlı bir kıyım başlattıkları bilinen bir gerçektir.⁷⁵

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nin maddelerine dayanarak, Osmanlı Devleti topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Türk halkı da bu işgale karşı çıkmak, yaşamış oldukları toprakları korumak için örgütlenmeye gitmiş ve Kuvayı Milliye adı altında askeri kurumlar oluşturmuşlardır.⁷⁶

Milli Mücadele başlarken Anadolu'nun durumu Nutuk'ta şöyle ifade edilmiştir:

'...Memleketin her tarafında Hristiyan unsurlar açık, gizli emel ve maksatlarının sağlanmasına, devletin bir an önce çökmesine çalışıyorlar... İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan Mavri Mira Heyeti vilayetler içinde çeteler teşkil ve idare etmek mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul... Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira Heyeti ile aynı fikirde olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tıpkı Rum hazırlığı gibi ilerliyor. Trabzon,

---

Yönelik Ermeni Faaliyetleri", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu, (25-26 Mayıs 2005) 20. Yüzyıl**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2, 2007, s. 908. Ayrıca Trabzon Vilayet Salnamesine göre, Trabzon merkez, Canik, Rize ve Gümüşhane sancaklarından oluşan Trabzon Vilayeti'nde 972.981 Müslüman, 50.233 Ermeni mevcuttur. Bu kaynaklara dayanarak Ermenilerin bölgedeki taleplerinin dayanaksız olduğu görülmektedir. Bkz. Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1319, s. 210-211.

⁷³ I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin mağlup olarak çıkması Rumlar açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Müttefiklere, çıkarlarının tehlikede olduğu her yerde duruma müdahale etme hakkını veriyordu. (7. madde). Bu hüküm, Rum cemiyetlerinin, Fener Rum Patrikhanesi'nin ve diğer metropolitlerin, müttefiklerin müdahale etmelerini sağlamak ve nihayetinde Pontus Rum Devleti'ni kurmak için Hristiyan nüfusun harekete geçmesine fazlasıyla yeterli olmuştur. Bkz. Mehmet Okur, "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 29-30, 2002, s. 101-116.

⁷⁴ 1814'te kurulan Filiki Eterya ve ardından 19. Yüzyılın sonlarında kurulan Etniki Eterya adlı cemiyetlerin tüzüklerinde belirttikleri Megali İdea fikrini hayata geçirmek ve Doğu Karadeniz bölgesinde bir Pontus Devleti kurmaktır. Rumlar, dönemin büyük devletlerinin de desteği ile Trabzon'u da içine alan bu bölgede nüfus üstünlüğüne sahip olduklarını iddia ederek, bölgenin kendilerine verilmesi için her türlü yolu denemişlerdir. Bkz. Hayati Aktaş, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu amaçla Hazırlanan Kitapları", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Trabzon: Serander Yayınları, 2007, s. 275-276.

⁷⁵ Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 426-428.

⁷⁶ Dursun Ali Akbulut, "Çöken Devlet", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008, s.131-157.

*Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiç bir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarı ile ilerliyor.*⁷⁷

Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Trabzon'da da işgallere karşı topraklarını korumak amacıyla direniş örgütleri kurulmuştur. Trabzon'da 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuş, Trabzon'un Türk yurdu olduğunu ve işgallerin haksız bir nitelik taşıdığını göstermeye çalışmıştır.⁷⁸ Bu cemiyet özellikle Rumların, Trabzon'daki Müslüman halka karşı giriştiği baskı, zulüm ve katliam hareketlerine karşı mücadele etmiştir.⁷⁹ Ayrıca basın-yayın organları ile işgallere karşı halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.⁸⁰

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun siyasi yapısı Türk halkının işgallere karşı haklı direnişlerine sahne olmuştur. Bölgesel olarak başlayan bu direniş hareketleri ilerleyen süreçte ulusal bir nitelik kazanmış ve Türk halkının haklı bir zaferi olarak 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasıyla tarihe geçmiştir.⁸¹

Türk Kurtuluş Savaşı başlarında Trabzon vilayeti, günümüzde beş ilimizin (Trabzon, Rize, Gümüşhane, Giresun, Ordu) bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesi'ni kapsamaktaydı. Rize (Lazistan), Gümüşhane, Giresun ve Ordu Trabzon'a bağlı birer kaza idiler. Bu haliyle Trabzon Vilayeti, 23,800 km²'lik bir alanı kapsamaktaydı. Trabzon Vilayeti, merkez kaza dahil olmak kaydıyla 17 kaza, Trabzon, Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakfikebir, Akçaabat, Maçka, Sürmene, Of, Rize, Pazar, Hopa, Gümüşhane, Torul, Kelkit, Şiran) 23 nahiye ve 1828 köyden oluşmaktadır.⁸²

1920'li yıllarda TBMM'nin açılmasıyla livaların vilayete dönüştürülmesi benimsenmişti. Trabzon vilayetinden kopuşlar 18 Haziran 1920'de Lazistan, 5 Ağustos 1920'de Gümüşhane ile başlamış, 1921'de Ordu ve Giresun ile devam etmiştir.⁸³ İdari

---

⁷⁷ **Nutuk**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008, s. 6.

⁷⁸ Öksüz ve Usta, a.g.e., s.162.

⁷⁹ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar**, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2001, s.42.

⁸⁰ Milli Mücadele yıllarında Trabzon'daki basın yayın organlarının işgallere karşı tutumu için bkz. Haşim Albayrak, "Milli Mücadele'de Trabzon Basını ve İstikbal Gazetesi", **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2000, s.559-582.

⁸¹ Yaşar Akbıyık, "Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008, s.371-392.

⁸² Halit Erken, **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008, s. 99.

⁸³ Cumhuriyet Döneminde idari taksimat ve mülki teşkilatta yapılan değişiklikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Murat Küçükogurlu, "Türkiye'de Livaların Vilayete Dönüştürülmesi", **Hacettepe Üniversitesi**

taksimatta yaşanan bu değişimler Trabzon nüfusunda azalmaları da beraberinde getirmiştir. 1926 yılında Trabzon şehrinin merkez kazası ve ona bağlı iki nahiyesinde 74.125, Vakfikebir kazasında 64.295, Sürmene kazasında 63.570, Akçaabat kazasında 58.167, Of kazasında 77.885, Maçka kazasında 17.505, olmak üzere vilayette toplam 355.543 kişi yaşamaktaydı.⁸⁴

Milli Mücadele Döneminde Trabzon'un yeri ve önemi büyüktür. İstanbul'un Doğu Anadolu ile olan bağlantısı Trabzon vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Trabzon'a bir İngiliz çıkarması yapılması ihtimal dahilindeydi. Ayrıca Rusya'dan gelecek bir Bolşeviklik tehlikesi de yine Trabzon'dan Anadolu'ya sızabilirdi. Bu sebeplerden dolayı, Doğu Anadolu hatta bütün Anadolu'nun iç ve dış güvenliği bakımından Trabzon Milli Mücadele Döneminde çok önemli bir yer teşkil etmiştir.⁸⁵

1.1 Milli Mücadele Dönemi'nde Pontuşçuluk Faaliyetleri ve Trabzon Nüfusuna Etkileri

Doğu Karadeniz Bölgesi nüfusunun değişiminde Pontus meselesi önemli kilometre taşlarından biridir. Rumların bölgede hak iddia etmeleri, bölgeye nüfus aktarma girişimleri ve nüfus mübadelesi bölgede yaşayan nüfus miktarı üzerinde etkili olmuştur.

Pontus Meselesi, önce "Türklerin Avrupa'dan atılması" olarak ifade edilen, 19. yüzyıldan sonra ise "Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması" şeklini alan 800 yıllık düşüncenin uzantısı olarak, Doğu Karadeniz'de bir Rum-Pontus Devleti kurmak hedefi ile ortaya atılmıştır.⁸⁶ Rumlar Pontus Meselesi kapsamında Sinop'tan Artvin'e⁸⁷ kadar tüm Doğu Karadeniz şeridini kapsayacak bir Rum-Pontus Devleti kurmayı hedeflemiş ve bu isteğin haklılığını çeşitli iddialarla açıklamaya ve desteklemeye çalışmışlardır. Bu iddiaların en önemlisi de bölgede yaşayan Rumların, diğer etnik unsurlardan fazla olduğudur.

1814'te Odesa'da kurulan Filiki Eteryacı Cemiyeti'nin faaliyet programının amacı Megali İdea'yı gerçekleştirmektir. Yunan Megali İdeası'nın en önemli kazanımlarından

---

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 5(10), 2009, s. 23-50; Tuncer Cavlak, **Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

⁸⁴ DS, (Devlet Salnamesi), 1926-1927, s. 936-937.

⁸⁵ Erken, a.g.e., s. 102.

⁸⁶ Hadiye Yılmaz, **Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 1.

⁸⁷ Hayali Pontus Devleti içine; İnebolu, Kastamonu, Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Gümüşhane, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerini almaktadır.

birisi, kuşkusuz 1830'da Yunanistan'ın bağımsız bir devlet durumuna getirilmesiydi. Bu tarihten sonra Yunanistan büyük devletlerin desteği ile Osmanlı Devleti aleyhinde sürekli genişleme faaliyeti göstermiştir.⁸⁸

I. Dünya Savaşı ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan bazı azınlıkların, İtilaf Devletleri'nin de desteği ile Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde devletler meydana getirmelerine fırsat veren bir durum ortaya çıkarmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlar, dönemin büyük devletlerinin yardımlarıyla bu bölgede nüfus oranlarını fazla göstererek, bölgenin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu iddia etmekten geri kalmamışlardır.

1917 yılında Venizelos'un gayretleri ile I. Dünya Savaşına giren Yunanistan, savaş sonrası müttefiklerinden almış olduğu destekle Anadolu'yu işgale girişmiştir. Topraklarını genişletme politikası güden Yunanistan, Ortodoks Kilisesi'nin de maddi ve manevi desteği ile birlikte 1919-1922 yılları arasında Trakya, Batı Anadolu, Marmara ve Doğu Karadeniz bölgelerinde vahşet tabloları çizmiştir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf devletleri tarafından desteklenen Rum çeteleri ve Rum-Yunan terör örgütleri Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Müslüman-Türk halkına karşı silahlı bir kıyım başlatmış ve Rum Pontus Devleti'ni kurmak için harekete geçmiştir.⁸⁹ Milli Mücadele Dönemi'nde de Rumların yıkıcı faaliyetleri artarak devam etmiştir.

Büyük devletler, Trabzon, Samsun ve Sinop'taki Rumları kışkırtarak bölgede kurulmak istenen Pontus Devleti'nin temellerini atmaya çalışmaktaydılar. Nitekim Mondros Mütarekesi'ni takiben bir Fransız, üç İngiliz savaş gemisinden oluşan İtilaf filosunun Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki seyirleri, bölgedeki Rumların cesaretlenmesini sağlamıştır. Bu devletlerin desteğini arkasına alan Rumlar, amaçlarını gerçekleştirmek için her türlü yıkıcı faaliyetten geri kalmamışlardır.⁹⁰ Ülke içinde bulunan Pontusçular, Wilson İlkelerini kendi açılarından Doğu Karadeniz'de uygulanır hale getirmek amacıyla Rum nüfusun bölgede çoğunluğu oluşturduğunu ifade ediyorlardı. Bu nedenle de tezlerini inanılır

---

⁸⁸ Hikmet Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 2007, s. 426.

⁸⁹ Ali Güler, "Milli Mücadele'de Rum-Yunan Terör Örgütleri", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 2007, s. 335-364.

⁹⁰ Özel, a.g.e., s. 42.

hale getirmek için Türkleri, her türlü yolu deneyerek bölgelerinden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı.⁹¹

15 Mayıs 1919 günü İzmir'den başlatılan Yunan harekatı ile işgal altına giren bölgelerden memleketin işgale maruz kalmamış daha güvenli bölgelerine doğru iç göç harekatı başlamıştır.⁹² Yunanlıların zulüm ve baskılarından dolayı yerlerini değiştirmek zorunda kalanların sayılarının ilk anda 80.000 civarında olduğu⁹³, bu sayı kesin olmamakla birlikte 1922 Temmuz ayına kadar 90.058'e kadar çıktığı tahmin edilmektedir.⁹⁴ Rumların Türklere karşı yapmış olduğu zulümlere karşı TBMM ciddi tedbirler almıştır.⁹⁵ Batı Anadolu'da Rum nüfusunu çoğaltabilmek için topraklarını terk etmek zorunda kalmış Türklerin boşaltmış olduğu yerlere, arazi ve çiftlik verileceği vaadi ile asker kaçağı olan ve Yunanistan ile Adalardan getirilen Rumlar yerleştirilmiştir.⁹⁶ Aynı demografik yöntemlerin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde uygulandığı görülmektedir. Wilson İlkeleri'nin *çoğunluk prensibinin büyümesine* kapılan Rumların Rusya'dan getirilerek hayata geçirilmeye çalışılan ve siyasi bir hedef olan Pontusçuluğun insan unsurunu ve silahlı gücünü oluşturmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'ne önemli oranda Rum nüfusu yerleştirilmiştir. Ayrıca, Bu bölgedeki Rumların sayısı gerçekdışı rakamlar ile yüksek gösterilmiştir.⁹⁷ Rum nüfusu, dışarıdan getirilen göçmenlere rağmen, bölgenin genel nüfusuna oranla % 30'luk bir oranı aşamamıştır. Nitekim 1919-1920 yıllarında Trabzon merkezde 60.000 gayrimüslime karşılık, 317.000 Müslüman nüfus bulunmaktaydı.⁹⁸

Rum Patrikhanesi, son elli yıldan beri Osmanlı Devleti'nin Rumları göçe mecbur ettiğini ileri sürmekteydi. Eğer bunların geri dönmelerine izin verilirse Trabzon vilayeti nüfusunun % 70'inin Rumlardan oluşmuş olacağını iddia ediyorlardı. Esasen Rumlar bu

---

⁹¹ Kılıç, a.g.m., s. 614.

⁹² Mesut Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 10(29), 1994, s. 379-389.

⁹³ Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 9; Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 426.

⁹⁴ Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler...", s. 388; İstikbal Gazetesi, 19 Şubat 1922, S: 538; İstikbal Gazetesi, 28 Ağustos 1922, S: 695.

⁹⁵ Pontusçu Rumlara karşı TBMM'nin aldığı tedbirler için bkz. Mesut Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontusçu Rumlara Karşı aldığı Tedbirler", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 2007, s. 409-424; İstikbal Gazetesi, 11 Ekim 1921, S: 426; 31 Ekim 1921, S: 443; İstikbal Gazetesi, 19 Şubat 1922, S: 538; İstikbal Gazetesi, 28 Ağustos 1922, S: 695.

⁹⁶ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998, s. 332.

⁹⁷ Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 20.

⁹⁸ Kılıç, a.g.m., s. 614.

bölgede azınlıkta olduklarını bilmekteydi. Nitekim dışarıdan göçmen getirmeleri ve nüfus istatistiklerini kendi lehlerine zorlamaları bu yargıyı desteklemektedir.⁹⁹ Rumlar hedeflerini gerçekleştirebilmek için basın organlarını da kullanmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve Trabzon'da yeniden bir Rum-Pontus Devleti kurulmasını desteklemek ve bunu hayata geçirmek için kurulmuş cemiyetler de mevcuttur.¹⁰¹

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde içinde bulunduğu savaşlar ve sonrasında Anadolu'da kurulan Türk Hükümeti'nin memleketi işgalden kurtarma çabası içinde olması dolayısıyla nüfus verileri kayıt altına alınamamıştır. Burada demografi ile ilgili söylenmesi gereken şey daha önce de belirtildiği gibi Trabzon'a Rum nüfusu aktarma girişimleridir. Bu şekilde bölgede Rumların nüfus üstünlüğüne sahip olduğu gösterilerek, bölgenin Rumlara verilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim Rum çetelerinin Trabzon ve çevresindeki silahlı bir kıyıma başvurarak bölgede yaşayan Türk Halkını göçe zorlaması bu görüşü desteklemektedir. Rumların ve İtilaf Devletleri'nin tüm çabalarına rağmen Trabzon'da Rum nüfusu, Türk nüfusa oranla az bir yekun teşkil etmektedir. Sebahattin Özel, Milli Mücadele yıllarında Trabzon'daki Türk nüfusunun, Rumlara oranla bölgenin % 80'ini oluşturduğunu belirtmektedir.¹⁰²

1.2 Nüfus Mübadelesi ve Trabzon¹⁰³

20. yüzyılın en önemli nüfus hareketlerinden biri 1923'te Lozan Barış Konferansı'nda esasa bağlanan, fakat uygulanmasıyla ortaya çıkan pürüzler nedeniyle kesin şeklini alması 1930'lara sarkan 'Türk-Yunan Ahali Mübadelesi'dir.¹⁰⁴

---

⁹⁹ Mesut Çapa, **Pontus Meselesi**, Trabzon: Serander Yayınları, 2001, s. 25-26.

¹⁰⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Özel, a.g.e., s. 43-44.

¹⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. Refik Turan, "Yabancı Destekli Yıkıcı ve Bölücü Kuruluşlar", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008, s.200-206; Çapa, **Pontus Meselesi...**, s.51-57.

¹⁰²Özel, a.g.e., s. 49.

¹⁰³ Çalışmamızın alanı itibarı ile Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin detaylarına değinilmeyecektir. Mübadele kapsamında Trabzon'a aktarılan nüfus ve Trabzon'dan gönderilen nüfusu edindiğimiz bilgiler çerçevesinde belirtmeye çalışacağız.

¹⁰⁴ Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 425; Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşme Protokolü maddeleri için bkz. N. Yücel Mutlu, **Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması**, Ankara: Yeşiltepe Blokları Yayınları, 2005, s. 162-169.

I. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen gelişmeler, Anadolu'nun ve Yunan Yarım Adası'nın sosyal dokusunu değiştirmiş ve Türkiye ile Yunanistan'ın ulus-devlet olarak şekillenmesine ve etnik olarak homojenleşmesine zemin hazırlamıştır.¹⁰⁵

Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Rumların sebep olduğu ibret verici olaylara bağlı olarak, toplumlar arasında oluşan zıtlık ve bozulan güven ortamı savaş sonunda Nüfus Mübadelesi'ni zorunlu bir hale getirmiştir. Türk tarafına göre mübadeleyi gerekli kılan sebepler vardır. Bunlardan birisi; 'Yunanistan'da kalan Türklerin yok olmasının önüne geçmek', diğeri de, 'Türkiye'de türdeş bir nüfus meydana getirebilmektir.'¹⁰⁶ Belirtilen bu sebeplerden hareketle Türk-Yunan Hükümetleri arasında 30 Ocak 1923 tarihinde Mübadele sözleşmesi imzalanmıştır.¹⁰⁷

Trabzon, I. Dünya Savaşı sonrasında büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştı. Rus işgali sırasında Rumlar, Türklere ait evleri yakıp yıkmışlardı. Bu sebeple şehir, mübadele kapsamında gelecek göçmen nüfusa elverişli bir durumda değildi. Şehrin kurtuluşu sırasında Rumların çoğu Ruslarla birlikte gittikleri için, göçten dönen Türkler kendi evlerinin yıkıntıları ile karşılaşınca, özellikle köylerde, Rumlardan kalan evlere yerleşmişlerdir.¹⁰⁸ Mübadeleye tabi olarak Akçaabat ve Vakfikebir'den Yunanistan'a giden Rumların sayısı 200 civarında olmuştur.¹⁰⁹

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Mübadele Sözleşmesi'ne göre, Yunanistan'daki Müslüman azınlık ile Türkiye'deki Ortodoks Rum azınlık 1 Mayıs'tan itibaren mübadele edilecekti. Yunanistan'daki Türklerin gördükleri baskılar, mübadelenin bir an önce yapılmasını gerekli kılmıştır. Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda Anadolu'dan kaçan Rumlar, Yunanistan'daki Türklerin evlerine yerleştirilmeye başlanmıştı.¹¹⁰ Bu durum Yunanistan'da yerleşik bulunan mübadeleye tabi Türkleri çeşitli baskılara maruz bırakacağından, mübadelenin mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde uygulanmaya konulması istenmiştir. 13 Ekim 1923 tarihinde bir kanunla mübadele, İmar ve İskan Vekaleti

---

¹⁰⁵ Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 434.

¹⁰⁶ Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 430.

¹⁰⁷ Türk-Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokole ilişkin detaylı bilgi için bkz. Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 431.

¹⁰⁸ **TBMM ZC**, Devre 2, C. 10, İçtima: 2, 05.11.1340. s. 62.

¹⁰⁹ Mesut Çapa, "İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskan", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2(8), 1991, s. 632.

¹¹⁰ Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2(5), 1990, s. 51.

oluşturularak, 8 Kasım 1923'te Mübadele İmar ve İskan Vekaleti Kanunu kabul edildi.¹¹¹25 Ağustos 1923'te her iki taraf sözleşmeyi onaylayınca mübadele resmi olarak başlamıştı. Öncelikle savaş tutsaklarının değişimi yapıldı. Mübadele Sözleşmesi'nin 11. maddesi gereği kurulan Karma Komisyon çalışmalarına başlamıştır.

Yunanistan'dan gelecek göçmenlerin hangi bölgelere yerleştirileceği hususu TBMM'de tartışma konusu olmuştur.¹¹² Trabzon'da göçmenleri iskan edecek ve geçindirecek arazi azdı. Ayrıca buradan ayrılan Rumların sanıldığı kadar aksine az bir miktarda olması buraya gelen göçmenlerin iskanını zorlaştırmıştır. Rumların en fazla bulunduğu Maçka kazasında bile Rumlar, topraktan aldıkları ürünlerle değil, koyun ve sığırlardan sağladıkları gelirler ve 'taşçılık' vesaire gibi sanatlar sayesinde geçinmekte idiler. Bunların çoğu Rusya ve İstanbul'a giderek kalaycılık ve bakırcılık yapmaktaydılar.¹¹³

Faik Ahmet Bey, Trabzon'un iskana elverişli bir yapıda olmadığını ifade etmektedir. İstikbal Gazetesi, Trabzon Rumları hakkında bilgi vermemektedir. Fakat Gümüşhane Rumlarından bahseden bazı yazılardan, Trabzon Rumlarının mübadelenin ilk günlerinde buradan ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Mübadele başladığında Trabzon'da fazla bir Rum nüfus kalmamıştı. Gümüşhane Rumları Trabzon üzerinden sevk ediliyordu. Bu durum Trabzon nüfusunda ve sosyal hayatında geçici hareketlikler oluşturmuştur.¹¹⁴ Mesut Çapa, Faik Ahmet Bey'in İstikbal Gazetesindeki bir yazısından aktardığı bir makalesinde; Gümüşhane Rumlarının hepsinin birden Trabzon'a toplanmasının sakıncalarını şöyle dile getirmiştir:

“ Trabzon Rumlarının nasıl gittikleri malumdur. Hükümet bunları serbest bırakmış, hiçbir müdahalede bulunmamıştı. Vilayetteki bütün Rumlar birdenbire Trabzon'a toplanınca, bunların hemen sevk edilmemeleri sonucu, şehirde büyük bir sefalet ortaya çıkmıştı. Birçok kişi salgın hastalıklara kurban gitmişti. Bu arada Rumların terk ettikleri emlaklar harap olmaktan kurtarılamamış, muhafazaları güçleşmişti. Bugün, tamirat bedeli olarak bir hayli

---

¹¹¹ Hikmet Öksüz, “İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskan Meselesi (1923-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 31, 2000, s. 173.

¹¹² Mübadele iki ülke açısından da gelecek olan göçmenlere iskan bölgesi açma ve göçmenlerin açılan iskan bölgelerine aktarılması gibi sorunlar ortaya çıkarmıştır. Dönemin şartları ve sosyo-ekonomik yapısı düşünüldüğünde Türkiye'nin mübadeleyi, milletlerarası teşekküllerin hiç birisinden bir kuruluş yardım görmeksizin sadece kendi sınırlı bütçesi içinden ayırdığı ödeneklerle yapmıştır. Fakat Yunanistan Cemiyet-i Akvam'dan 13 milyon İngiliz Lirası yardım alarak mübadeleyi sosyo-ekonomik olarak daha rahat bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bkz. Mutlu, a.g.e.,s.220-221.

¹¹³ İstikbal Gazetesi, 29 Ekim 1923, s. 2.

¹¹⁴ İstikbal Gazetesi, 29 Ocak 1924, s. 1.

para sarf etmeğe maruz kalışımız, zamanında gerekli tedbiri almamış olmamızdan ileri gelmektedir. Mesele sadece para sarf etmekten ibaret değildir; ortada işin bir de zaman kaybına sebep olduğunu ve gelmekte olan göçmenlerin bu yüzden sefalete düşeceklerini göz önünde bulundurmak gerekir.

Yunanistan'dan gelecek dindaşlarımızı yerleştirdikten sonra buradaki Rumların gitmelerine müsaade etmek en doğru harekettir. Böylece mesken tedarikindeki güçlükler ortadan kalkacak ve tahribata meydan verilmemiş olacaktır.

Gitmek isteyen Rumlara yol vermekle iş bitmiyor. Öncelikle memleketi ve nüfusu salgın hastalıklardan korumak gerektiğini hatırdan çıkarmamalıyız. Bugün Gümüşhane Rumlarının hepsinin birden Trabzon'a gelmelerine göz yummak yerinde bir hareket olmaz. Yarın Trabzon'da toplandıklarını bir düşünelim. Hemen bir vasıta bulacakları şüphelidir; bir süre beklemeye mecbur olacaklardır. Bu süre içinde nerede ve nasıl iskan edileceklerdir.¹¹⁵ Gümüşhane Rumlarının, Trabzon'a yığılmaları Trabzon'u bir salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktır. Rumları kabile halinde indirip, bir kabile Trabzon'dan hareket etmedikçe, diğerlerini Gümüşhane'den Trabzon'a göndermemek alınacak ilk tedbirlerdendir. Ayrıca, gelenleri şehre almayıp Değirmendere'de her türlü sağlık tedbirlerinin sağlandığı iskan yerleri hazırlamak gerekir.”¹¹⁶

Trabzon Valiliği, Trabzon'a gelen kabileler sevk edilmeden yenilerinin gelmesini durdurmuştur. Gümüşhane Rumlarından 800 kişilik bir kafilenin Trabzon'a gelmesi üzerine İstikbal Gazetesi bir an önce bunların sevk edilmelerini tavsiye etmiştir. Yunanistan'dan gelecek vapurların gecikmesi gün geçtikçe Trabzon'daki izdihamı artırmaktaydı. Buraya sevk edilen Rumların sayısı birkaç gün içinde 1.600'e ulaşmıştır. 8 Şubat'ta Trabzon'da mübadeleye tabi 2000'e yakın Rum nüfus bulunmaktaydı.¹¹⁷

Yunanistan'dan gelen göçmenlerden 1.328'i Trabzon'a yerleştirilmiştir.¹¹⁸ Fakat buraya yerleştirilen göçmenler geçim sıkıntısı ve çeşitli sebeplerle buradan ayrılarak

---

¹¹⁵ Gelen göçmenlerin yerleştirilecekleri mekanlar ile ilgili TBMM toplantılarında çarpıcı tartışmalar yaşanmıştır. Bkz. **TBMM ZC**, Devre 2, C. 10, İçtima: 2, 05.11.1340. s. 36-69.

¹¹⁶ Çapa, “İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskan...”, s. 638.

¹¹⁷ İstikbal Gazetesi, 4 Şubat 1924, s. 1.

¹¹⁸ Nüfus Mübadelesi kapsamında Anadolu'dan ayrılan Rumların 182.169'u yine kendileri tarafından Pontus olarak adlandırılmış olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nden gitmiştir. Bunların büyük bir kısmı mübadelenin başlamasından önce buradan ayrılmış, İstanbul ve Rusya üzerinden Yunanistan'a gitmiştir. Trabzon'da yaşayan Rumların büyük bir bölümü mübadeleden önce buradan ayrılmıştır. Mübadelenin başlamasından sonra Doğu Karadeniz'den göçen Rumların önemli bir bölümü Samsun Limanından hareket etmiştir (38.164 kişi). Daha çok Gümüşhane Rumları Trabzon üzerinden nakledilmiştir. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi kapsamında 1923'ten 1926'ya kadar geçen süreçte 189.916 Rum Yunanistan'a, 355.635 Müslüman da Türkiye'ye nakledilmiştir. Yunanistan'a gönderilen nüfusun büyük bölümü İç Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'ndendi.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gitmiştir.¹¹⁹ Yunanistan'dan gelen diğer göçmenler Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir.¹²⁰ Mübadele kapsamında gelecek olan göçmenler için hazırlıklar yapılmış ve aynı zamanda gelen göçmenlere devlet yardım elini uzatmıştır.¹²¹

Tablo 5: Birinci İmar ve İskan Mıntkasına Sevk Edilen Göçmenlerin Yerleştirildiği Bölgeler

Amasya	5.440
Çorum	2.318
Erzincan	1.157
Giresun	748
Gümüşhane	543
Ordu	1.679
Tokat	6.800
Trabzon	1.328¹²²
Sinop	1.594
Sivas	4.404
Şarki Karahisar	8.788
Yozgat	5.277
Toplam	40.076¹²³

Kaynak: Çapa, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı...”, s. 66.

Buna karşılık Türkiye’ye göçen nüfus ise Girit, Ege Adaları, Selanik ve çevresinden gelmiştir. Bkz. Öksüz, “Pontuşçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...”, s. 431-433.

¹¹⁹ Çapa, “İstikbal Gazetesine Göre Trabzon’da Mübadele ve İskan...”, s. 641.

¹²⁰ Göçmenlerin yerleştirildikleri bölgeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 73-74; Çapa, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı...”, s. 66-69; Arı, a.g.e., s. 49-57.

¹²¹ Detaylı bilgi için bkz. Çapa, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı...”, s. 66; **TBMM ZC**, Devre 2, C. 10, İçtima: 2, 05.11.1340. s. 94; Arı, a.g.e., s. 49-52.

¹²² Nedim İpek, Trabzon’un iskana elverişli bir yer olmadığını ifade etmekle beraber Akçaabat’a Drama’dan gelen 1.500 mübadil sevk edildiğini ifade etmiştir. Trabzon’un belirli bölgelerine iskan edilen mübadiller bölgede geçinemedikleri için buradan Anadolu’nun muhtelif yerlerine göç etmişlerdir. 1923-1933 yılları arasında Trabzon vilayeti dahilinde 77 hanede 393 mübadil iskan muamelesi görmüştür. Bunlara 77 ev, 65 dükkan 590 dönüm tarla verilmiştir. Bkz. İpek, a.g.e., s. 73-74; Goularas ise, 1923-1927 yılları arasında Trabzon’a iskan edilen mübadil miktarını 404 kişi olarak ifade etmiştir. Bkz. Gökçe Bayındır Goularas, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, **Alternatif Politika**, 4(2), 2012, s. 132; Erdal’da Trabzon’a yerleştirilen mübadillerin sayısını 404 kişi olarak belirtmiştir. Bkz. İbrahim Erdal, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006, s. 350.

¹²³ 58.486 kişiden oluşan göçmen grubunun 40.076 kişisi tablo 5’de belirtilen bölgelere yerleştirilmiştir. Geriye kalan 18.410 göçmen Samsun ve çevresine iskan edilmiştir. Tablo 5’de adı geçen bölgelere yerleştirilen göçmenler Drama, Kavala, Selanik, Kayalar ve köylerinden gelmiştir. Bkz. İpek, a.g.e., s. 72-74.

Mübadele yoluyla Trabzon'dan sevk edilen Rumların sayısı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, bunların fazla bir yekun tutmadığı bilinmektedir. 1920 yılından sonra Türkiye'den Yunanistan'a 1.220.000 kişi göç etmiş, bunların 900.000 kadarı daha Lozan konferansı başlamadan, Ağustos 1922'den başlayarak yılsonuna kadar Anadolu ve Doğu Trakya'dan Yunanistan'a gitmiştir.¹²⁴ Bu durum mübadeleden sonra Trabzon'dan göç eden Rum nüfusunun fazla olmadığını desteklemektedir.

Rus işgali ve Milli Mücadele Döneminde yaşanan gelişmelerin şehirde meydana getirmiş olduğu tahribat sebebiyle Trabzon'un iskan mıntıklarına dahil edilmemesi gerektiği ifade edilmesine rağmen Trabzon, birinci iskan mıntığına dahil edilmiştir. Yörenin sosyo-ekonomik yapısının yeterince değerlendirilmemesinin yanı sıra, mübadele yoluyla bölgeden ayrılan Rumların az olması, Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskanını güçleştirmiştir. Akçaabat'ta kalan tütüncü birkaç göçmen dışında, Trabzon'a gelen göçmenlerin hemen hepsi daha öncede belirtildiği gibi çeşitli sebeplerle Anadolu'nun muhtelif yerlerine dönmüşlerdir.¹²⁵

Yunanistan'dan gelen göçmenler Anadolu'da çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdir. Ancak, göçmenlerin yerleşim alanlarını terk etme, yerleşim hakkından vazgeçme ve akrabalık ilişkilerine bağlı olarak yerlerini değiştirme eğilimleri yüzünden kimin nereye, ne oranda iskan edildiğini kesin bir şekilde belirlemek zorlaşmaktadır.¹²⁶ Mübadelenin yapılmış olduğu yıllarda mübadillerden başka, diğer göçmen, mülteci, yangınzede, aşiret ve göçebelerin de iskana tabi tutulması mübadele kapsamında iskan edilen kişilerin kesin sayısının tespitinin güçlüğü ortaya çıkarmaktadır.¹²⁷ Ayrıca göçmenlerden servet sahibi olup, isteyenler iskan haklarından vazgeçtiğine dair hükümete senet vermeleri durumunda istedikleri yere yerleşebiliyordu.

---

¹²⁴ Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi...", s. 432.

¹²⁵ Çapa, "İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskan...", s. 641.

¹²⁶ Öksüz, "Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskan Meselesi (1923-1938)...", s. 187.

¹²⁷ 1923-1946 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmen, mübadil ve mülteci nüfusu ile bunlara tahsis edilen hane sayısı ve bunlar için harcanan ücret miktarı için bkz. **Nüfus Hareketleri İstatistiği**, Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1948, s. 279.

Trabzon'da, Yunanistan'dan gelen göçmenler için gerekli yerleşme şartlarının hazırlanamamış olması ve savaşlarda zarar görmüş evlerin onarımının yapılamaması burada bir yerleşme sorunu ortaya çıkarmıştır.¹²⁸

Trabzon, Milli Mücadele ve sonrasında meydana gelen gelişmeler sonucunda eskiye nazaran daha homojen bir nüfus yapısına kavuşmuştur. Fakat Trabzon üzerinden sevk edilen Rumlar, 1923 ve 1924 yıllarında şehirde, özellikle de Çömlekçi semtinde büyük bir izdihama sebep olmuşlardır. Trabzon'a gelen mübadillerin çoğu Akçaabat ve Çömlekçi semtine yerleştirilmişlerdir.¹²⁹ Daha öncede değinildiği gibi bunlar çeşitli sebeplerle Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gitmişlerdir. Bölgenin demografik yapısında değişiklikler yapılarak bir nüfus üstünlüğü ortaya çıkarmak ve buna bağlı olarak canlandırılması düşünülen Pontus Devleti hayali, mübadeleyle birlikte son bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın 15 Eylül 1924'te Trabzon'da halka ifade ettiği şekliyle: '*...Trabzonlular, yurdunuzu Ermenistan'a bağlı bir bölge veya Pontus Krallığı yapma hayal ve istekleri ile tehditleri ne kadar korkunç bir girişimdi. Kuşkusuz bu korku artık sonsuza kadar hayal olmuştur.*'¹³⁰

1.3 Trabzon'un Nüfusunu Etkileyen Faktörler

I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, Rusların Trabzon'u işgali ve ortaya çıkan muhacirlik sorunu, Türk Kurtuluş Savaşı döneminde yaşanan siyasi mücadeleler ve nüfus mübadelesi Trabzon'u sosyo-ekonomik ve demografik olarak etkilemiştir. II. Dünya Savaşı'nda genç ve dinamik nüfusun silah altına alınması ülke nüfusunu olduğu gibi, il nüfusunu da etkileyen belli başlı faktörler arasındadır.¹³¹ Trabzon'un nüfusunun değişmesine etki eden başka bir faktör de sel felaketleridir. Bölgenin arazi yapısına bağlı olarak burada yaşanan tabii afetler, ilde yaşayan nüfusun bu durumdan olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan sel ve heyelanlardan

¹²⁸İstikbal Gazetesi, 2 Aralık 1921, S: 471.

¹²⁹Mesut Çapa ve Veysel Usta, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar**, Trabzon: Derya Kitabevi Yayınları, 1997, s. V.

¹³⁰ Hikmet Öksüz ve Hayati Aktaş, "Pontus Meselesinin Tarihsel arka Planı ve İngiliz Amerikan Belgelerine Yansımaları", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 2007, s. 334.

¹³¹ Nüfusun silah altına alınması ile ilgili detaylı bilgi için bkz. **BCA**, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 030.01.0.0.34.204.1.

en çok zarar gören Trabzon'dur. Doğal afetlere bağlı olarak buradan çeşitli bölgelere göçler yaşanmıştır.

1.3.1 Sel Felaketlerinin Trabzon Nüfusuna Etkileri

Türkiye'de depremlerden sonra en önemli doğal afetlerden birisi sel felaketleridir. Trabzon ili ve çevresi, sel felaketlerinin yoğun olarak görüldüğü ve bu sel felaketleri sonucu can ve mal kaybının en fazla olduğu bölgelerden biridir.¹³²

Cumhuriyet Döneminde Trabzon'daki ilk büyük sel felaketi 5-8 Temmuz 1929 tarihinde Of ve Sürmene'de¹³³ yaşanmıştır.¹³⁴ 5 Temmuz 1929 günü saat 20'de başlayan yağmur gittikçe şiddetini arttırarak aralıksız 40 saat sürmüştür. Bölgenin arazi yapısı da göz önünde bulundurulduğunda önemli miktarda can ve mal kaybına sebep olan sel-heyelan meydana gelmiştir.¹³⁵ Bölgede yaşanan sel felaketi sonucu Sürmene ve Of kazalarındaki dereler taşarak buralardaki evleri, köprüleri, dükkanları tahrip etmiş ve bölgeyi yaşanılmaz hale getirmiştir.¹³⁶

1929 yılında yaşanan sel felaketine bağlı olarak meydana gelen heyelan afeti sonucunda 2000 ev yıkılmış ve 12.000 nüfus açıkta kalmıştır. Bu nüfusun Maçka ve Bayburt'a sevk edilmesi ifade edilmiş, fakat bu durum ancak 1933 yılında gerçekleşmiştir.¹³⁷ Of ve Sürmene ilçelerinden Maçka'ya 1021 haneden 4.615 kişi, Bayburt'a da 724 haneden 4.161 kişi sevk edilmiştir.¹³⁸ Sel felaketinden zarar görenler sadece Maçka ve Bayburt'a yerleştirilmemiş, Erzurum'a bağlı Tercan kazasının Pülk köyüne de 177 kişi iskan edilmiştir.¹³⁹ Söz konusu sel felaketinden zarar gören Sürmenelilerin bir kısmının Van'a yerleştirilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Öztürk, İsmet Paşa'nın Doğu gezisinde Sürmene

---

¹³² Hikmet Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç (1929-1973)", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 1005.

¹³³ Aslı Arslan Cihangiroğlu, sel felaketinin meydana geldiği bölgeleri Of ve Sürmene, Öksüz, ise Of, Sürmene, Çaykara ve Köprübaşı olarak ifade etmiştir. Bkz. Aslı Arslan Cihangiroğlu, "Cumhuriyet Döneminde Karadeniz'de Yaşanan Tabii Afetler (1923-1950)", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 992; Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1006.

¹³⁴ Cihangiroğlu, a.g.m., s. 992.

¹³⁵ Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1006.

¹³⁶ **BCA**,030.10.0.0.117.820.10.

¹³⁷ **BCA**,030.18.01.02.36.39.1.

¹³⁸ Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1009.

¹³⁹ **BCA**,030.18.01.02.57.66.5; Öksüz, Erzurum'a bağlı Tercan kazasının Pülk köyüne, felaketzedelerden 32 hane ve 172 nüfusun 1935 yılında daimi olarak yerleştirildiğini belirtmiştir. Bkz. Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1009.

ve İran'dan getirilen muhacirlerin durumları hakkında Paşa'ya şikayette bulduklarını ifade etmiştir.¹⁴⁰ Sel-heyelan sebebiyle bölgede maddi hasar meydana gelmekle birlikte can kaybı da yaşanmıştır. Cihangiroğlu, yaşanan sel felaketine bağlı olarak 146 kişinin hayatını kaybettiğini belirtmiştir.¹⁴¹ Öksüz ise insan zayıyatının 120 kişiyi geçmediğini ifade etmiştir.¹⁴² 1929 yılında meydana gelen sel felaketi bölgedeki yerleşim birimlerinde çok büyük hasarlar meydana getirmiş¹⁴³ ve daha önce de belirtildiği gibi, sel felaketinden zarar görenler devlet eliyle çeşitli bölgelere sevk edilmiştir.¹⁴⁴

1959 yılında Çaykara ve çevresinde sel ve heyelan meydana gelmiştir. Bu sel felaketinde de can ve mal kaybı yaşanmış pek çok aile evsiz ve topraksız duruma düşmüştür. Bunun üzerine 1965 yılında Şahinkaya, Ulu cami ve Kabataş köylerinden 408 aile afetler yasasına göre Hatay ilinin Kırıkhan ilçesine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca 1959 yılında meydana gelen sel felaketi sonucu evsiz ve arazisiz kalan Çaykara'nın Baltacılı ve Uzungöl köylerinden topraksız 145 aile Van'ın Özalp kazasında Köy İşleri Bakanlığı'nca iki örnek köye yerleştirilmişlerdir.¹⁴⁵ 1973 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinin Şahinkaya köyünden 61 aile tarımsal proje kapsamında Gökçeada'ya yerleştirilmiştir.¹⁴⁶

Cumhuriyet Döneminde Trabzon'da meydana gelen sel-heyelan felaketleri bölgede can ve mal kaybına sebep olduğu gibi, bir kısım nüfusun da devlet eliyle çeşitli bölgelere yerleştirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu felaketler, Trabzon'un özelde de yukarıda adı geçen ilçelerin sosyo-ekonomik ve demografik hayatında değişiklikler meydana getirmiştir.

---

¹⁴⁰ Öztürk, İsmet Paşa'nın Doğu gezisinde, Van iskelesine çıkar çıkmaz Sürmene ve İran'dan getirilen muhacirlerin durumları ile ilgili Paşa'ya şikayetlerini dile getirdiğini ifade etmektedir. Bkz. Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul: Doğan Kitap, 2008, s. 33.

¹⁴¹ Cihangiroğlu, a.g.m., s. 992.

¹⁴² Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1008.

¹⁴³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1006-1009.

¹⁴⁴ **BCA**,030.10.0.0.117.820.10.

¹⁴⁵ Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1009-1010.

¹⁴⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Öksüz, "Çaykara'da Afete Bağlı Göç...", s. 1011-1012.

İKİNCİ BÖLÜM

2 CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN NÜFUS SAYIMLARI VE TRABZON'DA NÜFUSUN DURUMU

1914 yılı ve Milli Mücadele Dönemi sonrasında yaşanan gelişmeler Trabzon'da demografi açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına giden süreçte Trabzon şehrine gelenler ve buradan göç etmek durumunda kalanlar şehrin sosyal ve demografik yapısında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikler diğer illerde olduğu gibi Trabzon'da da homojen bir nüfus yapısının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı ile var olma mücadelesi veren Türk milleti, uzun yıllar boyunca yapmış olduğu savaşlar neticesinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tablo karşısında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başarmak istediği önemli işlerden birisi de Anadolu'da ortaya çıkan Türk nüfusunun azalışını ortadan kaldıracak ve düzenli bir şekilde artmasını sağlayacak tedbirleri içeren bir nüfus politikası uygulamaktır. Cumhuriyet döneminde uygulanmış olan bu politikanın iki önemli ayağı vardı. Bunlardan birisi genel olarak nüfusun azalmasını önlemek ve artmasına yönelik girişimlerde bulunmak, diğeri ise nüfusun nitelik ve nicelik olarak kayıt altına alınmasıydı.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar düzenli bir nüfus siyaseti yerine, daha çok vergi ve asker ihtiyaçlarını karşılamak için nüfus ve arazi istatistikleri tuttuğu bilinmektedir. Nüfus işlerini düzenlemekle görevli teşkilat, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la başlayan modernleşme döneminde oluşturulmaya başlanmıştır. İstatistiki anlamda ilk atılım, 1831 yılında yapılan nüfus sayım sonuçlarının toplanması için bir Ceride Nezareti'nin kurulmasıdır. Modern anlamda istatistik çalışmalarını yürütmek üzere ilk istatistik dairesi 1874 yılında kurulmuş, fakat bu kurum 1877 yılında kapatılmıştır. 1881 yılında bütün memleketi kapsayan ortak esaslara bağlı nüfus kayıt sistemi 'Nüfus Sicili

---

¹⁴⁷ Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 8(18-19), 2009, s. 89.

Nizamnamesi' yürürlüğe girmiş, nüfus işlerini yürütmek üzere 1884 yılında "Sicili Nüfus Ahali İdare-i Umumiyesi" kurulmuştur. Bu kurumun yetkileri 1889'da genişletilerek, genel müdürlüğe dönüştürülmüştür. 1892-1913 yılları arasında müdürlüğe bağlı olarak vilayet ve kazalarda mahalli bürolar meydana getirilmiş, bunlara nüfus işlerini idare, nüfus istatistiklerini tertip ve nüfus yazımlarını yapma görevleri verilmiştir. 1891 yılında İstanbul'da, Merkezi İstatistik Encümeni kurulmuş ve çalışmaları hukuki bir nitelik kazanmıştır. 1913 yılında çıkarılan bir nizamname ile yeni bir düzenlemeye gidilerek, nüfus işlerini yürütmek üzere Nüfus Müdüriyeti oluşturulmuştur.¹⁴⁸

1914 tarihli Sicili Nüfus Kanunuyla nüfusu kayıt altına almak ve genel bir yazım yapmaya doğru ileri bir adım atılmıştır. Fakat ülkenin savaş durumunda olması, nüfusu kayıt altına almakta en büyük engeli teşkil etmiştir. Yıllarca düşman istilasına altın kalan ve işgal yüzünden başka bölgelere göç eden halk, savaş durumunun getirdiği olumsuz şartlar içinde, doğum, ölüm, evlenme, boşanma gibi olayları bildirmek ve bunları kayıtlara geçirmek için herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Devlet de uzun süren savaşlar dolayısıyla nüfus işlerinin takibini yapamamıştır.¹⁴⁹

Cumhuriyet Döneminde yapılacak olan nüfus sayımları geçmişten kalan psikolojik bir engelle karşılaşmıştır. Bu engel, halkın zihninde varlığını koruyan nüfus işlerine yönelik geçmişin acı hatıralarıydı. Geçmişte nüfus, ya vergi almak ya da asker yazmak için kayıt altına alınmıştı. Her iki şekilde de halk bu süreçten hep zarar eden taraf olmuştu. Geçen zamanlar devletten kaçmayı ve saklanmayı halkın bilinçaltına yerleştirmişti. Halkın belleklerinde kötü anılar bırakan bu durum, devletin nüfusu kayıt altına almaya yönelik çabalarına olumsuz olarak yansımış ve halkın sürece şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştu. Ayrıca Cumhuriyet hükümetinin nüfusu kayıt altına alma yolunda önünde bu psikolojik engel dışında başka sorunlarda bulunuyordu. Teşkilatın yetersizliği ve eğitimli personelin azlığı, sınırlı ulaşım imkânları, yaygın olan bilgisizlik, yaşını bilmeyen insanların çokluğu, kişisel konular hakkında halkın gösterdiği çekinceler sonrası doğru bilgilerin toplanamaması en önemli sorunları oluşturmuştur.¹⁵⁰ Bu eksiklikler planlı bir nüfus siyaseti içerisinde,

¹⁴⁸ Çakmak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler...", s. 90.

¹⁴⁹ Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet İdaresinin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması", **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8(7), 2013, s. 35.

¹⁵⁰ Çakmak, "Cumhuriyet İdaresinin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması...", s. 36.

oluşturulan kurumlarla, çıkarılan yasalarla ve halkın eğitilmesiyle giderilmeye çalışılacaktı. Yeni idarenin nüfusu kayıt altına almaya yönelik çabaları Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar götürülebilir. Bu yönde bir çabanın gerekçesini, nüfus işlerinden ziyade, öncelikli olarak savaş esnasında askere yönelik ihtiyaç ve ekonomik gerekliliklerle açıklanabilir. Fakat daha sonra nüfus işleri alanında yapılanlar dikkate alındığında, bu konuya verilen önemin sadece savaştaki ihtiyaçları karşılamaktan ibaret olmadığını da ifade etmek gerekir.

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurumlarını oluştururken, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda da çeşitli atılımlar yapmıştır. Bu kurumsallaşma sürecinde devlet, halkının sayısını bilmek istemiştir. Bu amaç çerçevesinde nüfus işlerini düzenlemek ve sağlıklı kayıtlar tutmak adına oluşturulmuş en önemli kurum, 1926 yılında kurulan *İstatistik Umum Müdürlüğü*'dür. Akıl ve bilimi hedef edinen yeni idare, nüfus işlerini bir düzene koymak adına, demografi biliminden uzak kalmamıştır. Bu amaçla Cumhuriyet Döneminin ilk genel nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır.¹⁵¹ Halkın sayımda zorluk çekmemesi ve sayımın kısa sürede bitirilebilmesi için, sayımdan önce ulusal ve yerel gazetelerde nüfus cetvelleri yayınlanmıştır.¹⁵² Sayım memurlarının ve sayımda görevlendirilenlerin ne yapmaları gerektiği de halka duyurulmuştur.¹⁵³ Ayrıca halkın nüfus sayımına ilişkin geçmişten gelen korkularını yıkmak adına, basın-yayın organlarıyla, yoğun bir propaganda sürecine girilmiştir.¹⁵⁴ Sayım dışında kalanların cezalandırılacağına özellikle üzerinde durulmuştur.¹⁵⁵ Bu süreçte en önemli sorunların başında, nüfus sayımında görevlendirilmek üzere okuma-yazma bilen kişi sayısının az oluşu gelmektedir. Bu soruna bulunan çözüm yolu, hakimler hariç kamuda çalışan tüm okur-yazar memurların sayımda görevlendirilmesi

---

¹⁵¹ Ratip Yüceuluğ, **Türkiye Nüfusu Cumhuriyet Devrindeki Son Dört Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre**, Ankara: Doğu Matbaası, 1947, s. 3; McCarty, 1927 yılında yapılmış olan nüfus sayımı hakkında fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir: “1927 nüfus sayımı... Çağdaş nüfus sayımı olamaya gayret eder, ama bu konuda çeşitli yönlerden başarısızlığa uğramıştır. Halkın sayımdan geçirilmesi olan temel işlemde, sayım, Osmanlı sayımlarının geleneğini izler (evdeki kadınlar, çocuklar görülmeden aile erkeğinin söylediğine bakılır). Kadınlar ve çocuklar geniş ölçüde yazım dışı bırakılmışlardır ve doğu illerinde yapılan yazımda eksiklikler vardır... 1927 nüfus sayımında bulunan çağdaş bölümlendirmeler ve tablolar, çoğu kez, ne nüfus bilimcilerin nede tarihçilerin işine yarayabilmiştir, çünkü bunların içerdiği bilgilerin kesin bilgiler olmadığına sıkça rastlanır. Yaş gruplarına göre nüfusu veren tablolar yanlışlarla doludur ve bazı illere ait olanlarında, toplam nüfusa ilişkin olarak verdiği sayı bakımından gerçeğe önemli aykırılıklar vardır... Bu eksiklikler nedeniyle, 1927 nüfus sayımının verileri Türk Devlet İstatistik Enstitüsü'nce hiçbir zaman kullanılmamıştır. Bu enstitünün bütün karşılaştırma tabloları, 1935 nüfus sayımı ile başlar.” Bkz. McCarthy, **Ölüm ve Sürgün...**, s. 149-152.

¹⁵² Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1927, s. 1.

¹⁵³ Hakimiyeti Milliye Gazetesi, 25 Ekim 1927, s. 2.

¹⁵⁴ Çakmak, “Cumhuriyet İdaresinin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması...”, s. 37.

¹⁵⁵ Akşam Gazetesi, 27 Ekim 1927, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1927, s. 1.

olmuştur. Böylece 1927 nüfus sayımına katılan sayım ve kontrol memurlarının toplamı 52.276 kişiyi bulmuştur. Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımına devlet 551.827 lira kaynak ayırmıştır.¹⁵⁶

Bilindiği gibi Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde ilk düzenli nüfus sayımlarına 1927 yılında başlanmıştır. Bir sonraki nüfus sayımı 1935’te yapılmış ve daha sonraki yıllarda sonu sıfır (0) ve beş (5) ile biten yıllarda nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷ 1990 yılına kadar böyle devam edilmiş, bu yıldan sonra nüfus sayımlarının on yılda bir yapılmasına karar verilmiş, ancak duyulan ihtiyaç üzerine 1997’de genel nüfus tespiti yapılmıştır. 2007 yılından itibaren Türkiye nüfusu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ile belirlenmektedir.¹⁵⁸ 1927 yılında yapılmış olan Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımı nüfusun kayıt altına alınması açısından önemli bir nitelik taşımaktadır. Çünkü uzun yıllar devam eden savaşlardan sonra devletin, halkın nüfusunu, iş gücünü tespit etmesi ve bunlara göre politikalar üretmesi daha sağlıklı olacaktır.

2.1 1927 Nüfus Sayımı ve Trabzon’un Nüfusu

Ülkeler belirli dönemlerde sınırları içerisinde ne kadar insan yaşadığını ve bunların ne gibi özelliklere sahip olduğunu tespit etmek ihtiyacı duymuşlardır. Bir ülkede yaşayan insan sayısı çok çeşitli amaçlar için tespit edilir. Geçmiş dönemlerde önce askere alınacak ve vergi verecek kişi sayısını belirlemek amacıyla nüfus miktarı bilinmek isteniyordu. Fakat son yıllarda ve günümüzde bu amaçlara ek olarak; nüfusun artışı, azalışını, gelir düzeyi ve çalışma ile eğitim durumu gibi özelliklerini yani mevcut insan potansiyelini bütün yönleriyle tespit etmek için nüfusu bilmek kaçınılmaz bir zorunluluktur.¹⁵⁹

1927 yılındaki ilk genel nüfus sayımı için yapılan resmi hazırlığın 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü’nün kurulması olduğunu daha önce belirtilmişti. Kurumun müdürlüğüne Belçikalı istatistikçi Camille Jackquart getirilmiştir. 1927 Sayımı öncesindeki bir başka önemli çalışma ise 1 Ekim 1926’da Sivas’ta, 14 Ocak 1927’de Ankara’da, 29 Şubat 1927’de Mersin’de, 12 Nisan 1927’de Tekirdağ’da ve 22 Nisan 1927’de Ödemiş Kazası ve

---

¹⁵⁶BCA,030.10.124.885.4

¹⁵⁷İstatistik Göstergeler 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012, s. 3.

¹⁵⁸ Oya Çetinkaya Akcan, **Erzincan İlinde Nüfusun Gelişimi, Dağılışı ve Nüfus Hareketleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 12.

¹⁵⁹ Akcan, a.g.t., s. 12.

bu kazaya bağı 4 köyde yapılan “tecrübe tahrirleri”dir.¹⁶⁰ Deneme sayımlarının yapılması hem nüfusu kayıt altına alacak memurlar hem de halk için kolaylıklar sağlamıştır.¹⁶¹ Türkiye’de düzenli ve sistemli olarak istatistiksel veri toplamayı hedefleyen kurum, 28 Ekim 1927 Cuma¹⁶² günü ilk nüfus sayımını gerçekleştirmiştir.¹⁶³ Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımının başarılı bir şekilde yapıldığı, halkın ve sayım görevlilerinin özverili bir şekilde çalıştığı belirtilmiştir.¹⁶⁴

Genel nüfus sayımı fişlerinin sınıflandırılması sonucunda 28 Ekim 1927 nüfus sayımında, Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde 6.563.879 erkek ve 7.084.391 kadın olmak üzere 13.648.270 nüfus mevcut olduğu anlaşılmıştır. 1927 yılında Türkiye’de 63 il bulunmaktadır. Trabzon ili nüfus büyüklüğü açısından 63 il arasında 13. sırada yer almıştır.¹⁶⁵

---

¹⁶⁰ 2 Haziran 1926 tarih ve 893 numaralı kanun 1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti dahilinde umumi bir nüfus tahriri yapılmasını haber veriyordu. Aynı kanunun 2’inci maddesi 1926 yılında memleketin bazı bölgelerinde tecrübe tahrirleri yapılması Dahiliye Vekaletine bildirilmişti. Tahririn hazırlığı bir yıl devam etmiştir. Memleketin muhtelif bölgelerinde iklim şartları ve idare teşkilatı vaziyetini görmek ve özellikle idare reisleriyle yakından görüşerek tahrir usullerinin tatbik kabiliyeti hakkında bilgi edinmek gerekmekteydi. Bu amaçla umum müdürlük şefleri memleketin muhtelif mntıklarında tetkik seyahatleri yapmışlardır. Sayımdan önce tespit edilen bazı sorunlar şöyle ifade edilmiştir: 1- Her mevkinin nüfus miktarı ve mevki adedi hakkında yeterli bilginin edinilememiş olması, 2- Her mevkide tahrir memurluğu yapabilecek yeterli sayıda okur-yazar kimsenin bulunup bulunamayacağı, 3- Sayım yapılacak bölgelerin birbirine uzaklığı ve ulaşım güçlüğü, 4- Doğu ve güney vilayetlerinde tamamen göçebe bir nüfusun bulunması, 5- Kışın şehirler civarında ikamet eden ve yazın hayvanat ve eşyası ile yaylalara çekilen yarım göçebe bir nüfusun bulunması. Tecrübe sayımları, nüfus sayımının sene başında yapılamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla 28 Ekim’de nüfus sayımının yapılmasına karar verilmiştir. Bkz.**Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili**, Ankara: İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929, s. 3-4.

¹⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ekim 1927, s. 1.

¹⁶² Belirtilen tarihte resmi tatil Cuma günüdür.

¹⁶³ Aytül Tamer ve Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus-Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, **Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies**, 26, 2004, s. 78.

¹⁶⁴ Akşam Gazetesi, 30 Ekim 1927, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ekim 1927, s. 1; Hakimiyeti Milliye Gazetesi, 29 Ekim 1927, s. 1; Milliyet Gazetesi, 29 Ekim 1927, s. 1.

¹⁶⁵ Seyyar, a.g.t., s. 56; **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)**, T.C. Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2002, s. 25.

Tablo 6: 1927 Nüfus Sayımında Türkiye Nüfusu

Cinsiyet	Nüfus miktarı
Kadın	7.084.391
Erkek	6.563.879
Toplam	13.648.270

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül III Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası,1929, s. 8.

I. Dünya Savaşı öncesi nüfusu ile 1927 yılı nüfusu kıyaslandığında Türkiye nüfusunda önemli oranda bir azalma göze çarpmaktadır. Bu azalma, uzun süren savaşlarda yaşanan insan ve toprak kayıplarıyla açıklanabilir. Ayrıca bu sayımla Türkiye, ulusal ve uluslararası platformda merkezi idaresinin gücünü ve yaygınlığını kanıtlamış ve geliştirmiştir. Sayım sonuçları Türkiye'nin, Avrupa ekseninde paralel bir çizgide yürüyen bir devlet olduğunu göstermiştir.¹⁶⁶ Trabzon'un Cumhuriyet Dönemindeki nüfus yapısına baktığımızda Trabzon, Cumhuriyet Döneminde genç, homojen ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olmuştur. Bu dönemde Trabzon vilayetinin sınırlarının daralmasına paralel olarak nüfusta da bir azalma görülmüştür. Nüfustaki bu azalmada şüphesiz ki savaşların, salgın hastalıkların ve göçlerinde büyük etkisi olmuştur. Trabzon vilayeti nüfusu 1914 nüfus istatistiklerine göre 1.122.947 kişi iken, 1927 nüfus sayımında 293.055 kişiye düşmüştür.

Trabzon'daki nüfus yoğunluğu, Türkiye ortalamasının üstündedir. 1927'de ülke genelinde km²'ye düşen nüfus sayısı 18iken, bu sayı Trabzon'da 63¹⁶⁷ kişidir. Nüfus yoğunluğu bakımından Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde Trabzon, ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye genelinde İstanbul'dan sonra km²'ye düşen kişi sayısı en fazla Trabzon'dadır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Kaştan, a.g.m., s. 83.

¹⁶⁷ 1927 yılında Trabzon'da km²'ye düşen insan sayısı 62.7 olarak belirtilmiştir. Bkz. Tablo 7.

¹⁶⁸ Refik Koraltan, **Trabzon Vilayetinin Genel Durumu Hakkındaki Rapor**, 1939, s. 42.

Tablo 7: 1927 Nüfus Sayımına Göre Karadeniz Sahilindeki Vilayetlerin Nüfus Miktarı

Vilayetler	Nüfus Miktarı	Yüzölçümü/km ²	Km ² 'ye Düşen Nüfus
Artvin	90.066	6.880	13.0
Bolu	218.246	11.140	19.6
Giresun	165.033	4.170	39.6
Kastamonu	336.501	14.610	23.0
Ordu	202.354	5.026	40.2
Rize	171.657	4.590	37.4
Samsun	274.065	9.210	29.7
Sinop	169.965	5.755	29.5
Trabzon	290.303 ¹⁶⁹	4.630 ¹⁷⁰	62.7
Zonguldak	268.909	7.610	35.3
Toplam	2.187.099	73.621	29.7

Kaynak: Erdal, a.g.e., s. 350.

Tablo 7'deki veriler değerlendirildiğinde genel olarak Karadeniz Bölgesi'nde en çok nüfus 336.501 kişi ile Kastamonu, 290.303 kişiyle Trabzon, 274.065 kişiyle Samsun ve 268.909 kişiyle Zonguldak'tır. En az nüfus ise 90.066 kişiyle Artvin'dir. 1927 yılı itibarı ile Trabzon'da 289.996 Müslüman, 99 Ermeni ve 187 Hristiyan bulunmaktadır. Geriye kalan nüfus miktarını da diğer milletler oluşturmaktadır.¹⁷¹ 1927 yılındaki Trabzon nüfusu incelendiğinde şehir nüfusunun köylere oranla daha düşük bir seviyede olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin

¹⁶⁹ Trabzon şehrinin nüfusu başka bir DİE kaynağında 293.055 olarak verilmiştir. Bkz. **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet Kaza Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu**, Ankara: Türkiye Başvekalet Merkezi İstatistik Umumiyesi Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928, s. 33. Ayrıca Trabzon İl Yıllığı ve Nedim İpek, 1927 yılında Trabzon nüfusunu 293.055 olarak belirtmiştir. Bkz. **1973 Trabzon İl Yıllığı**, s. 42; İpek, a.g.e., s. 72.

¹⁷⁰ 1925 yılında yapılan yeni düzenleme ve yönetim değişikliği sonunda Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane ve Rize Trabzon'dan ayrılıp bağımsız birer il olmuş, Trabzon'un yüzölçümü 4.685 km²'ye düşmüştür. 1927 yılı sayımlarına göre tablo 7'de de görüldüğü üzere şehrin yüzölçümü 4.630 km² olarak yazılmıştır. Trabzon'un yüzölçümü 1973 İl Yıllığında ise 4.685 km² olarak ifade edilmiştir. Bkz. **1973 Trabzon İl Yıllığı**, s. 41.

¹⁷¹ Erdal, a.g.e., s. 351.

ekonomik olarak gerekli kurumsallaşmalarını sağlama aşamasında olduğunu göstermektedir. Trabzon şehir merkezinde nüfusun istihdam edilebileceği gerekli sanayi kurum ve kuruluşlarının yetersiz olması halkın köylerde kalması ve genellikle toprakla uğraşması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne uzanan süreçte uzun süren savaşlar sonucu önemli oranda nüfus kaybı yaşanmıştı. Cumhuriyet Döneminde nüfusu arttırmak için devlet eliyle çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Bunlardan biri 'Bekarlık Vergisi' diğeri ise 'Yol Mükellefiyeti Kanunu'dur. Yol vergisi kanununa göre Türkiye'de oturan 18-60 yaş arasındaki erkekler yol vergisine tabi tutulmuş, fakat sakatlığı tespit edilen öğrenciler, askerler, fakirler ve altı çocuğu olanlar vergiden muaf sayılmıştır. Zamanla altı çocuk uygulaması ekonomik güçlüklerle karşı karşıya olan kırsal kesim için vergiden tek kurtuluş yolu haline geldiğinden bundan sonra Anadolu'da altı çocuklu ailelerin sayısı hızla artmıştır.¹⁷² Bekarlık vergisi de nüfusun artırılması için başvurulmuş uygulamalardan biridir.¹⁷³ Bu uygulamalar Cumhuriyet Döneminde Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da nüfusun artmasına olumlu etki eden faktörler arasında gösterilebilir.

Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında Trabzon, merkez dahil olmak üzere altı ilçeden oluşmaktadır. Bunlar; merkez ilçe, Akçaabat (Pulathane), Vakfikebir (Büyük Liman), Sürmene (Homurgan), Of (Solaklı) ve Maçka (Cevizlik)'tir.¹⁷⁴ 1927 yılında Trabzon şehir merkezinde 24.634, merkeze bağlı köylerde 36.341 kişi, Akçaabat ilçe merkezinde 3.014, Akçaabat'a bağlı köylerde 36.341, Maçka ilçe merkezinde 1.052, Maçka'ya bağlı köylerde 18.124, Of ilçe merkezinde 718, Of'a bağlı köylerde 63.867, Sürmene ilçe merkezinde 3.203, Sürmene'ye bağlı köylerde 54.379, Vakfikebir ilçe merkezinde 215, Vakfikebir'e bağlı köylerde 48.976 kişi bulunmaktadır. Trabzon'da köylerde yaşayan toplam nüfus 260.219 iken, şehirlerde yaşayan toplam nüfus ise 32.836'dır.¹⁷⁵

1927'deki nüfus sayımında Trabzon'da köyde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yaklaşık olarak % 88.7, şehirde yaşayan nüfusun oranı ise % 11.3'tür. Bu

---

¹⁷² Nuray Özdemir, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 32, 2013, s. 218.

¹⁷³ Detaylı Bilgi için bkz. Turan Akkoyun, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi Teşebbüsleri", **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, 15, 2000, s. 183-198.

¹⁷⁴ Çapa ve Usta, a.g.e., s. V.

¹⁷⁵ Bkz. Tablo 8.

durum Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında Trabzon'da yaşayan nüfusun çoğunluğunun köylerde bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 8: 1927 Nüfus Sayımında Trabzon Nüfusunun Şehir, Köy ve İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Toplam	Şehir	Köy
Merkez	60.975	24.634 ¹⁷⁶	36.341
Akçaabat	41.546	3.014 ¹⁷⁷	38.532
Maçka	19.176	1.052	18.124
Of	64.585 ¹⁷⁸	718	63.867
Sürmene	57.582 ¹⁷⁹	3.203	54.379
Vakfikebir	49.191	215	48.976
Toplam	293.055¹⁸⁰	32.836	260.219

Kaynak: 1973 Trabzon İl Yıllığı, s. 42.

1927 yılındaki nüfus sayımı verileri değerlendirildiğinde Trabzon'un demografik yapısının homojen¹⁸¹ bir nitelik taşıdığı ve şehirde, erkek nüfusun kadın nüfustan daha yüksek olduğu görülmektedir. Trabzon şehrinde 15.092 kadın, 17.744 erkek nüfus bulunmaktadır. Şehir genelinde kadın-erkek toplam nüfusu 32.836'dır. Şehre bağlı köylerde

¹⁷⁶ Başka bir Devlet İstatistik Enstitüsü kaynağında Trabzon il merkezi nüfusu 1927 yılında 24.587'dir. Bkz. **Nüfus Sayımları 1927-1950**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1953, s. 4.

¹⁷⁷ Yelda Aydın Türk'te 1927 yılında Akçaabat şehir merkezi nüfusunu 3.014 olarak belirtmiştir. Bkz. Yelda Aydın Türk, "Geçmiş ve Bugün: Akçaabat", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005) 20. Yüzyıl**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 1052.

¹⁷⁸ 1926-27 devlet salnamesine göre Of, Trabzon'un diğer kazalarından daha fazla nüfusa sahiptir. Of'un nüfus miktarı aynı tarihli devlet salnamesinde 77.885 olarak kaydedilmiştir. Bkz. DS, 1926-27, s. 936.

¹⁷⁹ 1926-27 devlet salnamesine göre Sürmene'nin nüfusu 63.570'tir. Bkz. DS, 1926-1927, s. 936.

¹⁸⁰ 1935'deki bir rapora göre toplam nüfus 292.573'tür. Bkz. **BCA**,30.10.0.0.65.433.4.

¹⁸¹ 1913-1927 yılları arasında Türkiye nüfusu önemli oranda azalmış ve şehirleşme oranı gerilemiştir. Türkiye'nin 1923 sınırları içerisindeki nüfusu 1914 yılında 16.3 milyondan 1927 yılında 13.6 milyona düşmüştür. Nüfustaki azalma oranı % 17'dir. Bu azalmanın sebepleri; savaşlarda yaşanan insan kayıpları, savaş yıllarında sivil nüfus arasında beslenme, sağlık koşullarındaki bozulmalar işgal ve etnik çatışma alanlarındaki karışıklıklar nedeniyle ölüm oranlarının artması, erkek nüfusun önemli bir kısmının askerde olmasından dolayı doğum oranlarındaki düşmenin Türk-Müslüman nüfusu üzerindeki azaltıcı etkisi olarak gösterilebilir. Burada belirtilen şartlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti şehirlerinin üzerine uygulandığı düşünüldüğünde il nüfuslarının azalırken illerde belirgin bir homojenleşmenin olduğu görülmektedir. 1927 yılında Türkiye nüfusunun % 99'unun Müslüman olması toplam nüfustaki homojenleşmenin bir sonucudur. Bkz. Tezel, a.g.e., s. 99.

yaşayan kadın-erkek nüfus miktarına bakıldığında kadın nüfusun daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Şehre bağlı köylerde yaşayan kadın nüfusu 87.740, erkek nüfusu ise 71.087'dir. Nahiye ve köylerde yaşayan toplam kadın nüfus 140.202, toplam erkek nüfus ise 114.967 kişidir.¹⁸² Toplam nüfus içerisindeki kadın nüfusu 160.344, erkek nüfusu 132.711'dir. Trabzon'da 1.000 erkeğe mukabil kadın miktarı 1.207'dir.¹⁸³ Genel toplamda Trabzon nüfusu 293.055 kişiden oluşmaktadır.¹⁸⁴

Tablo 9: 1927 Nüfus Sayımında Trabzon'da Kadın-Erkek Nüfusunun Şehir, Nahiye ve Köylere Göre Dağılımı

Şehir Nüfusu			Şehre Bağlı Köyler Nüfusu			Nahiye ve Köylerin Toplam Nüfusu			Toplam Nüfus		
Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
15.092	17.744	32.836	87.740	71.087	160.827	145.252	114.967	260.219	160.344	132.711	293.055 ¹⁸⁵

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu, Ankara: Türkiye Başvekalet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928, s. 33.

Trabzon'da kadın-erkek nüfus miktarlarının ilçelere dağılımı şöyledir: Merkez ilçede 11.095 kadın, 13.539 erkek olmak üzere toplam 24.634 kişi, Akçaabat'ta 1.582 kadın, 1.432 erkek olmak üzere toplam 3.014 kişi, Of'ta 339 kadın, 379 erkek olmak üzere 718 kişi, Sürmene'de 1.769 kadın, 1.434 erkek olmak üzere toplam 3.203 kişi, Maçka'da 217 kadın, 835 erkek olmak üzere toplam 1.052 kişi, Vakkıkebir'de 90 kadın, 125 erkek olmak üzere toplam 215 kişi bulunmaktadır. Merkez ilçe en kalabalık nüfus miktarına sahiptir. En seyrek nüfusa sahip ilçe Maçka'dır. Trabzon'da kadın nüfusun erkek nüfusundan fazla olması şehrin tüm ilçelerine yansımıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında uzun süren savaşlar sebebiyle erkek nüfus miktarındaki azalmalar ve Trabzon'daki ekonomik şartların halkın ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucu erkek nüfusun il dışına göç etmesi ile ilişkilendirilebilir.

¹⁸² Bkz. Tablo 9.

¹⁸³ **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler Nüfusu İtibariyle Türkiye Nüfusu...**, s. 14.

¹⁸⁴ Çapa ve Usta, a.g.e., s. VI; **Türkiye Nüfusu: 28 Teşrinievvel Umumi Nüfus Tahriri Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle...**, s. 33; **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Trabzon**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1999, s. 11.

Tablo 10: 1927 Nüfus Sayımında Trabzon'daki Kadın-Erkek Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı¹⁸⁶

Trabzon			
İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	11.095	13.539	24.634
Akçaabat	1.582	1.432	3.014
Of	339	379	718
Sürmene	1.769	1.434	3.203
Maçka	217	835	1.052
Vakfikebir	90	125	215
Toplam	15.092	17.744	32.836

Kaynak: 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu..., s. 26.

Yeni kurulmuş ve yeni kurumsallaşmaya başlayan bir devletin, nüfus sayımı yapılmasına karar vermesi ve bunu uygulaması sosyo-ekonomik ve çağdaşlaşma açısından büyük önem arz etmektedir. Cumhuriyet Dönemi öncesindeki gelişmeler Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da nüfusun homojen bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Nüfusun kadın-erkek, şehir-köy-ilçe, okur-yazar, meslek grupları ve maluliyet durumu şeklinde kaydedilmesi ilerleyen zamanlarda devletin, geliştireceği sosyo-ekonomik politikaların daha gerçekçi nitelikte olmasına katkı sağlayacaktır.

28 Ekim 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı döneminde Trabzon'da yaşayan nüfusun çoğunluğu Türkiye genelinde olduğu gibi köylerde yaşamaktadır. Bu durumun sebepleri arasındaki en önemli etkenin ekonomi olduğu söylenebilir. Şehir merkezlerinde yeterli endüstriyel kuruluşların olmaması halkın köylerde kalıp geçimini tarımsal

¹⁸⁶Tablo 10'teki verilerde ilçe merkezlerindeki kadın-erkek nüfus verileri gösterilmiş olup, köylerin nüfusu dahil edilmemiştir.

faaliyetlerle sağlamasına sebep olmuştur. Kentleşme olgusu 1950 yılından sonra sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucu gelişme gösterecektir.

2.2 1935 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu

Cumhuriyet döneminin ilk genel nüfus sayımı 28 Ekim 1927'de yapılmıştı. Bu sayımdan önce yapılan yasal düzenlemelerle nüfus eksiksiz olarak kaydedilmeye çalışılmış ve 1935 sayımına giden süreçte nüfusu arttırmak için düzenlemeler yapılmıştır.¹⁸⁷

30 Mayıs 1934 tarihinde 2465 sayılı kanun ile 1935 yılında ülke genelinde nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştı.¹⁸⁸ Bu sayım çalışmasının sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için binalara numara ve sokaklara isim verilmesi hakkında 1927'de çıkarılan 1003 numaralı numarataj¹⁸⁹ Kanununun, Umumi Nüfus Sayımı konusunda da kullanılacağı belirtilmişti. Ülke sınırları içinde bulunan tüm nüfusun eksiksiz yazılması için tüm binaların ve ikamet edilen her mekanın tespit edilmesinin önemli olduğunu düşünen Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, sayım öncesinde bir talimatname yayınlayarak belediye teşkilatı olan yerlerde şehir sınırları dahilindeki sokaklara isim veya numara verilmesi ve insanların ikamet ettiği mekanlara numara konulmasını istemişti.¹⁹⁰ 1927 sayımında olduğu gibi 1935 sayımından önce de nüfus sayımının gerekli olduğu ve sayımın askerlik ile başka bir mükellefiyet için yapılmadığı hususunda sistematik propagandalar yapılmıştır.¹⁹¹ Sayım öncesinde yapılan düzenlemelerle Cumhuriyet döneminin ikinci nüfus sayımı 20 Ekim 1935'te yapılmıştır.¹⁹² Sayım sonucunda Türkiye nüfusu 7.975.226 erkek, 8.226.468 kadın olmak üzere toplam 16.200.694'tür. 1927 sayımında 6.563.879 erkek ve 7.084.391 kadın olmak üzere toplam nüfus 13.648.270 kişi olarak kaydedilmiştir. Geçen

---

¹⁸⁷ Türkiye nüfusunu arttırmak için yapılan yasal düzenlemeler için bkz. Yaşar Semiz, "1923-1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekarlık Vergisi)", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 27, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2010, s. 423-469.

¹⁸⁸ **BCA**,030.10.0.0.811.136.11; Umumi Nüfus Sayımı Kanunu (1934), T.C. Resmi Gazete, S: 2714, 30.05.1934.

¹⁸⁹ Belediyelerin, yerleşim yerlerinde yapı kullanma izin belgesi olan yapılara kapı numarası vererek kayıt altına alması işlemidir.

¹⁹⁰ **BCA**,030.10.0.0.217.136.11; **BCA**,030.10.0.0.911.136.11; Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlk Teşrin 1935 Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi**, 12(25), İzmir: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 2013, s. 63.

¹⁹¹ **Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935: Türkiye Nüfusu Kat'ı Tasnif Neticeleri**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 60, Ankara: Mehmet İhsan Basımevi, 1937, s. 6.

¹⁹² 1935 yılındaki nüfus sayımı ve sayımda görevlendirileceklerin görev ve sorumlulukları için bkz. **BCA**,030.10.0.0.24.136.11; **BCA**,030.10.0.0.24.137.3.

sekiz sene zarfında Türkiye nüfusu 2.552.424 kişi artmıştır.¹⁹³ Kadın nüfus miktarı 1927 yılına göre 1.142.077, erkek nüfus ise 1.410.347 kişi artmıştır. 1927 yılında olduğu gibi 1935 sayımında da Türkiye nüfusu içerisinde kadın nüfus miktarı erkek nüfusa oranla daha fazla bir yekuna sahiptir.¹⁹⁴

Tablo 11: 1927 ve 1935 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusunun Karşılaştırılması

Cinsiyet	1935	1927	Fark Miktarı
Kadın	8.226.468	7.084.391	1.142.077
Erkek	7.974.226	6.563.879	1.410.347
Toplam	16.200.694	13.648.270	2.552.424

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar..., s. 4.

Türkiye nüfusundaki değişimi belirttikten sonra Karadeniz sahil vilayetleri ve Trabzon'un bu vilayetler içerisindeki demografik durumunu ifade etmek gerekirse; Karadeniz sahil vilayetlerinde 1935 sayımında, 1927 yılı sayımına nazaran önemli artışlar olmuştur. Trabzon 1935 sayımında da Karadeniz sahil vilayetleri içerisindeki demografik önemini korumuştur. Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde en fazla nüfusa sahip olan vilayetler; 361.671 kişi ile Kastamonu, 359.791 kişi ile Trabzon, 338.014 kişi ile Samsun ve 321.246 kişi ile Zonguldak'tır.

1935 yılı genel nüfus sayımında Trabzon nüfusunun 173.025'i erkek, 186.766'sı kadındır. Diğer Karadeniz sahil vilayetlerinde olduğu gibi Trabzon'da da kadın nüfus miktarı erkek nüfus miktarından fazladır.¹⁹⁵ Trabzon'da kadın nüfusunun erkek nüfustan fazla olması Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan önce yaşanan savaşlar sebebiyle erkek nüfusun azalması ve yetersiz ekonomik koşullar nedeniyle il dışına yönelen erkek nüfus göçü ile açıklanabilir.¹⁹⁶

¹⁹³ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar, Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ankara: Ulus Basımevi, 1935, s. 4.

¹⁹⁴Bkz. Tablo 11.

¹⁹⁵Bkz. Tablo 12.

¹⁹⁶Seyyar, a.g.t., s. 57.

1927 yılında Karadeniz sahil vilayetleri toplam nüfusu 2.187.099 kişi iken, bu sayı 1935 yılı sayımında 2.640.827 kişiye yükselmiştir. İlk nüfus sayımından ikinci nüfus sayımına kadar Karadeniz sahil vilayetleri nüfus miktarı 453.728 kişi artmıştır. Bu artışı kadın-erkek nüfusa indirgediğimizde kadın nüfusu 205.433 kişi, erkek nüfusu ise 248.295 kişi artmıştır.¹⁹⁷

Tablo 12: Karadeniz Sahil Vilayetlerinin 1935 Nüfus Sayımı ve 1927 Nüfus Sayımı Toplam Verileri ile Karşılaştırılması

Vilayetler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
Trabzon	173.025	186.766	359.791	4.630	77.7
Ordu	133.445	149.895	283.340	5.981	47.4
Zonguldak	158.372	162.874	321.246	7.610	42.2
Giresun	124.048	135.625	259.673	6.510	39.9
Samsun	165.704	172.310	338.014	9.210	36.7
Sinop	91.000	101.150	192.150	5.755	33.3
Çoruh ¹⁹⁸	121.294	149.394	270.688	8.830	30.6
Kastamonu	163.256	198.415	361.671	14.610	24.7
Bolu	117.357	136.897	254.254	11.140	22.8
Toplam	1.247.501	1.393.326	2.640.827	74.276	35.5
1927 Nüfusu	999.206	1.187.893	2.187.099	73.621	29.7
Fark	248.295	205.433	453.728	655	5.8

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar..., s. 9.

¹⁹⁷Bkz. Tablo 12.

¹⁹⁸TBMM Hükümetinin yoğun çabalarıyla 1921'de Türk topraklarına dahil edilen Artvin; 4,5 ay süreyle Ardahan sancağına bağlı kalmış, 7 Temmuz 1921'de Artvin sancağı kurulmuş, 1924'te Türkiye İdari Teşkilatı değişikliği ile vilayet olmuştur. 1 Haziran 1933'te Artvin vilayeti kaldırılarak, merkezi Rize olan Çoruh vilayetine kaza olarak bağlanmıştır. 4 Ocak 1936'da Çoruh vilayeti merkezi Artvin olmuş, 20 yıl süreyle kullanılan "Çoruh" adı 1956 yılında Artvin olarak değiştirilmiştir. Bkz. Bulut, a.g.t., s. 64.

1927 yılı sayımında Trabzon şehir nüfusu 32.836 kişiden oluşmaktaydı. 1935 yılı sayımına gelindiğinde Trabzon'un şehir nüfusu 39.135 kişiye yükselmiştir. Başka bir ifadeyle Trabzon şehir nüfusu 6.299 kişi artış göstermiştir. Fakat köy nüfusundaki artışa nazaran şehir nüfusundaki artış oldukça düşüktür. Bu durumun sebepleri arasında; ilk sayım yılında da köylerde yaşayan nüfusun yüksek olması ve geçen süreçte halkın şehirlerde geçimini sağlayabilecek iş kollarının yetersiz olması gösterilebilir. 1927 yılı sayımında köy nüfusu 260.219 kişi iken, 1935 yılı sayımında köy nüfusu 320.656 kişiye yükselmiştir. İlk sayımdan ikinci sayıma kadar geçen sekiz yıllık sürede köy nüfusu 60.437 kişi artmıştır. Bu durum Trabzon'da şehirleşmenin düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir.¹⁹⁹

Birinci nüfus sayımında Trabzon şehir merkezinde yaşayan kadın-erkek nüfusu paralel denilebilecek bir seviyede artmıştır. 1927 yılı genel nüfus sayımında Trabzon şehir nüfusunda, kadın nüfusu 15.092 kişi iken, 1935 yılı genel nüfus sayımında 18.322 kişiye yükselmiş, yani 3.230 kişi artmıştır. Erkek nüfus ise sırası ile aynı yıllarda 17.744'ten 20.813 kişiye yükselmiş, 3.069 artmıştır. Trabzon'un şehir nüfusu içerisinde bu iki sayım döneminde de erkek nüfus kadın nüfusa oranla daha fazla bir yekuna sahip olmuştur.

1937 yılında Trabzon'da 8.065 doğum, 2.955 ölüm vakası gerçekleşmiştir. Bu durum ilde, doğum oranlarının ölüm oranlarından yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum da nüfusun artış hızına pozitif etki yapmıştır. Ölümler daha çok gıdasızlık ve bakımsızlık yüzünden çocuklar arasında görülmektedir.²⁰⁰

Cumhuriyet Döneminin ikinci nüfus sayımında Trabzon şehir nüfusunun cinsiyet ve ilçelere göre dağılımına bakıldığında en yüksek nüfus miktarının merkez ilçede yaşadığı görülmektedir. Merkez ilçe nüfusu içerisinde 13.159 kadın, 15.554 erkek bulunmaktadır. 1935 yılı genel nüfus sayımında Trabzon'da en az şehir nüfusuna sahip ilçe ise Maçka'dır. 702 kişiden oluşan Maçka şehir nüfusunun 294'ü kadın, 408'i ise erkek nüfustan oluşmaktadır.²⁰¹

---

¹⁹⁹ Bkz. Tablo 8, Tablo 13.

²⁰⁰ Bnb. Tahir Baykal (Trabzon İl Jandarma Kumandanı), **Bir Jandarma Subayının Kaleminden 1937 Yılında Trabzon**, Trabzon, 1937, s. 55.

²⁰¹ Bkz. Tablo 13.

Tablo 13: 1935 Nüfus Sayımında Trabzon Şehir Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	13.159	15.554	28.713
Akçaabat	1.914	2.156	4.070
Maçka	294	408	702
Of	525	601	1.126
Sürmene	1.829	1.502	3.331
Vakfıkebir	601	592	1.193
Toplam	18.322	20.813	39.135

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar..., s. 16.

Türkiye’deki kentleşme ‘Batı ülkelerinde olduğu gibi bu yerleşmelerdeki sanayileşme ve ondan doğan istihdam kapasitesinin kırsal nüfusu kendisine çekmesi’ şeklinde olmamaktadır. Bu durumun Türkiye genelindeki nedeni, hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak, kırsal yörelerde tarım topraklarının, artan nüfusu besleyememesi ile ilgilidir. Dolayısıyla da bu yörelerin, besleyemediği nüfusu kent merkezlerine doğru itmesi, fakat kentlerin gelen bu nüfus kitlelerini sindirememesi sonucu Türkiye’de, plansız ve istihdam fazlası çok yüksek olan sağlıksız bir kentleşme sorununu ortaya çıkarmıştır.²⁰²

Trabzon’daki kentleşme ve özellikle kırsal yerleşme alanlarından eskiden beri devam etmekte olan uzun mesafeli göçme olaylarının temel nedeni; öncelikle ekonomik sorunlara dayanmaktadır. Nitekim artan nüfusun baskısı ve bundan doğan geçim zorluklarına karşılık, Trabzon topraklarını ancak % 33.6’sı tarımsal amaçlarla değerlendirilebilmiştir. Giderek artan nüfus karşısında tarım alanları yetersiz kalmıştır. Bu durum ise fazla nüfusun, il

²⁰² Doğanay, a.g.m., s. 287.

merkezi ve diğer yerleşme merkezlerine akışından ziyade, kırsal yerleşme merkezlerinden başka illere doğru akmıştır ve akmaya devam etmektedir.²⁰³

1927 yılında Of, ilçe toplam nüfusu bakımından Trabzon'un en kalabalık yeri iken,²⁰⁴ 1935 yılı sayımında bu durum değişmiş, Sürmene 29.473 kadın, 36.647 erkek olmak üzere toplam 66.120 kişilik nüfusu ile Trabzon'un en kalabalık ilçesi konumuna gelmiştir. Of, 37.153 kadın, 28.297 erkek olmak üzere toplam 65.450 kişilik nüfus ile Sürmene'den sonra Trabzon'un köy nüfusu en kalabalık ilçesidir. Bu ilçelerden sonra köy nüfusunun en yoğun olduğu yerler sırasıyla; Vakfikebir'de 32.915 kadın, 27.131 erkek olmak üzere toplam 60.096, merkez ilçede 28.224 kadın, 25.179 erkek olmak üzere toplam 53.403, Akçaabat'ta 26.196 kadın, 23.155 erkek olmak üzere toplam 49.351 ve Maçka'da 14.483 kadın, 11.753 erkek olmak üzere toplam 26.236 kişi bulunmaktadır.²⁰⁵

Köylerde yaşayan nüfusun 168.444'ü kadın, 152.212'si erkeklerden oluşmaktadır. Trabzon'da 1935 yılı sayımına göre toplam köy nüfusu 320.656'dır. Köylerde yaşayan nüfusun % 52.5'ini kadın, % 47.5'ini erkek nüfus oluşturmaktadır. Trabzon'un toplam nüfusunun % 89.1'i köyde % 10.9'u ise şehirde yaşamaktadır. Bu durum Türkiye nüfusu ile kıyaslandığında Türkiye nüfusunun 3.799.742 kişi, yani Türkiye'nin toplam nüfusunun % 23.5'lik bölümü şehirlerde, 12.400.952 kişi, yani toplam nüfusun % 76.5'lik bölümü de köylerde yaşamaktadır.²⁰⁶ Trabzon şehirleşme açısından Türkiye ortalamasının altındadır.

Trabzon'un toplam nüfusu içerisindeki kadın-erkek nüfusu 1927 yılı sayımında 160.344 kadın, 132.711 erkek olmak üzere toplam 293.055 kişiden oluşmaktayken, 1935 yılı sayımında ise 1927 yılı sayımına göre, kadın nüfusu 26.422 artarak 186.766, erkek nüfusu ise 40.314 artarak 173.025 kişiye yükselmiştir.²⁰⁷ Böylece il nüfusu ilk nüfus sayımından ikinci nüfus sayımına kadar 66.736 kişi artarak 359.791 kişiye yükselmiştir. Öte yandan, 1930-1940 yılları vilayet belgelerinde Trabzon nüfusu Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden oldukça farklı rakamlar içermekte, 1939 yılında Refik Koraltan'ın hazırladığı raporla örtüşmektedir. 1931 yılı Ocak ayı verilerinde Trabzon nüfusu 381.190 olarak ifade

---

²⁰³ Doğanay, a.g.m., s. 288.

²⁰⁴ Bkz. DS, 1926-27, s. 936.

²⁰⁵ Bkz. Tablo 14.

²⁰⁶ **Genel Nüfus Sayımı 20 İkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar**..., s. 14.

²⁰⁷ Bkz. Tablo 9, Tablo 15, Grafik 5.

edilmiştir. Bu nüfusun 202.317'si kadın, 178.873'ü erkektir.²⁰⁸ Aynı kaynakta 1937 yılında ilde 236.060 kadın, 200.109 erkek olmak üzere toplam 436.169 kişinin bulunduğu belirtilmiştir.²⁰⁹ Trabzon'un genel durumu hakkında bilgi veren başka bir kaynakta 1937 yılında ilin 435.683 kişilik nüfusa sahip olduğu belirtilmiştir.²¹⁰

1927 yılında ilin en fazla nüfusa sahip olan ilçesi 64.585²¹¹ kişilik nüfus miktarı ile Of iken, 1935 yılında Of, bu nüfus üstünlüğünü kaybetmiş ve merkez ilçe 82.116 kişilik nüfusu ilin en kalabalık ilçesi durumuna gelmiştir. 1929 yılında Of ve Sürmene'de meydana gelen sel felaketi sonucu bu ilçelerden Maçka'ya 4.615 kişi sevk edilmiştir. Bu durum Trabzon'da ilçeler arası göçün en bariz örneğidir. Ayrıca Bayburt'a 4.161, Erzurum'un Tercan kazasının Pülk köyüne de 177 kişi iskan edilmiştir.²¹² Sel felaketinden zarar görenlerin bir kısmının Maçka'ya yerleştirilmesi, ilçenin 1935 nüfus sayımındaki artışında etkili olmuştur.

Tablo 14: 1935 Nüfus Sayımında Köy Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	28.224	25.179	53.403
Akçaabat	26.196	23.155	49.351
Maçka	14.483	11.753	26.236
Of	37.153	28.297	65.450
Sürmene	29.473	36.647	66.120
Vakfikebir	32.915	27.131	60.096
Toplam	168.444	152.212	320.656

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar..., s. 16.

²⁰⁸ Koraltan, a.g.r., s. 52.

²⁰⁹ 1931 yılı Ocak ayı verilerine göre; merkez ilçede 41.999 kadın, 39.458 erkek, Vakfikebir'de 29.107 kadın, 37.678 erkek, Maçka'da 10.810 kadın, 9.195 erkek, Of'ta 41.352 kadın, 33.256 erkek, Sürmene'de 36.662 kadın, 35.357 erkek, olmak üzere Trabzon'da 381.190 kişi yaşamaktadır. 1937 yılında ise toplam il nüfusu 236.060 kadın, 200.109 erkek olmak üzere 436.169'dur. Bkz. **1930-1940 Yılları Vilayet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği Yayınları, 1997, s. 35-36.

²¹⁰ Bkz. Baykal a.g.e., s. 54.

²¹¹ Bkz. Tablo 8.

²¹² BCA, 030.18.01.02.57.66.5.

Trabzon'un yüzölçümü miktarının ilçelere göre dağılımına bakıldığında; yüzölçümü fazla olandan az olana doğru sırası ile Sürmene 1.115, Of 1.080, Maçka 1.015, Vakfikebir 580, Akçaabat 510 ve merkez ilçe 330 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Nüfus yoğunluğu bakımından merkez ilçe ilk sırada yer almaktadır. Maçka'nın nüfus miktarının az, yüzölçümünün fazla olması ilçenin nüfus yoğunluğu bakımından diğer ilçeler arasında son sırada yer alması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Trabzon'un nüfus miktarının artmasının doğal bir sonucu olarak nüfus yoğunluğu da artmıştır. 1935 yılı verilerine göre ilin nüfus yoğunluğu 77.7'dir.²¹³

Tablo 15: 1935 Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	41.383	40.733	82.116	330	248.8
Akçaabat	28.110	25.311	53.421	510	104.7
Maçka	14.777	12.161	26.938	1.015	26.5
Of	37.678	28.898	66.576	1.080	61.6
Sürmene	31.302	38.149	69.451	1.115	62.3
Vakfikebir	33.516	27.773	61.289	580	105.7
Toplam	186.766	173.025	359.791 ²¹⁴	4.630	77.7

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar..., s. 16.

2.3 1940 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu

Cumhuriyet Döneminin üçüncü nüfus sayımı 20 Ekim 1940 yılında başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması²¹⁵ Türkiye'ye 108.726 erkek, 99.390 kadın nüfus olmak üzere toplam 208.116 kişi nüfus

²¹³ Bkz. Tablo 15.

²¹⁴ Trabzon'un toplam nüfusu başka bir kaynakta 360.679 kişi olarak kaydedilmiştir. Bkz. **Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kat'i Tasnif Neticeleri...**, s. 4. Farklı bir kaynakta ilin toplam nüfusu 233.709 kadın, 199.989 erkek olmak üzere 433.698 kişi olarak belirtilmiştir. Bkz. **BCA**,030.10 65.433.4.

²¹⁵Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**,1-2, İstanbul: Alkım Yayınları, 2007, s. 348.

kazandırmıştır.²¹⁶ 1940 yılı genel nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 17.820.950 kişiye yükseldiği belirlenmiştir. 1935 nüfus verilerine göre Türkiye nüfusu 1.662.748 kişi % 17.3 artmıştır. Ülkenin toplam nüfusunun 8.898.912'si Erkek % 49.9, 8.922.038 % 50.1 kadındır.²¹⁷ Bu oranlar nüfustaki cinsiyet oranının Cumhuriyetin ilk yıllarına nazaran dengeli bir şekil almaya başladığını göstermektedir. Nüfusun ağırlıklı kesimi %75.61'i köylerde yaşamakta olsa da kentte yaşayanların oranı % 24.39'a yükselmiştir.²¹⁸

Tablo 16: 1927,1935 ve 1940 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusu

Sayım Yılları	Nüfus Miktarı	Yüzölçümü	Nüfus Yoğunluğu
1927	13.648.670	762.736	18
1935	16.158.058 ²¹⁹	762.736	21
1940	17.820.950	767.119	23

Kaynak: 20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü..., s. 3.

Türkiye nüfusu Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında üçüncü nüfus sayımına yani 1940 yılı genel nüfus sayımına kadar on üç yılda 4.172.280 kişi artmıştır.²²⁰ Bu artışta ülkenin aldığı göçler, Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması ve nüfusu arttırmak için yapılan düzenlemeler etkili olmuştur.

Karadeniz sahil vilayetlerinde 1927 yılından itibaren demografik olarak önemli değişimler yaşanmıştır. 1927 yılında Karadeniz sahil vilayetlerinin toplam nüfusu 2.187.099

²¹⁶ Atilla Acar, **Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri (1900-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 40

²¹⁷ **20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü**, T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1941, s. 3; Celal Aybar, "1940 Genel Nüfus Sayımı ve Alınan Muvakkat Neticeler", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi, Ankara, 1940, s. 67.

²¹⁸ **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus**, Ankara: T.C. Başbakanlık Umum Müdürlüğü, 1961, s. 24.

²¹⁹ 1935 yılında Türkiye nüfusu başka bir kaynaktan 16.200.694 kişi olarak belirtilmiştir. Bkz. **Genel Nüfus Sayımı 20 İkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar...**, s. 4.

²²⁰ Bkz. Tablo 16.

iken²²¹, 1940 yılı sayımında bu sayı 2.832.274'e yükselmiştir. Karadeniz sahil vilayetleri nüfusu on üç yılda 645.175 kişi artmıştır. Kastamonu, 1927 yılında Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde en fazla nüfusa sahiptir. 1940 yılı sayımında Kastamonu'nun yerini nüfus miktarı bakımından Trabzon almıştır. Başka bir ifadeyle Trabzon 1940 yılı genel nüfus sayımında Karadeniz sahil vilayetleri arasında en fazla nüfusa ve nüfus yoğunluğuna sahip il olmuştur. Karadeniz sahilindeki toplam on ilde de kadın nüfusu erkek nüfustan fazladır. Türkiye genelinin toplam nüfusu içerisinde kadın-erkek nüfusunun ise önceki sayımlara göre birbirine yaklaştığı görülmektedir.

Trabzon'dan sonra Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde sırası ile en fazla nüfuslu vilayetler; 369.847 ile Kastamonu, 363.384 ile Samsun ve 349.783 kişi ile Zonguldak'tır. En az nüfuslu vilayetler ise sırasıyla 153.273 ile Çoruh, 172.764 ile Rize ve 190.844 kişi ile Sinop'tur.²²² Nüfus miktarında olduğu gibi nüfus yoğunluğunda da Trabzon bölgede ilk sırayı almaktadır. Karadeniz kıyı vilayetlerinde nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerler Trabzon, Ordu ve Rize'dir. Bu illerde nüfus yoğunluğunun fazla olması sanayi, ulaşım ve geniş tarım arazilerinin geniş olması ile ilgili olmayıp, arazi yapılarının engebeli, nüfusun fazla, yüzölçümlerinin az olması ile açıklanabilir. Trabzon'da kilometre kareye düşen kişi sayısı 1927'de 62.7 iken, 1940'ta 84'e yükselmiştir. Nüfus yoğunluğu az olan yerler; Çoruh, Bolu ve Kastamonu vilayetlerinden oluşmaktadır. 1940 yılı genel nüfus sayımında Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde kadın nüfusunun en fazla olduğu vilayet de Trabzon'dur. Bu vilayetler genelinde 1.501.260 kadın, 1.331.014 erkek olmak üzere toplam 2.832.274 kişi bulunmaktadır.

---

²²¹ Bkz. Tablo 7.

²²²Bkz. Tablo 17.

Tablo 17: 1940 Nüfus Sayımında Trabzon'un Karadeniz Sahil Vilayetlerindeki Yeri

Vilayetler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
Trabzon	181.233	209.500	390.733	4.630	84
Ordu	143.892	161.125	305.017	5.981	51
Rize	72.559	100.205	172.764	3.515	49
Zonguldak	175.866	173.917	349.783	7.610	46
Giresun	134.102	145.134	279.236	6.510	43
Samsun	178.031	185.353	363.384	9.210	39
Sinop	88.800	102.044	190.844	5.295	36
Kastamonu	164.223	205.624	369.847	14.912	25
Bolu	117.898	139.495	257.393	11.140	23
Çoruh	74.410	78.863	153.273	7.955	19
Toplam	1.331.014	1.501.260	2.832.274	76.758	37

Kaynak: 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü..., s. 5.

Trabzon şehir nüfusu 1935 yılı genel nüfus sayımına göre 1940 yılında artmış olmakla birlikte, halkın büyük bir bölümü Cumhuriyet Döneminin üçüncü sayım döneminde de köylerde yaşamaktadır. Trabzon şehir nüfusu 1927 yılından 1935 yılına kadar 6.299, 1935 yılından 1940 yılı sayımına kadar 3.880 kişi artış göstermiştir. 1940 yılı genel nüfus sayımında Trabzon şehir nüfusu 43.015'e yükselmiştir. 1939 yılında faaliyete geçen Sivas-Erzurum demiryolu hattı ile Erzurum, Ankara ve İstanbul'a bağlanmış, eskiden buyana ticaretle var olan Trabzon, bu durumdan ticari ve demografik olarak olumsuz yönde etkilenmiştir.²²³

Trabzon'un sahil kesimlerinde yaşayanlar arasında sıtma, köylerde ise verem ve tifo hastalıkları yaygın olarak görülmektedir. Tifo salgınının sebebi şehirde içme sularının açıktan akmasıdır. İl merkezinde tedavi müessesesi olarak bir hastane bir verem dispanseri ve Of'ta da bir dispanser bulunmaktadır. Fakat bunlar ilin ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir.²²⁴ Nesib Yağmurdereli, kesin bir sayı vermemekle birlikte Trabzon'da birçok

²²³ Murat Küçükkuşurlu ve Gürkan Fırat Saylan, "Şimendiferin Erzurum Yolculuğu", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 38, 2008, s. 337-338; Yenyol Gazetesi, 17 Temmuz 1943, s. 2; Sait Bilal Çakıroğlu, "Trabzon'un İktisadi Karakteri", **İnan Mecmuası**, S: 25, Trabzon 1946, s. 15.

²²⁴ Baykal, a.g.e., s. 90.

kişinin veremden dolayı hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.²²⁵ Bu durum bize 1935-1945 yılları arasında hastalıkların da Trabzon nüfusu üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Trabzon’da ölümler daha çok elli yaş üzerindeki erkekler ve küçük çocuklar arasında görülmektedir. Küçük çocuklar arasındaki ölüm vakaları sağlık ve beslenme koşullarının yetersiz olmasıyla ilişkilendirilebilir.²²⁶

Geride kalan iki nüfus sayımında ve bu nüfus sayımında da kadın nüfusu erkek nüfustan daha fazla bir yekun tutmaktadır.²²⁷ Fakat bu durum şehir nüfusuna indirildiğinde, erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğu görülür. Bu durumun sebepleri arasında erkeklerin çalışma amaçlı olarak şehir merkezlerinde bulunması ile ifade edilebilir. Trabzon’un ilçeleri arasında kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu ilçeler Akçaabat ve Sürmenedir.²²⁸ İl genelinde şehir nüfusu açısından kadın-erkek nüfusu 19.555 kadın, 23.460 erkek olmak üzere toplam 43.015’tir. Trabzon’da 1940 yılı şehir nüfusu miktarının ilçelere göre dağılımı bir denge içermemektedir. Merkez ilçe 32.789’luk şehir nüfusu ile diğer ilçeler içerisinde ilk sırayı alırken diğer ilçeler şehir nüfusu fazla olandan az olana doğru şöyle sıralanmıştır; Akçaabat 4.363, Sürmene 2.968, Vakfikebir 1.397, Of 997 ve Maçka 501’dir.²²⁹

Tablo 18: 1940 Nüfus Sayımında Trabzon’un Şehir Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı Miktarı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	14.307	18.482	32.789
Akçaabat	2.230	2.133	4.363
Maçka	219	282	501
Of	486	511	997
Sürmene	1.643	1.298	2.968
Vakfikebir	643	754	1.397
Toplam	19.555	23.460	43.015

Kaynak: 20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü..., s. 23.

²²⁵ Nesib Yağmurdereli, “Veremle Savaş”, **İnan Mecmuası**, 25, Trabzon, 1946, s. 7.

²²⁶ Koraltan, a.g.r., s. 53.

²²⁷ Bkz. Tablo 18.

²²⁸ Bkz. Tablo 18.

²²⁹ Bkz. Tablo 18.

Trabzon'un mevcut nüfusunun büyük bir bölümü 1940 yılı sayımında da köylerde yaşamaktadır. Bu durum daha önce de belirtildiği gibi halkın daha çok zirai faaliyetlerle uğraşmasıyla alakalıdır. Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında Trabzon'da köyde yaşayanların nüfusu 260.219'du.²³⁰ 1935 sayımına kadar bu sayı 60.437 kişi artarak 320.656 olmuştur. 1940 yılı sayımına giden süreçte köy nüfusu 1927'den 1940'a kadar 87.499, 1935 yılı sayımından 1940 yılı sayımına kadar ise 27.062 kişi artmıştır. Üçüncü sayım döneminde Trabzon'un köylerde yaşayan nüfus 347.718'e yükselmiştir.

Of, köy nüfusu açısından 1940 yılında Trabzon'un en kalabalık ilçesidir.²³¹ Of'tan sonra 67.896 kişilik nüfusu ile Sürmene, 63.980 nüfusu ile Vakfikebir gelmektedir. 1940 yılı genel nüfus sayımında kadın nüfusunun en yoğun olduğu ilçe sıralamasında Of 41.707 kişilik nüfusu ile yine ilk sırayı almaktadır. Of'tan sonra kadın nüfusun fazla olduğu yerler Sürmene ve Vakfikebir'dir. Köylerde yaşayan kadın-erkek nüfusun toplamının 189.945'ini kadın nüfus, 157.773'ünü ise erkek nüfus oluşturmaktadır.

Tablo 19: 1940 Nüfus Sayımında Trabzon Köy Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	30.134	27.237	57.371
Akçaabat	28.427	25.742	54.169
Maçka	16.295	13.577	29.872
Of	41.707	32.723	74.430
Sürmene	37.837	30.059	67.896
Vakfikebir	35.545	28.435	63.980
Toplam	189.945	157.773	347.718

Kaynak: 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü..., s. 23.

²³⁰ 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)..., s. 44; 1973 Trabzon İl Yıllığı, s. 42; Bkz. Tablo 8.

²³¹ Bkz. Tablo 19.

Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında Trabzon'un toplam nüfusu 160.344'ü kadın, 132.711'i erkek olmak üzere 293.055 kişiden oluşmaktaydı.²³² 1935 yılında ilin toplam nüfusu 186.766 kadın, 173.025 erkek olmak üzere 359.791 kişiye yükselmiştir. 1940 yılı sayımına gelindiğinde Trabzon'un nüfusu 209.500'ü kadın, 181.233'ü erkek olmak üzere 390.733 olmuştur. Trabzon'un ilçeleri arasında Of bu sayım dönemine kadar önemli bir yer tutmuştur. Önceki sayım dönemlerinde Trabzon'un toplam nüfusu içerisinde, nüfus miktarının fazla olması bakımından birinci sırada yer alan Of, 1940 yılında bu nüfus üstünlüğünü merkez ilçeye kaptırmıştır. Merkez ilçe 90.160 kişilik nüfusu ile üçüncü sayım döneminde Trabzon'un en kalabalık ilçesi konumundadır. Merkez ilçeden sonra sırası ile Of ve Sürmene gelmektedir. Maçka bu dönemde de ilin en az nüfusa sahip ilçesidir.²³³

Bir bölgenin nüfusu ve yüzölçümü, nüfus yoğunluğunu etkileyen faktörlerdir. Ekonomik etkenlerin ve çalışma imkanlarının çeşitliliği de nüfus yoğunluğunu olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkiler. Trabzon'un toplam nüfusunun önemli bir bölümünün köylerde yaşaması, halkın zirai faaliyetlerle uğraşmasının yanı sıra şehir merkezlerinde yeterli iş olanaklarının sağlanamaması ile ilgilidir.

Tablo 20: 1940 Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam	Yüzölçümü Km ²	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	44.441	45.719	90.160	330	273
Akçaabat	30.657	27.875	58.532	510	115
Maçka	16.514	13.859	30.373	1.015	30
Of	42.193	33.234	75.427	1.080	69
Sürmene	39.507	31.357	70.864	1.115	65
Vakfikebir	36.188	29.189	65.377	580	113
Toplam	209.500	181.233	390.733	4.630	84

Kaynak: 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü..., s. 23.

²³² 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu..., s. 33; Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Trabzon ..., s. 11

²³³ Bkz. Tablo 20.

1940 yılı sayımında Trabzon'un ilçeleri arasında nüfus yoğunluğu açısından merkez ilçe ilk sıradadır.²³⁴ Bu durum merkez ilçenin sosyo-ekonomik olarak diğer ilçelere nazaran daha fazla niteliğe sahip olması ile ilgilidir. Merkez ilçeden sonra nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerler sırası ile Akçaabat, Vakfıkebir ve Of'tur. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu ilçe, nüfus miktarının az olması ve yüzölçümünün fazla olması gibi sebeplerle Maçka'dır.

1927 yılı sayımında Trabzon'un nüfus yoğunluğu yani kilometre kareye düşen insan sayısı 63'tü.²³⁵ Cumhuriyet Döneminin ikinci nüfus sayımında nüfustaki artış oranına bağlı olarak bu oran 77.7'ye yükselmiştir. 1940 yılı genel nüfus sayımında Trabzon'daki nüfus yoğunluğu ise 84 olmuştur.²³⁶

2.4 1945 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu

Dördüncü genel nüfus sayımı 21 Ekim 1945 tarihinde yapılmıştır.²³⁷ 1935 ve 1940 yılındaki genel nüfus sayımlarında Türkiye'nin nüfus artış hızı % 18'di. 1945 yılında Türkiye'nin nüfus artış hızı % 10.5'e gerilemiştir. Nüfus artış hızındaki bu gerilemenin en önemli sebebi II. Dünya Savaşı nedeniyle ülkede ilan edilen seferberlik ilanı ve bunun sonucunda evlenme çağındaki nüfusun uzun süre silah altına alınmasıdır.²³⁸ Nasıl ki I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler Anadolu'nun demografik yapısında değişikliğe sebep olmuş ve genel nüfusun azalması sonucunu ortaya çıkarmıştı. II. Dünya Savaşı da Türkiye nüfusunun artışını olumsuz yönde etkilemiştir.²³⁹ Bu dönemde yani II. Dünya Savaşı sıralarında doğum oranlarının azaldığı belirtilmektedir. Aynı durum savaşa giren ve doğum oranlarından kaynaklanan nüfus miktarlarında azalma görülen bazı Avrupa devletlerinde de görülmüştür.²⁴⁰ 1911-1922 arasında yaşanan savaşlar sebebiyle üretken

---

²³⁴ Bkz. Tablo 20.

²³⁵ Bkz. **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu...**, s. 33; **1973 Trabzon İl Yıllığı**, s. 42; İpek, a.g.e., s. 72.

²³⁶ Bkz. Tablo 20.

²³⁷ Sabah saat 6.30'dan itibaren sayım görevlileri dışında kimsenin sokağa çıkmaması gerektiği ve sayımın erken bitirilebilmesi için halkın sayım görevlilerine yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir. Bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1945, s. 2.

²³⁸ **1967 Trabzon İl Yıllığı**, s. 45.

²³⁹ Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemiştir fakat nüfusun önemli bir bölümü ülkenin savaşa girme ihtimaline karşı silah altına alınmıştır. Bu durum da nüfusun artış hızını etkilemiştir. Bkz. **BCA**,030.01.0.0.34.204.1.

²⁴⁰ Yüceuluğ, a.g.e., s. 9.

nüfusun önemli bir bölümü kaybedilmiş ve bu durum da Cumhuriyet Dönemi nüfus sayımlarında doğum oranlarının az olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Savaş şartlarının ortaya çıkardığı ekonomik zorluklar, aktif nüfusun savaşa girme ihtimaline karşı silah altında olması, hayat pahalılığına, üretimin azalmasına, ilaç sıkıntısına, mesken azlığı nedeniyle sağlıklı koşullarda ölümlerin çoğalmasına ve doğum oranlarının düşmesine sebep olmuştur.²⁴¹ Olumsuz şartlar altında, 150.000 nüfus memurunun görev aldığı 1945 genel nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 18.790.174'e yükseldiği belirlenmiştir. 1940 yılı sayımına göre Türkiye nüfusu 421.556 kadın, 547.668 erkek olmak üzere toplam 969.224 kişi artmıştır. Bir önceki sayıma göre nüfus % 10.5 oranında artış göstermiştir.²⁴² Erkek nüfus oranı (% 50.3) ilk defa kadın nüfus oranını (% 49.7) geçmiştir. 1940-1945 yılları arasında doğum oranı 0.37,1, ölüm oranı 0.27,2'dir.²⁴³

Tablo 21: 1927 Nüfus Sayımından 1945 Nüfus Sayımına Kadar Türkiye Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı²⁴⁴

Sayım Yılları	Kadın	Erkek	Toplam
1927	7.084.391	6.563.879	13.648.270
1935	8.221.248	7.936.770	16.158.018
1940	8.922.038	8.898.912	17.820.950
1945	9.343.594	9.446.580	18.790.174 ²⁴⁵

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 21 Ekim 1945 İl, İlçe Bucak ve Muhtarlıklar İtibariyle Nüfus Miktarı ve Yüzey Ölçü, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1945, s. 3.

1927 yılı sayımında erkek nüfusu toplam nüfusun % 48.1'ini kadın nüfusu ise % 51.9'unu oluşturmaktaydı. 1945 sayımına kadar toplam nüfus içerisinde kadın nüfusunun

²⁴¹ Acar, a.g.t., s. 42.

²⁴² Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 65, Ankara 1950, s. 3; Genel Nüfus Sayımı 21 Ekim 1945 İl, İlçe Bucak ve Muhtarlıklar İtibariyle Nüfus Miktarı ve Yüzey Ölçü, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1945, s. 3.

²⁴³ Acar, a.g.t., s. 43.

²⁴⁴ 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye topraklarına katılan (108.726) erkek ve (99.390) kadın olmak üzere toplam (208.116) kişiden oluşan Hatay nüfusu hariç tutulmuştur.

²⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesinde Türkiye nüfusu 1945 yılında 18.871.203 kişi olarak belirtilmiştir. Bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 1945, s. 1.

oranının erkek nüfus oranından fazla olmuştur.²⁴⁶ 1945 genel nüfus sayımında erkek nüfusu, kadın nüfusundan ilk defa fazla bir yekuna ulaşmıştır. Bu sayımda erkeklerin toplam nüfus içerisindeki payı % 50.3, kadınların ise % 49.7'dir.

İlk sayım yılından dördüncü sayım yılına gelinceye kadar geçen on sekiz yıllık süreçte Türkiye nüfusu 5.141.904 kişi artmış ve 1945 yılı sayımında 18.790.174 kişiye ulaşmıştır.²⁴⁷ Toplam nüfus içerisinde kadın nüfusun ilk sayımdan dördüncü nüfus sayımına kadar 2.259.203 kişi artış göstermiştir. Erkek nüfus ise aynı yıllar arasında 6.563.879'dan 9.446.580'e yükselmiştir.²⁴⁸

1945 yılında Karadeniz sahil vilayetleri nüfusu ilk sayım dönemine göre 814.251 kişi, 1940 yılı sayım dönemine göre ise 169.076 artmıştır.²⁴⁹ Dördüncü sayım döneminde Karadeniz sahil vilayetlerinin nüfusu 1.559.660 kadın, 1.441.690 erkek olmak üzere toplam 3.001.350 kişiye yükselmiştir. Samsun ve Zonguldak dışındaki vilayetlerde kadın nüfus erkek nüfustan fazladır. Bu vilayetler içerisinde kadın nüfusunun en fazla olduğu yerler, Trabzon, Kastamonu ve Zonguldak'tır.²⁵⁰ Erkek nüfusun yoğun olarak yaşadığı vilayetler ise Samsun, Zonguldak ve Kastamonu'dur. Vilayetler içerisinde nüfus yoğunluklarına bakıldığında Trabzon kilometre kareye düşen 87 kişi ile Karadeniz sahil vilayetlerinin en yoğun nüfuslu ilidir. Bu durumun ortaya çıkmasına Trabzon'un yüzölçümünün dar bir alan kaplaması ve hızlı nüfus artışı etki yapmıştır. Türkiye'de il dışına göç vermesi bakımından Rize'den sonra Trabzon ikinci sırada gelmektedir. Bu göçler daha önce de belirtildiği gibi ekonomik amaçlıdır.²⁵¹ Erkek nüfusun çalışmak için il dışına göç etmesi Karadeniz sahil vilayetleri arasında Zonguldak ve Samsun dışındaki vilayetlerde kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olmasına sebep olmuştur. Karadeniz sahil vilayetlerinin toplam nüfus yoğunluğu 1927 yılı sayımında 29.7²⁵² iken 1945 yılında bu miktar 39'a yükselmiştir.²⁵³

---

²⁴⁶ 1935 sayımında toplam nüfusun % 49.1'ini erkek nüfus, % 50.9'unu kadın nüfus, 1940 sayımında ise toplam nüfusun % 49.9'unu erkek nüfus, % 50.1'ini erkek nüfus oluşturmaktadır. Bkz. **Genel Nüfus Sayımı 21 Ekim 1945 İl, İlçe Bucak ve Muhtarlıklar İtibariyle Nüfus Miktarı ve Yüzey Ölçü...**, s. 3.

²⁴⁷ Bkz. Tablo 21.

²⁴⁸ Bkz. Tablo 21.

²⁴⁹ Bkz. Tablo 7, Tablo 22.

²⁵⁰ Bkz. Tablo 22.

²⁵¹ Doğanay, a.g.m., s. 293.

²⁵² Bkz. Tablo 7.

²⁵³ **21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu...**, s. 5.

Toplam nüfus açısından Karadeniz sahil vilayetleri arasında en fazla nüfus miktarına sahip olan il 407.541 ile Samsun'dur. Samsun'un civar vilayetlerden göç alması nüfusunun diğerlerine nazaran fazla olmasını ortaya çıkarmıştır. Samsundan sonra sırası ile 395.384 ile Trabzon, 385.410 ile Kastamonu, 383.481 ile Zonguldak ve 333.008 kişilik nüfusu ile Ordu gelmektedir. Bu vilayetler içerisinde nüfusun en az olduğu iller ise 159.328 ile Çoruh, 171.929 ile Rize ve 205.276 nüfus ile Sinop'tur. Karadeniz sahil vilayetlerinin toplam nüfusu 1945 yılı itibariyle 3.001.350'dir.²⁵⁴

1945 yılındaki nüfus sayımında Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde Samsun haricindeki vilayetlerde kadın nüfusun fazla olması, söz konusu vilayetlerden başka vilayetlere ekonomik amaçlı bir göç hareketi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun Cumhuriyet Döneminde yapılan ilk beş nüfus sayımıyla da paralel bir seyir izlediği söylenebilir. Göç eden kesimin erkeklerden oluşması, bu vilayetlerde yaşayan kadın nüfusunun erkek nüfusa nazaran daha fazla olması sonucunu doğurmuştur.

Tablo 22: 1945 Nüfus Sayımında Karadeniz Sahil Vilayetleri Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı

İller	Kadın	Erkek	Toplam
Trabzon	210.752	184.632	395.384
Ordu	171.135	161.873	333.008
Rize	99.692	72.237	171.929
Zonguldak	184.476	199.005	383.481
Giresun	149.842	133.784	283.626
Samsun	202.213	205.328	407.541
Sinop	106.518	93.758	205.276
Kastamonu	207.613	177.797	385.410
Bolu	144.178	132.189	276.367
Çoruh	83.241	76.087	159.328
Toplam	1.559.660	1.441.690	3.001.350

Kaynak: 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 65, 1950, s. 5.

²⁵⁴Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 4.

Trabzon'un şehir nüfusu ilk sayımdan dördüncü sayım dönemine kadar 7.407 kişi artış göstermiş, 1945 yılı sayımında 40.243 kişiye ulaşmıştır. Bu sayım itibarı ile de Trabzon'da ve ülke genelinde şehirleşme oranı düşüktür.

Trabzon'daki şehirleşme oranının düşük olması burada yaşayan nüfusun il içindeki yerleşim merkezlerine göçmesinden ziyade başka illere göçmesinin bir sonucudur.²⁵⁵ Türkiye'nin toplam nüfusunun % 24.9'u şehirde, % 75.1'i köylerde yaşamaktadır.²⁵⁶ Trabzon'un nüfusunun ise 40.243'ü yani % 10.1'i şehirde yaşamaktadır.²⁵⁷ 1927 yılındaki sayıma göre Trabzon şehir nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı hesaplandığında % 11.2'ye ulaşılır. Bu durum 1945 yılı sayımında Trabzon'da şehirde yaşayanların oranının azaldığını göstermektedir.

Kadın nüfusunun şehir nüfusu içerisindeki oranı 18.289 kişilik nüfus miktarı ile % 45.4'tür. İlk sayım dönemi verilerine göre kadın nüfusunun şehir nüfusu içerisindeki payı paralellik gösterir. Dördüncü sayım döneminde Trabzon'da şehirde yaşayan erkek nüfusun payı 21.954 ile % 54.6'dır. Bir önceki sayıma göre Trabzon'un şehir nüfusunda 2.772 kişilik bir azalma görülmüştür. Bu durum II. Dünya Savaşı yıllarında genç ve dinamik nüfusun silah altına alınmasıyla ilişkilendirilebilir.²⁵⁸

Trabzon'un ilçeleri arasında şehir nüfusunun en yoğun olduğu yer 13.275 kadın ve 16.549 erkek nüfus olmak üzere toplam 21.954 kişi ile merkez ilçedir. Merkez ilçeden sonra şehir nüfusunun yoğun olduğu yerler sırası ile Akçaabat, Sürmene ve Vakfikebir'dir.²⁵⁹ 1945 yılı genel nüfus sayımı itibarıyla Trabzon şehir nüfusu 18.289 kadın, 21.954 erkek olmak üzere toplam 40.243 kişiden oluşmaktadır.²⁶⁰

---

²⁵⁵ Doğanay, a.g.m., s. 286.

²⁵⁶ Acar, a.g.t., s. 50.

²⁵⁷ Bkz. Tablo 23.

²⁵⁸ Mesut Çapa, "İkinci Dünya Savaşında Trabzon", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 1013; **BCA**,030.01.0.0.50.302.10.

²⁵⁹ Bkz. Tablo 23.

²⁶⁰ Bkz. Tablo 23.

Tablo 23: 1945 Nüfus Sayımında Trabzon Şehir Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	13.275	16.549	21.954 ²⁶¹
Akçaabat	2 240	2.174	4.414
Maçka	172	286	458
Of	495	732	1.227
Sürmene	1.572	1.407	2.979
Vakfikebir	535	806	1.341
Toplam	18.289	21.954	40.243

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 23.

Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında Trabzon'un köy nüfusu, ilin toplam nüfusunun % 88.7'lik kısmını oluşturmaktaydı. 1927 yılı sayımında Türkiye'nin köy ve şehir nüfusu oranlarına bakıldığında, şehir nüfusunun oranı % 24.2, köy nüfusu oranı ise % 75.8 olduğu görülür. 1945 yılı sayımında ise Trabzon'un köy nüfusu oranı % 89.8, şehir nüfusu oranı % 10.2'dir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere Türkiye ve Trabzon nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşamaktadır.

Trabzon ilinin köy nüfusu, ilçeler bazındaki nüfus miktarı bakımından ele alındığında Of, 41.681 kadın, 32.856 erkek olmak üzere toplam 74.537 kişilik nüfusu ile ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırası ile 36.622 kadın, 29.855 erkek nüfus olmak üzere toplam 66.477 kişilik nüfusu ile Sürmene, 35.597 kadın, 29.353 erkek olmak üzere toplam 64.950 kişilik nüfusu ile Vakfikebir ve 31.676 kadın, 28.932 erkek olmak üzere toplam 60.608 kişilik nüfusu ile merkez ilçe gelmektedir.²⁶² Dördüncü sayım döneminde Trabzon'un köy nüfusu bakımından en az nüfuslu ilçeleri, Maçka ve Akçaabat'tır.

²⁶¹ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli, Kesin ve Açıklamalı Sonuçlar, Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1950, s. 11.

²⁶² Bkz. Tablo 24.

Köylerde yaşayan kadın nüfusu bakımından Of 41.681 kişilik nüfusuyla ilk sıradadır. Bu ilçeden sonra kadın nüfusun yoğun olarak bulunduğu yerler; 36.622 kadın nüfusu ile Sürmene ve 35.597 kadın nüfusu ile Vakfikebir'dir. 1945 yılı sayımında Trabzon'da köylerde yaşayan kadın nüfusun, toplam köy nüfusuna oranı % 54.1'dir. Başka bir ifadeyle köylerde yaşayan toplam nüfusun % 54.1'ini kadınlar, geriye kalan payı ise erkekler oluşturmaktadır. Bu sayım döneminde Trabzon nüfusunun 192.463 kadın, 162.678 erkek olmak üzere toplam 355.141'i köylerde yaşamaktadır.²⁶³

Trabzon'da, gerek il düzeyinde ve gerekse ilçelerin çoğu ve tüm köy yerleşmeleri düzeyinde kadın nüfusun fazla olması, bu yerleşme merkezlerinden, özellikle ekonomik nedenlere bağlı olarak, önemli miktarlarda erkek nüfusun göçtüğünü ortaya koymaktadır. Bu özelliğin Türkiye nüfusuyla da bir paralellik içerisinde olduğu söylenebilir. Çünkü yapılan incelemeler açıkça ortaya koymuştur ki, Türkiye'deki iller arası göçmeler olayına daha çok erkek nüfus katılmaktadır.²⁶⁴

Tablo 24: 1945 Nüfus Sayımında Trabzon Köy Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	31.676	28.932	60.608
Akçaabat	29.441	27.328	56.769
Maçka	17.446	14.354	31.800
Of	41.681	32.856	74.537
Sürmene	36.622	29.855	66.477
Vakfikebir	35.597	29.353	64.950
Toplam	192.463	162.678	355.141

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 23.

Trabzon ilinin toplam nüfusu 1945 yılı itibariyle 210.752 kadın, 184.632 erkek olmak üzere toplam 395.384 kişidir. Kadın nüfus, Trabzon nüfusunun % 53.3'ünü erkek nüfus ise 46.7'sini oluşturmaktadır. İl nüfusunun ülke nüfusu içerisindeki payı % 2.1'dir. İlk sayım döneminde de Trabzon'un Türkiye nüfusu içerisindeki payı % 2.1'di. Bu durum

²⁶³ Bkz. Tablo 24.

²⁶⁴ Doğanay, a.g.m., s. 291.

Trabzon nüfusunun ülke nüfusu ile paralel bir artış göstermesi ile ifade edilebilir. 1927 sayımından 1945 yılına kadar geçen on sekiz yıllık sürede Trabzon ilinin toplam nüfusu 102.329 kişi artış göstermiştir.²⁶⁵ Daha önce de belirtildiği gibi ilin nüfustaki artış II. Dünya Savaşı sırasında bir duraklama evresine girmiştir. Bu durum ülke nüfusunda da kendini hissettirmiştir. Türkiye nüfusu 1935 yılından 1940 yılına kadar 1.662.892 kişi artarken, 1940 sayımından 1945 yılı sayımına kadar 969.224 kişi artış göstermiştir.²⁶⁶

1945 sayımında merkez dahil olmak üzere altı ilçeden oluşan Trabzon'un²⁶⁷ toplam nüfusunun en yoğun olduğu yer 90.432 kişiyle merkez ilçedir. Bu nüfus miktarıyla merkez ilçenin, ilin toplam nüfusu içerisindeki payı % 22.8'dir. Merkez ilçe nüfus yoğunluğu yani kilometre kareye düşen insan sayısı bakımından ilin en yoğun nüfuslu ilçesidir. Burada kilometre kareye 175 kişi düşmektedir. Nüfusun merkez ilçe de yoğun olmasının en önemli sebebi ekonomik etkinliklerin diğer ilçelere nazaran burada daha çok gelişmiş olması ile ilgilidir. Daha sonra nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ilçeler sırasıyla; 128 kişiyle Akçaabat, 104 kişiyle Vakfikebir ve 70 kişiyle Of'tur. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu ilçe ise 39 kişiyle Maçka'dır. İlçeler arasındaki nüfus yoğunlukları ekonomik gelişimleri ile paraleldir.²⁶⁸

Tablo 25: 1945 Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	45.481	45.481	90.432
Akçaabat	31.681	29.502	61.183
Maçka	17.618	14.640	32.258
Of	42.176	33.588	75.764
Sürmene	38.194	31.262	69.456
Vakfikebir	36.132	30.159	66.291
Toplam	210.752	184.632	395.384 ²⁶⁹

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 23.

²⁶⁵ Bkz. Tablo 8, Tablo 25.

²⁶⁶ Bkz. Tablo 21.

²⁶⁷ Bkz. Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 23.

²⁶⁸ Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 23.

²⁶⁹Yeniyol Gazetesinde, 1945 yılında Trabzon'un toplam nüfusu 396.509 olarak belirtilmiştir. Bkz. Yeniyol Gazetesi, 30 Ekim 1950, s. 2.

2.5 1950 Nüfus Sayımı ve Trabzon'un Nüfusu

Türkiye’de beşinci genel nüfus sayımı 22 Ekim 1950 tarihinde yapılmıştır.²⁷⁰ Bu sayım yılında ülke nüfusu 10.420.103 kadın, 10.527.083 erkek olmak üzere toplam 20.947.188’e²⁷¹ yükselmiştir.²⁷² Kadın nüfusunun ülke toplamındaki payı % 49.7, erkek nüfusunun payı % 50.3’tür. Cumhuriyet Döneminde yapılan sayımlar arasında erkek nüfus, miktar ve oran bakımından ilk kez 1945’te, ikinci kez 1950’de kadın nüfusunun üzerine çıkmıştır. Bu durum ülkede savaş ortamının olmaması ve ülkenin dış politikasında “barış” ilkesine göre hareket etmesiyle ilişkilendirilebilir.²⁷³ 1945 sayımına göre ülke nüfusu 2.157.014 kişi artmıştır. Önceki sayım yılına nazaran nüfus artış hızının yükselmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Seferberlik halinin kalkması, ekonomik şartların düzelmeye başlaması ve evlenmelerin artmasına bağlı olarak doğum oranlarının yükselmesi nüfus artış oranını olumlu yönde etkilemiştir.²⁷⁴ Bu sayım döneminde ülke nüfusunun artmasının diğer bir nedenini de Uğur Tuncer, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve antibiyotiklerin kullanılmaya başlanması sonucu ölüm hızındaki azalmanın oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵ Türkiye nüfusunun 15.702.851’i köyde, 5.244.337’si şehirde yaşamaktadır. Köyde yaşayanların oranı % 75.9, şehirde yaşayanların oranı ise % 24.1’dir. 1927-1950 yılları arasında köy-şehir nüfus oranında fazla bir değişiklik olmamıştır. Fakat 1950 yılından itibaren ulaşım sisteminin ve sanayi işletmelerinin gelişmesi, tarım sektöründe makineleşmesinin hızlanması köyden şehre göçün başlangıcını oluşturmuştur.²⁷⁶

---

²⁷⁰ 1950 nüfus sayımı kanunu ve yapılacak harcamalar hakkında detaylı bilgi için bkz. **BCA**, 030.18.01.02.123.56.17.

²⁷¹ Cumhuriyet Gazetesinin verdiği bilgiye göre Türkiye’nin 1950 yılındaki nüfusu 20.902.628 kişiden oluşmaktadır. Bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 1950, s. 2.

²⁷² **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus**, Ankara: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1951, s. 3; Türkiye nüfusunun kadın-erkek nüfus miktarı için bkz. **22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu**, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1961, s. 181.

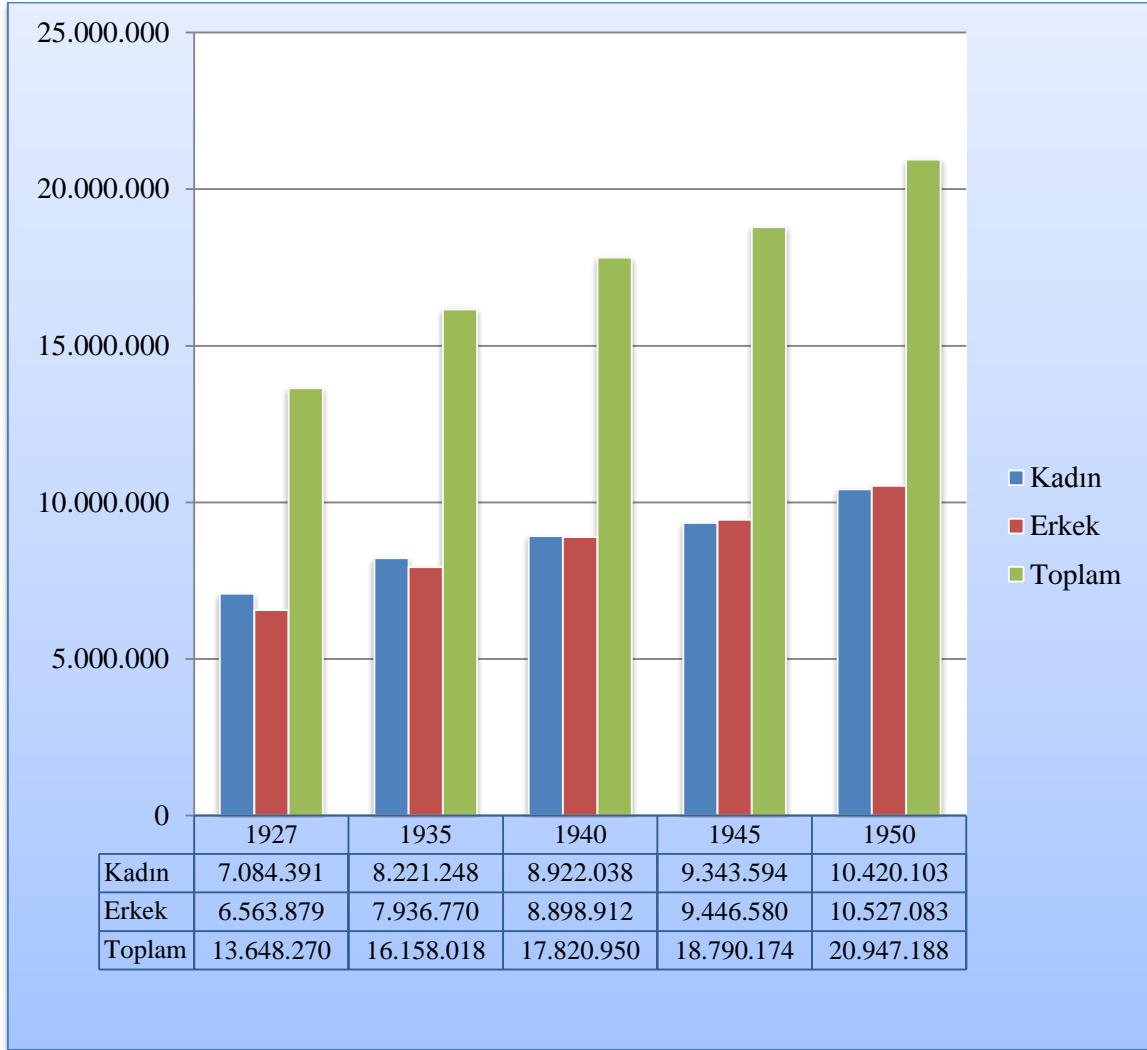
²⁷³ Mehmet Gönlübol, “Atatürk’ün Dış Politikası Amaç ve İlkeler”, **Atatürk Yolu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995, s. 269.

²⁷⁴ Acar, a.g.e., s. 45.

²⁷⁵ Uğur Tuncer, “Türkiye Nüfusunun Yapısı ve Özellikleri”, **Dünyada ve Türkiye’de Nüfus Sorunları**, İstanbul: Çelüt Matbaacılık, 1975, s. 197.

²⁷⁶ Acar, a.g.t., s. 45.

Grafik 1: 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Türkiye Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı ve Toplam Nüfusu²⁷⁷

Kaynak: DİE, 1927, 1935, 1940, 1945, 1950 Nüfus Sayımları.

Türkiye’de kilometre kareye düşen insan sayısına bakıldığında 1927’de 18, 1935’te 21, 1940’ta 23, 1945’te 24 ve 1950’de 27’dir. 1927 yılındaki sayımdan 1950 yılında yapılan nüfus sayımına kadar Türkiye nüfusu 7.298.918 kişi artış göstermiştir. Kadın nüfusu geçen yirmi üç yıllık süreçte 3.335.712, erkek nüfusu ise 3.963.204 kişi artmıştır.²⁷⁸ 1950 yılı itibariyle ülkede kilometre kareye düşen kişi sayısı 27’dir.²⁷⁹ 1945-1950 yılları arasında Türkiye nüfusunun artış oranı % 22.9’dur.

²⁷⁷ Hatay nüfusu dahil edilmemiştir.

²⁷⁸ Bkz. Grafik 1.

²⁷⁹ 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 3.

Türkiye'nin, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış olduğu sosyo-ekonomik olaylar, II. Dünya Savaşı yıllarından sonra doğurganlık oranının yükselmesine sebep olmuştur.²⁸⁰ 1950 yılından sonra köyden kente göç hareketleri başlamış ve ülke genelinde şehir nüfusu artış göstermiştir.

1950 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre Karadeniz sahil vilayetleri; Trabzon, Ordu, Rize, Zonguldak, Giresun, Sinop Samsun, Kastamonu, Bolu ve Çoruh vilayetlerinden oluşmaktadır. Bu vilayetler içerisinde önemli bir konuma sahip olan Trabzon'un 1950 yılı sayımında toplam nüfusu 420.279 kişiye yükselmiştir. Trabzon'un Türkiye nüfusu içerisindeki oranı 1950 yılı itibariyle % 2.0'dır. Aşağıdaki tabloda belirtilen verilere göre 1935 yılı sayımından 1950 yılı sayımına kadar Trabzon'un nüfusu 59.600 artış göstermiştir.²⁸¹ Trabzon'un tablo 26'da belirtilen vilayetler arasındaki nüfus oranı 1950 yılında % 12.7'dir. Kilometre kareye düşen insan sayısı bakımından 93 kişiyle Trabzon Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde ilk sırada yer almaktadır.

1950 yılındaki nüfus sayımında Karadeniz sahil vilayetlerinin nüfus miktarları 475.660 kişilik nüfusuyla Samsun, 426.384 ile Zonguldak, 420.279 ile Trabzon ve 412.016 kişilik nüfusuyla Kastamonu şeklinde sıralanmaktadır.²⁸² Karadeniz sahil vilayetleri 1935 sayımından 1950 sayımına kadar 655.210 kişi artış göstermiştir. Karadeniz sahil vilayetlerinin 1950 yılında ülke toplam nüfusu içerisindeki payı % 15.7'dir. Türkiye genelinde kilometre kareye düşen kişi sayısı 27²⁸³ iken, Karadeniz sahil vilayetlerinde bu sayı 43'tür.²⁸⁴ Bu vilayetler içerisinde en az nüfusa sahip vilayetler 174.977 ile Çoruh, 181.512 ile Rize ve 225.621 kişilik nüfusuyla Sinop'tur.²⁸⁵

1927 yılında Karadeniz sahil vilayetlerinin Türkiye nüfusu içerisindeki nüfus oranı % 16 iken, 1950 yılında bu oran % 15.7'ye düşmüştür. Bu durum bu vilayetlerin genelinin başka şehirlere göç vermesi ile ilişkilendirilebilir.

---

²⁸⁰ **Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1995, s. 4.

²⁸¹ Bkz. Tablo 26.

²⁸² Bkz. Tablo 26.

²⁸³ **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus...**, s. 3.

²⁸⁴ **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus...**, s. 6.

²⁸⁵ Bkz. Tablo 26.

Tablo 26: 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Karadeniz Sahil Vilayetlerinin Toplam Nüfus Miktarı

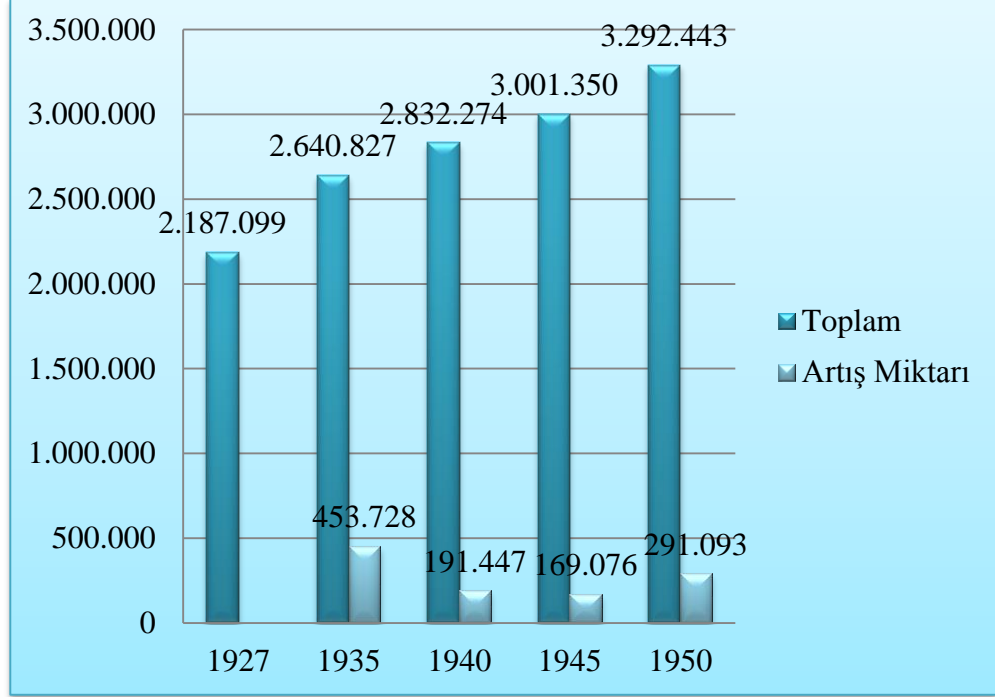
Vilayetler	1927	1935	1940	1945	1950
Trabzon	290.303	360.679 ²⁸⁶	390.733	395.384	420.279
Ordu	202.354	283.054	305.017	333.008	373.028
Rize ²⁸⁷	171.657	-	172.764	171.929	181.512
Zonguldak	268.909	322.108	349.783	383.481	426.384
Giresun	165.033	260.154	279.236	283.626	299.555
Samsun	274.065	337.817	363.384	407.541	475.660
Sinop	169.965	192.303	190.844	205.276	225.621
Kastamonu	336.501	361.191	369.847	385.410	412.016
Bolu	218.246	248.027	257.393	276.367	303.111
Çoruh(Artvin)	90.066	271.900	153.273	159.328	174.977
Toplam	2.187.099	2.637.233	2.832.274	3.001.350	3.292.443

Kaynak: 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 6.

²⁸⁶ Başka bir TÜİK kaynağında Trabzon'un nüfusu 1935 yılında 359.791 kişi olarak belirtilmiştir. Bkz. **Genel Nüfus Sayımı 20 İkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar...**, s. 9.

²⁸⁷ TBMM Hükümetinin yoğun çabalarıyla 1921'de Türk topraklarına dahil edilen Artvin; 4,5 ay süreyle Ardahan sancağına bağlı kalmış, 7 Temmuz 1921'de Artvin sancağı kurulmuş, 1924'te Türkiye İdari Teşkilatı değişikliği ile vilayet olmuştur. 1 Haziran 1933'te Artvin vilayeti kaldırılarak, merkezi Rize olan Çoruh vilayetine kaza olarak bağlanmıştır. 4 Ocak 1936'da Çoruh vilayeti merkezi Artvin olmuş, 20 yıl süreyle kullanılan "Çoruh" adı 1956 yılında Artvin olarak değiştirilmiştir. Bkz. Bulut, a.g.t., s. 64.

Grafik 2: 1927 Nüfus Sayımından 1950 Nüfus Sayımına Kadar Karadeniz Sahil Vilayetlerindeki Nüfus Artış Miktarı

Kaynak: DİE, 1927, 1935, 1940, 1945, 1950 Nüfus Sayımları.

1950 genel nüfus sayımında Trabzon, merkez ilçe dahil olmak üzere yedi ilçeden oluşmaktadır. Çaykara, 1947 yılında çıkarılan bir kanunla müstakil bir kaza haline gelmeden önce Of ilçesine bağlıydı. Bu kanun 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. İlgili kanun kapsamında Of ilçesine bağlı Kadahor ve Dernekpazarı bucakları kaldırılarak eski adı Kadahor olan Çaykara ilçesi oluşturulmuştur.²⁸⁸

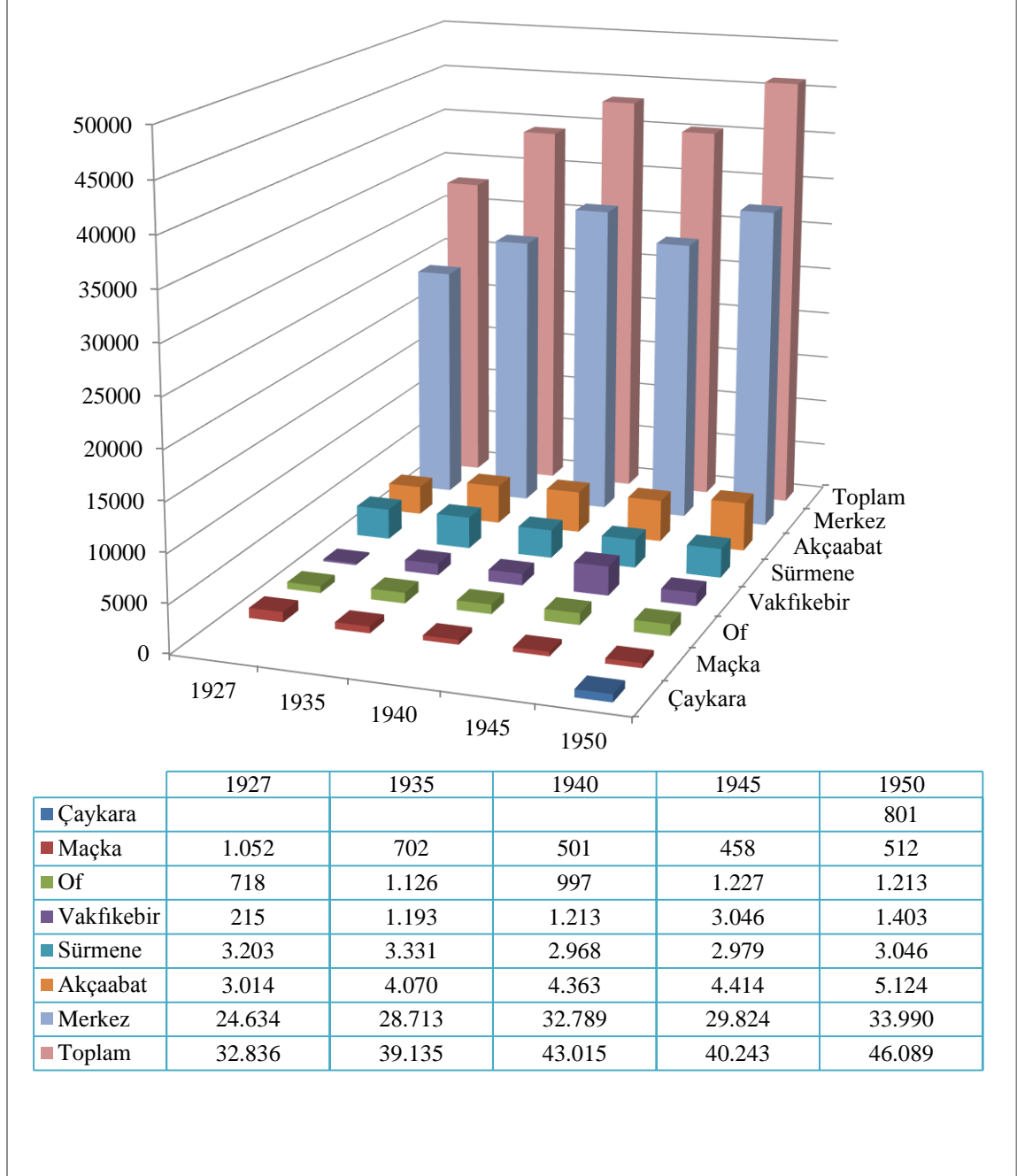
1927 yılında Trabzon ilinde % 11.2 olan şehirde yaşayan nüfusun payı, 1945 yılına kadar azalma göstermiş ve bu yıldan sonra da sürekli bir artış göstermiştir.²⁸⁹ 1950 yılı sayımında Trabzon'da şehirde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı % 10.9'dur. 1945 genel nüfus sayımında Trabzon'un şehir nüfusu toplam nüfusun % 10.1'ini, 1940 yılında ise % 12.3'ünü oluşturmaktadır. Diğer sayım yıllarında olduğu gibi 1950 sayımında da Trabzon'un şehir nüfusu köy nüfusundan daha azdır. 1940 yılı sayımından 1950 sayımına

²⁸⁸BCA, 030.11.1.0.202.34.13

²⁸⁹2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)..., s. 26.

giden süreçte Trabzon şehir nüfusu miktar olarak 3.074 artış göstermiştir.²⁹⁰ Grafik üç de belirtilen yıllarda Trabzon'un ilçeleri arasında miktar olarak en fazla nüfus artışı merkez ilçe ve Akçaabat'ta yaşanmıştır.²⁹¹

Grafik 3: 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'un Şehir Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

²⁹⁰ Bkz. Grafik 3.

²⁹¹ Bkz. Grafik 3.

Kaynak: DİE, 1927, 1935, 1940, 1945, 1950 Nüfus Sayımları.

Trabzon'un şehir nüfusu 1950 yılı itibariyle 46.089 kişiden oluşmaktadır. İlk sayım yılı olan 1927'den beşinci sayımın yapıldığı 1950'ye kadar ilin şehir nüfusu 13.253 artış göstermiştir.²⁹² Şehir nüfusunun 1950 yılı genel nüfus sayımı içerisinde ilçelere göre dağılımında merkez ilçe 33.990 kişilik nüfusuyla ilk sırada yer alırken, daha sonra sırası ile 5.124 ile Akçaabat, 3.046 ile Sürmene, 1.403 ile Vakfikebir, 1.213 ile Of, 801 ile Çaykara ve 512 kişilik nüfusuyla Maçka gelmektedir.²⁹³

Trabzon'da şehirde yaşayan nüfus oranı ülke ortalamasına göre oldukça yavaş artmıştır. 1927 yılından itibaren bütün sayım yıllarında köylerde yaşayan nüfus oranı şehirde yaşayan nüfus oranından fazladır.²⁹⁴ 1940 yılı sayımında Trabzon'da köy nüfusunun payı % 88.9, 1945 sayımında % 89.8 ve 1950 sayımında % 89.0'dır.

Ekonomik hayat, savaşın olumsuz etkisinin ortadan kalkmasıyla 1935-1940 yıllarında ilerleme kaydetmiştir. Ziraatla uğraşanların sayısı 1945-1950 yılları arasında artış göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında seferberlik nedeniyle askerlik görevine alınan erkek nüfusun yeniden ailesine ve ekonomik hayatına dönmesiyle ilişkilendirilebilir.²⁹⁵ Belirtilen yıllar arasında askerlik görevinden dönenlerin tekrar tarımsal faaliyetlere yönelmesi köy nüfusunda artış yaşanmasına sebep olmuştur. 1940 yılından 1950 yılına kadar Trabzon'un köy nüfusundaki artış miktarı bu duruma somut bir kanıt olarak gösterilebilir.²⁹⁶

---

²⁹² Bkz. Grafik 3.

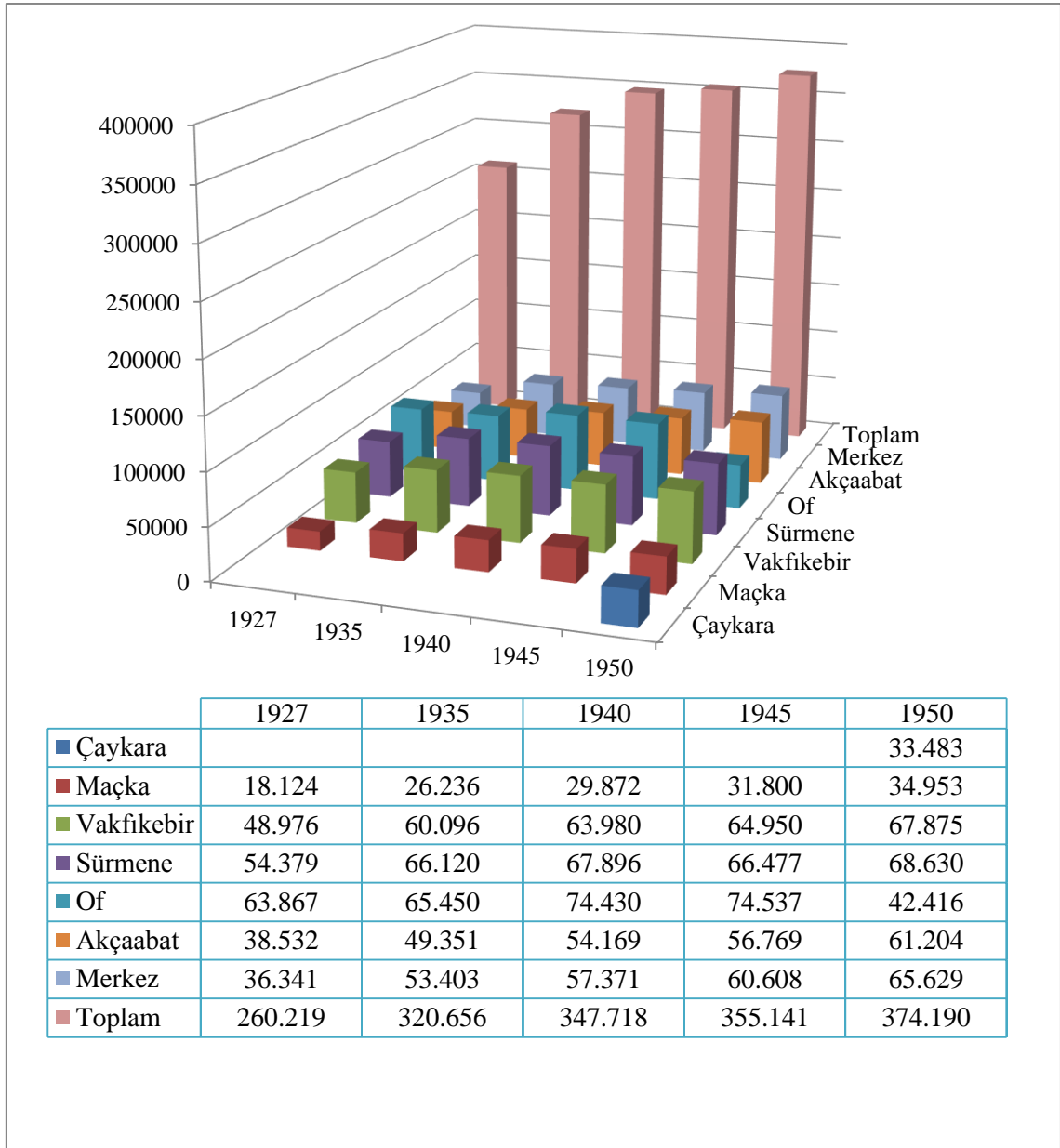
²⁹³ Bkz. Grafik 3.

²⁹⁴ **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)**..., s. 27.

²⁹⁵ Acar, a.g.t., s. 47.

²⁹⁶ Bkz. Grafik 4.

Grafik 4: 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'un Köy Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

Kaynak: DİE, 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımları.

1940 yılındaki nüfus sayımında Trabzon'un toplam köy nüfusu 347.718, 1945 yılındaki nüfus sayımında 355.141, 1950 yılındaki nüfus sayımında 374.190 kişiden oluşmaktadır.²⁹⁷ 1950 yılında Trabzon'un ilçeleri arasında köy nüfusunun en kalabalık olduğu yerler sıralamasında 68.630 ile Sürmene ilk sırada yer almaktadır. Bir önceki sayım

²⁹⁷ Bkz. Grafik 4.

döneminde Of, köy nüfusu bakımından ilk sırada bulunmaktaydı. Fakat 1948 yılında Çaykara'nın Of'tan ayrılarak bir ilçe konumuna getirilmesi²⁹⁸ Of'un sınırları içerisinde yaşayan nüfusun Çaykara'nın sınırları içerisine kayması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Köy nüfusu sıralamasında Sürmene'den sonra 67.875 ile Vakfıkebir, 65.629 ile merkez ilçe ve 61.204 kişilik nüfus ile Akçaabat gelmektedir.²⁹⁹ Trabzon'un merkez ilçesinin köy nüfusu bakımından toplam köy nüfusu içerisindeki payı % 17.5'tir. İlin ilçeleri arasında en fazla köy nüfusuna sahip olan Sürmene'de bu oran % 18.3'tür. 1950 yılındaki nüfus sayımı itibariyle Trabzon'da, köy nüfusu bakımından en az nüfus miktarına sahip olan Çaykara'da bu oran % 8.9'dur. Trabzon'un toplam nüfusundaki gelişmelere bakıldığında 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımından 1950 yılında yapılan beşinci nüfus sayımına kadar nüfusun 127.224 arttığı görülmektedir.³⁰⁰ Aynı yıllar aralığında ülkenin toplam nüfusundaki artış miktarı ise 7.298.918'dir.³⁰¹ Trabzon'un toplam nüfusunun ülke nüfusu içerisindeki payı 1950 yılı itibariyle % 2.0'dır. Kilometre kareye 1940 yılı sayımında 84 kişi³⁰², 1945 yılı sayımında 87 kişi³⁰³ ve 1950 sayımında 93 kişi düşmektedir.³⁰⁴

---

²⁹⁸BCA, 030.11.1.0.202.34.13

²⁹⁹ Bkz. Grafik 4.

³⁰⁰ Bkz. Grafik 6.

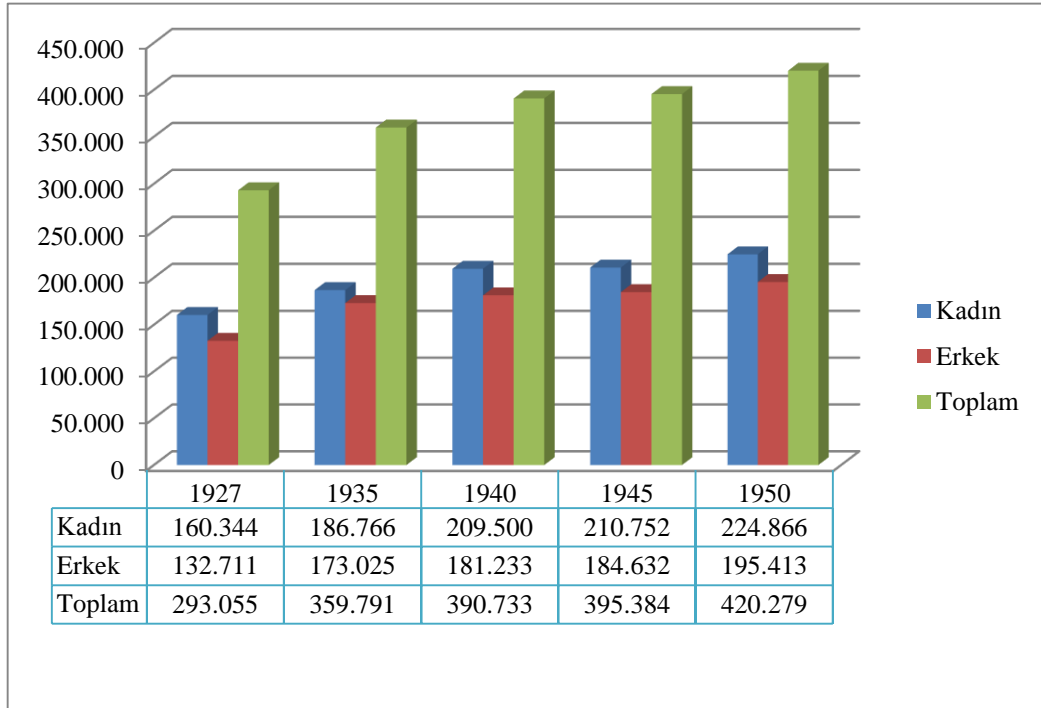
³⁰¹ Bkz. Tablo 8, Grafik 1.

³⁰²20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü..., s. 9.

³⁰³Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945..., s. 9.

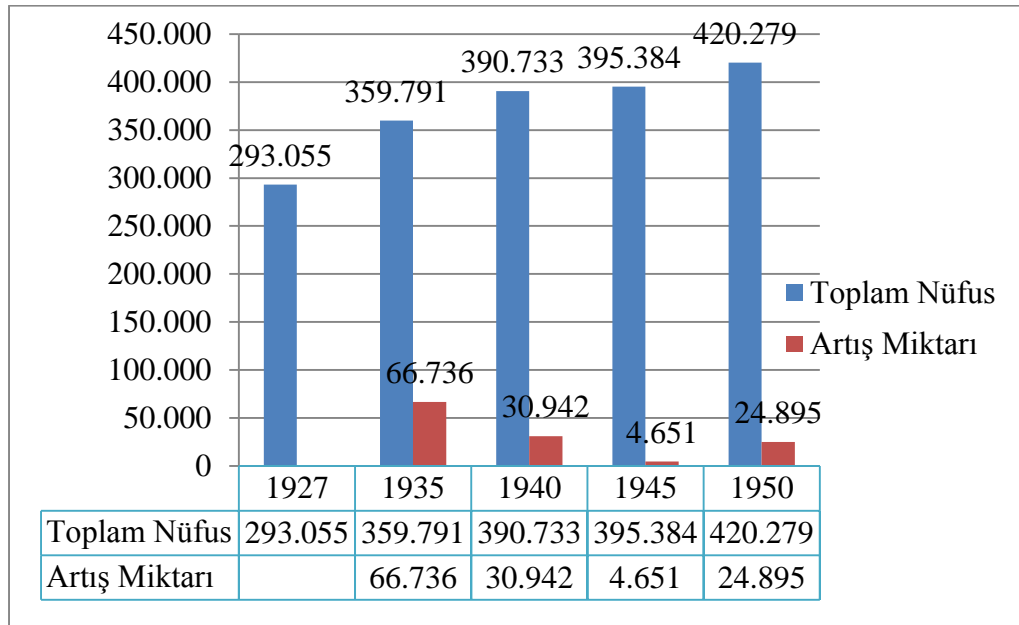
³⁰⁴22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 26.

Grafik 5: 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: DİE,1927, 1935, 1940, 1945, 1950 Nüfus Sayımları.

Grafik 6: 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon'un Toplam Nüfusu ve Artış Miktarı

Kaynak: DİE,1927, 1935, 1940, 1945, 1950 Nüfus Sayımları.

1950 yılındaki nüfus sayımında Trabzon nüfusu 195.413 erkek, 224.866 kadın olmak üzere toplam 420.279³⁰⁵ kişiden oluşmaktadır.³⁰⁶ Kadın nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı % 53.5, erkek nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ise % 46.5'tir. Kadın nüfusu erkek nüfusundan 1950 sayımı itibarı ile 29.453 kişi fazladır. Cumhuriyet Döneminin ilk beş nüfus sayımında kadınların Trabzon nüfusu içerisinde erkeklere nispeten fazla bir oran teşkil etmesinde uzun süren savaşlarda yaşanan can kayıplarının etkisi vardır.³⁰⁷ Bu eşitsizliğin ortaya çıkmasında erkek nüfusun il dışına ekonomik amaçlı yaptığı göçlerde etkili olmuştur.³⁰⁸ Trabzon'da şehirde yaşayan nüfus 25.023 erkek, 21.066 kadın, toplam 46.089 kişi, köyde yaşayan nüfus 170.390 erkek, 203.800 kadın olmak üzere toplam 374.190 kişiden ibarettir. Şehirde yaşayan kadın nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı % 9.37, şehirde yaşayan erkek nüfusun toplam nüfusun oranı ise % 12.81; köyde yaşayan kadın nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı % 90.63, köyde yaşayan erkek nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı % 87.19'dur.³⁰⁹

Beşinci nüfus sayımında Trabzon'un toplam nüfusunun ilçelere dağılımı açısından en fazla nüfusa sahip olan ilçesi 99.619 ile merkez ilçedir. Merkez ilçeden sonra 69.456 ile Sürmene, 69.278 ile Vakfıkebir ve 66.328 kişilik nüfusuyla Akçaabat gelmektedir. 1950 yılı sayımı itibarı ile en az nüfus barındıran ilçe ise Çaykara'dır.³¹⁰ En kalabalık nüfusuna sahip merkez ilçenin, toplam nüfus içerisindeki payı % 23.7'dir. En az nüfus miktarına sahip olan Çaykara'da ise bu pay % 8.1'dir.

Cumhuriyet Döneminin ilk beş sayımında Trabzon nüfusu 1940-1945 arası haricinde düzenli bir seyir izlemiştir. 1927 yılı genel nüfus sayımından 1950 yılı genel nüfus sayımına kadar Trabzon'da köy nüfusu miktarı şehir nüfusu miktarından daima fazla olmuştur. Bu durum ülke nüfusuyla paraleldir. 1950 yılından sonra yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak köyden şehre doğru bir göç hareketi başlamış ve şehirde yaşayan

---

³⁰⁵ Yeni Yol Gazetesinin verdiği bilgilere göre 1950 yılında Trabzon'un toplam nüfusu 420.048'dir. Bkz. Yeni Yol Gazetesi, 30 Ekim 1950, s. 2.

³⁰⁶ Bkz. Grafik 5.

³⁰⁷ Koraltan, a.g.r., s. 53.

³⁰⁸ Doğanay, a.g.m., s. 289.

³⁰⁹ **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)**..., s. 44.

³¹⁰ **22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu**..., s. 26.

nüfus sayısı artış göstermiştir. Trabzon'da en düşük yıllık nüfus artış hızı ‰ 2.4 ile 1940-1945 yılları arasında yaşanmıştır.³¹¹

Yukarıda bahsedilen kazalar 1923-1950 yılları arasında Trabzon iline bağlı olanlardır. 1950 yılından sonra Trabzon'un kaza sayısı artmış ve günümüzde 18'e yükselmiştir. Buna göre; merkez kaza, Sürmene, Vakfikebir, Akçaabat, Of, Maçka ve Çaykara kazalarına ilaveten, Beşikdüzü, Düzköy, Tonya, Yomra, Araklı, Arsin, Çarşıbaşı, Hayrat, Dernekpazarı, Şalpazarı ve Köprübaşı kazaları oluşturulmuştur.

---

³¹¹2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)..., s. 25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 TRABZON NÜFUSUNUN NİTELİKLERİ

Tarih boyunca devletler hakim oldukları coğrafyalarda sahip oldukları nüfus miktarını öğrenmek istemişler ve nüfusu kayıt altına alma girişiminde bulunmuşlardır. Bu durum eskiye götürüldüğünde devletler bunu asker ihtiyacı ve vergi sistemi için uygularken³¹² yakın dönemlerde sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerin gelişmesi sonucu nüfusun dil, din, okur-yazar, mesleki durum, yaş aralığı ve maluliyet durumu açısından kaydetme zarureti hissetmişlerdir. Yapılan nüfus sayımlarında yukarıda belirtilen özelliklerin kaydedilmesi, devletlerin geleceğe yönelik olarak oluşturacakları sosyal ve ekonomik politikaların daha isabetli sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmüştür.

1927-1950 yılları arasında Türkiye genelinde nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı. Şehirleşme olgusu, 1950 yılından sonra yaşanan sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak uzun bir süreç izleyerek ortaya çıkmıştır. Yukarıda belirtilen yıllar arasında yeterli sanayi ve ekonomik atılımların sağlanamaması ülke nüfusu ve özelinde Trabzon nüfusunun tarımla uğraşması sonucunu doğurmuştur. İlk sayım döneminde Trabzon nüfusu ülke nüfusu içerisinde % 2.1'lik paya sahipken, 1950 yılı sayımında bu pay yaklaşık olarak % 2.0'dır.³¹³

3.1 Trabzon Nüfusunun Mesleki Durumu

Ekonomi; bir bölgedeki nüfus sayısı ve yoğunluğunu belirleyen yani demografîyi etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Ekonomisi ziraate dayalı olan Osmanlı Devleti kendisinden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne de böyle bir ekonomik miras bırakmıştır.³¹⁴ Bu ekonomik statü zaman içerisinde endüstriyel faaliyetlerdeki gelişmelere bağlı olarak çeşitlilik kazanmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında ülkede sanayi, ticaret ve genel

---

³¹² Karpat, a.g.e., s. 64.

³¹³ 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)..., s. 26.

³¹⁴ Tezel, a.g.e., s. 36; Zeynep Dernek, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler", Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1(1), 2006, s. 3.

hizmetler ile uğraşanların oranı % 7 ile % 10 arasındadır. Müslüman halk ziraat, hayvancılık ve küçük sanayi kolları ile uğraşırken, gayrimüslim halk askerlik yapmamalarının da avantajıyla daha çok ticaret sektöründe faaliyet göstermiştir.³¹⁵

I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler ve Trabzon'un Ruslar tarafından işgali vilayetin sosyo-ekonomik ve demografik açıdan olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur.³¹⁶ İşgal yıllarında şehirde ekonomik bir durgunluk yaşanmasının yanında, halk işgalin olumsuz etkilerinden kurtulmak için çeşitli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır.³¹⁷

I. Dünya Savaşı, Türk Kurtuluş Savaşı, 1929 dünya ekonomik bunalımı ve II. Dünya Savaşı ülkeyi olduğu gibi Trabzon'u da olumsuz yönde etkilemiştir.³¹⁸

Trabzon'un ekonomik hayatında önemli bir gelir kapısı olan Trabzon-İran ticaret yolu 20. yüzyıl başlarından itibaren eski önemini yitirmiştir. Trabzon'da demiryolunun bulunmayışı sebebiyle Trabzon-Erzurum-İran ticaret yolu yerini Batum limanı ve Kafkas demiryollarına kaptırmıştır.³¹⁹ Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1924 yılında Trabzon-Erzurum demiryolunun yapımı ve Trabzon limanının inşası için bir kanun çıkarılmışsa da, bir türlü uygulanamamıştır.³²⁰ 1930'lu yıllarda özellikle Trabzon-Erzurum yolunu canlandırmaya yönelik önemli çalışmalar yapılmıştır.³²¹ Transit ticaret yolun bir kolu olan Trabzon-Erzurum yolu 1937 yılında açılmış ve bölgeye bir ticari canlılık getirmesi amaçlanmıştır.³²²

II. Dünya Savaşı, Trabzon'un ticaret ve ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu savaş sebebiyle Karadeniz mayınlandığından birçok gemi seferi kaldırılmış, taşıma fiyatları yükselmiştir. Orta Avrupa ülkeleri, Tuna Irmağı üzerinden İran'a ihracat yapmaktan

---

³¹⁵ Acar, a.g.t., s. 67.

³¹⁶ 19. yüzyılın sonlarında Trabzon şehir nüfusu 42.326'dır. Bu nüfusun 24.221'i Müslüman, 10.840'ı Rum, 6.001'i Ermeni ve geriye kalan tutarı da diğer unsurlar oluşturmaktadır. Trabzon'un şehir nüfusu 1902 yılında biraz artış göstererek 49.635'e yükselmiştir. Bkz. Kaya, a.g.m., s. 531; Trabzon Vilayet Salnamesi, 1320, s. 429.

³¹⁷ Ural, a.g.m., s. 307; Öksüz ve Usta, a.g.e., s. 127.

³¹⁸ Çapa, "İkinci Dünya Savaşında Trabzon...", s. 1018.

³¹⁹ Koraltan, a.g.r., s. 43-44.

³²⁰ Murat Küçükkuşurlu ve Ali Servet Öncü, "Trabzon-Erzurum Demiryoluna Dair Unutulan Bir Kanun", **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 7, s. 124.

³²¹ Trabzon-İran transit ticaretinin canlandırılması için yapılan faaliyetler ve tamiratlar için bkz. **BCA**, 030.10.0.0.165.111.1; **BCA**, 030.10.0.0.113.111.1; **BCA**, 030.10.168.191.1; **BCA**, 030.10.0.0.168.171.1

³²² Çapa, "İkinci Dünya Savaşında Trabzon...", s. 1018.

vazgeçmiştir. Bu gelişmeler Trabzon transit ticaretinin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur.³²³

1930-1943 yılları arasında Trabzon limanına 2.809 Türk, 290 İtalyan, 128 Alman, 49 Rus, 82 Fransız, 4 İran 1 İngiliz, 2 İran, 1 Bulgar ve 1 İsveç gemisi uğramıştır. 1940'tan sonra Trabzon limanına az sayıda yabancı gemi uğramıştır.³²⁴ 1940'lı yıllarda Trabzon limanı eski canlılığını yitirmiş, ekonomik, ticari ve demografik bağlamda ciddi yaralar almıştır.

Öte yandan, 1939 yılında faaliyete geçen Sivas-Erzurum demiryolu hattı ile Erzurum, Ankara ve İstanbul'a bağlanmış, eskiden buyana ticaretle varolan Trabzon'un ticaretini ve demografisini olumsuz yönde etkileyen başka bir faktör olmuştur.³²⁵

II. Dünya Savaşı ve sonrasında Trabzon'da halkın iktisadi olarak yaşadığı sıkıntılar katlanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Geçim sıkıntısı ve işsizlik sebebiyle Trabzon'daki halkın bir bölümü, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır.³²⁶ Sabri Karanis'te, Trabzon'un iktisadi yapısının giderek çöktüğünü, Trabzon-İran ticaretinin eski önemini yitirdiğini, işsizlik ve geçim sıkıntısı yüzünden Trabzon'dan farklı illere bir göç hareketinin olduğunu belirtmiştir. Bu göç hareketinin de Trabzon'un nüfusunda belirgin bir azalmaya sebep olduğunu ifade etmiştir.³²⁷

Geçim sıkıntısı ve işsizlikten dolayı oldukça zor günler yaşayan Trabzon halkının, özellikle savaş yıllarında karşı karşıya kaldığı diğer bir sıkıntı da verem hastalığıdır. Nesib Yağmurdereli, kesin bir sayı vermemekle birlikte Trabzon'da birçok kişinin veremden dolayı hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.³²⁸

Yusuf Mazhar Aren, Trabzon'da halkın en önemli geçim kaynağının fındık olduğunu, fındıktan başka burada mısır, buğday, arpa, çavdar, tütün, patates, sebze ve fasulye gibi tarım ürünlerinin yetiştirildiğini ancak, bu ürünlerin Trabzon nüfusunun

---

³²³ Çapa, "İkinci Dünya Savaşında Trabzon...", s. 1018

³²⁴ Halk Gazetesi, 29 Ekim 1943, s. 2.

³²⁵ Küçüküçurlu ve Saylan, a.g.m., s. 337-338; Yeni Yol Gazetesi, 17 Temmuz 1943, s. 2; Sait Bilal Çakıroğlu, "Trabzon'un İktisadi Karakteri", **İnan Mecmuası**, 25, Trabzon, 1946, s. 15.

³²⁶ Bekir Sukuti, "Trabzon İktisaden Çöküyor", **Yeni Yol Gazetesi**, 2 Şubat 1946, s. 2.

³²⁷ Sabri Karanis, "Trabzon'u Bu Günki Durumundan Kurtarmak Lazımdır", **Yeni Yol Gazetesi**, 6 Mart 1946, s. 2.

³²⁸ Yağmurdereli, a.g.m., s. 7.

ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığını belirtmiştir.³²⁹ Arazi darlığından dolayı halkın bazı kesimlerinin, buradan göç etmek zorunda kaldığını belirten başka bir yazar da Aren'dir. Ayrıca Aren, geçim sıkıntısı sebebiyle Trabzon'da gurbete gidenlerin sayısının arttığını ifade etmiştir.³³⁰ İilde hayvan yetiştiriciliği de ileri düzeyde değildir. Her çiftçi kendi ihtiyacını karşılayacak kadar hayvan beslemektedir.³³¹

II. Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren devletin ekonomi ve fiyatlar üzerinde denetimi artmıştır. Özellikle, tarım ürünlerinin yüksek fiyatlarla satılması halkı güç durumda bırakmıştır. Devletin bu duruma el koymasıyla satış fiyatları üzerinde bir denge kurulmaya çalışılmıştır.³³²

Trabzon'da yaşayan nüfusun hangi ekonomik faaliyetlerle uğraştığına bakıldığında halkın 1927-1950 yılları arasında ziraat, sanayi, ticaret, genel hizmetler ve serbest meslek ile ilgilendiği görülmektedir.³³³ Türkiye nüfusunda meslek sahibi olanların oranı erkeklerde % 54.84, kadınlarda % 24.83, genel toplamda ise % 39.26'dır.³³⁴ 1927 yılı sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunda erkeklerin % 40.87'i, kadınların % 23.88'i, genel toplamın % 32.5'i ziraatle uğraşmaktadır. Trabzon'da ise erkeklerin % 38.41'i, kadınların % 43.21'i Trabzon nüfusunun genel toplamının % 41.04'ü zirai faaliyetlerle geçimini sağlamaktadır.³³⁵

Erkek nüfusun ilk sayım yılı itibariyle belirtilen iş kollarına dağılımı şöyledir; % 38.41'i ziraat, % 2.16'sı sanayi, % 2.19'u ticaret, 2.61'i genel hizmetler ve % 1.98'i serbest meslek şeklindedir. Kadın nüfusun ise % 0.06'sı sanayi, % 0.03'ü ticaret, % 0.01'i genel hizmetler ve % 0.13'ü serbest meslek erbabıdır. Trabzon'un toplam nüfusunun % 41.04'ü

---

³²⁹ 1939 yılında dönemin Trabzon valisi Refik Koraltan tarafından yazılmış Trabzon vilayetinin genel durumu hakkındaki raporda da, vilayet genelinde fındık, tütün, mısır, fasulye, , arpa, sebze, yumurta, tereyağı ve buğday gibi ürünlerin yetiştirildiğini belirtmiştir. Bkz. Refik Koraltan, a.g.r., s. 27.

³³⁰ Yusuf Mazhar Aren, "Trabzon ve Nüfus Durumu", **İnan Mecmuası**, S: 12, Trabzon 1943, s. 6-11.

³³¹ **BCA**, 030.0.0.65.433.4.

³³² Detaylı bilgi için bkz. Halk Gazetesi, 19 Mayıs 1944, s. 1; Halk Gazetesi, 3 Aralık 1943, s. 2; Halk Gazetesi, 12 Kasım 1943, s. 2; Halk Gazetesi, 28 Mart 1944, s. 2.

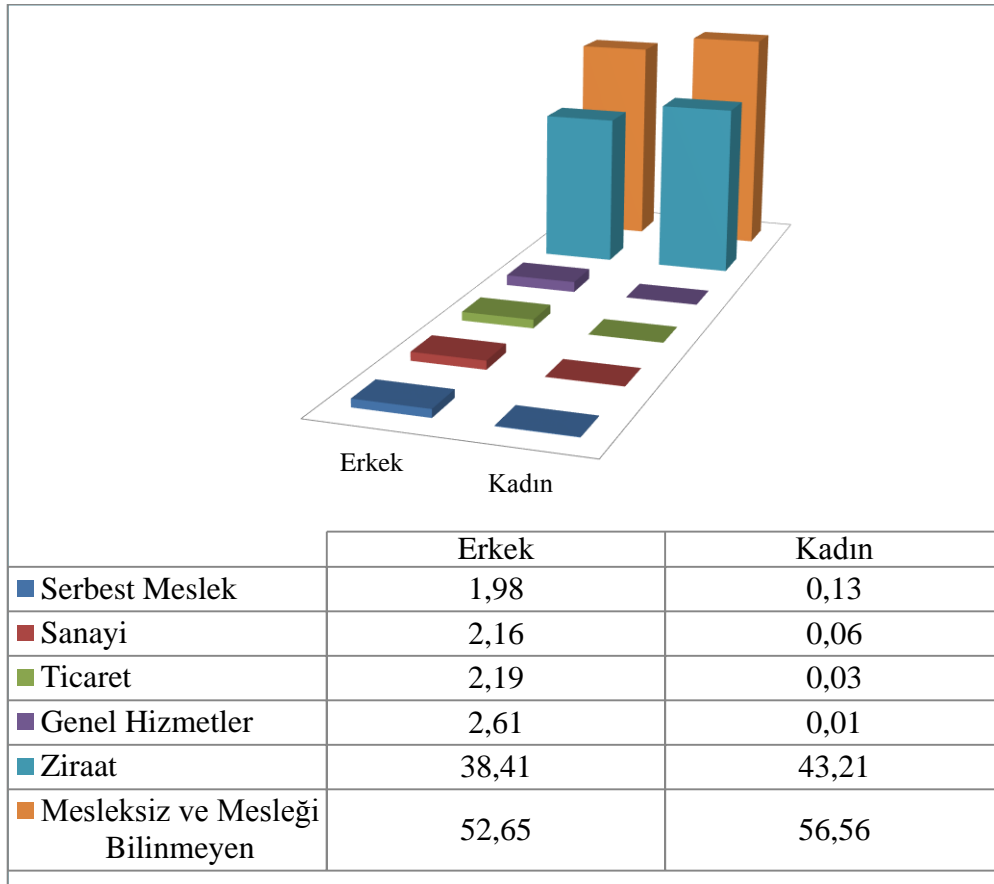
³³³ Nüfusun meslekler itibarı ile dağılımı büyük meslek zümrelerine göre sınıflandırılmıştır. Nüfusun çoğunluğunun ziraat ile meşgul olması ve diğer mesleklerin küçük bir oranda olması ve tahrir cetvellerinde verilen cevapların ayrıntılı bir sınıflandırmaya imkan verecek derecede açık olarak görülmemesi sebebi ile yapılan bu ilk tahrirde meslek grupları yukarıda belirtildiği şekilde sınıflandırılmıştır.

³³⁴ **İstatistik Yıllığı (1931-1932)**, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 187; **Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili...**, s. 24.

³³⁵ **Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili...**, s. 52.

ziraat, % 1.01'i sanayi, % 1.00'ı ticaret, % 1.19'u genel hizmetler ve % 0.96'sı serbest meslek olmak üzere iş kollarına dağılmıştır. 1927 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Trabzon'da erkek nüfusun % 52.65'i, kadınların % 56.56'sının meslek sahibi olmadığı görülmektedir.³³⁶ Meslek sahibi olanların toplam nüfus içerisindeki payı erkeklerde % 47.35, kadınlarda ise % 43.44'tür.³³⁷

Grafik 7: 1927 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılım Oranları

Kaynak: Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili..., s. 52.

Türkiye nüfusunun genelinde olduğu gibi Trabzon nüfusunun da önemli bir bölümü zirai faaliyetlerle uğraşmaktadır. Trabzon nüfusunun mensup olduğu meslek kolları arasında

³³⁶ Bkz. Grafik 7.

³³⁷ Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3 Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili..., s. 52.

ziraat birinci sırada gelmektedir. Daha sonra sırası ile genel hizmetler, ticaret, sanayi ve serbest meslek gelmektedir.³³⁸

1935 nüfus sayımında Türkiye genelinde kadınların % 37.7'si, erkeklerin % 42.6'sı genel toplamın % 40.1'i ziraatle uğraşmaktadır. Kadınların % 60.0'ının, erkeklerin % 41.6'sının mesleği yoktur ya da belli değildir.³³⁹ Bu dönemde de Trabzon nüfusunun büyük bir bölümünün ziraatle uğraşarak geçimini sağladığı görülmektedir. İl genelinde ziraat sektöründe çalışan kadın nüfus miktarı 104.397, erkek nüfus 69.132, ziraatle ilgilenen toplam nüfus 173.529'dur.³⁴⁰ Trabzon'da 1935 yılı itibariyle ziraat sektöründe çalışan kadınların oranı % 53.8, erkeklerin oranı ise % 41.5'tir.³⁴¹ Sanayi sektöründe çalışan kadın nüfus 835, erkek nüfus 5.633, toplamda 6.468 kişidir. Kadın nüfusunun sanayi sektöründeki oranı % 0.4, erkeklerin ise % 3.4'tür.³⁴² Trabzon limanının etkinliği ile ticaretin önemli bir gelir kaynağı olduğu ilde ticaretle ilgilenen kadın nüfus 93, erkek nüfus 3.050, toplam 3.143'tür. Trabzon halkının 1935 yılı genel nüfus sayımı itibariyle uğraştığı diğer meslek kolları nakliye, serbest meslek ve genel hizmetler sektörleridir. Meslek sahibi olmayan ya da mesleği bilinmeyen kadın nüfusu 88.326, erkek nüfus 81.127 kişidir. Herhangi bir mesleğe sahip olmayan nüfusun toplamı 169.453 kişidir.³⁴³

---

³³⁸ Bkz. Grafik 7.

³³⁹ Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 307.

³⁴⁰ Bkz. Grafik 8.

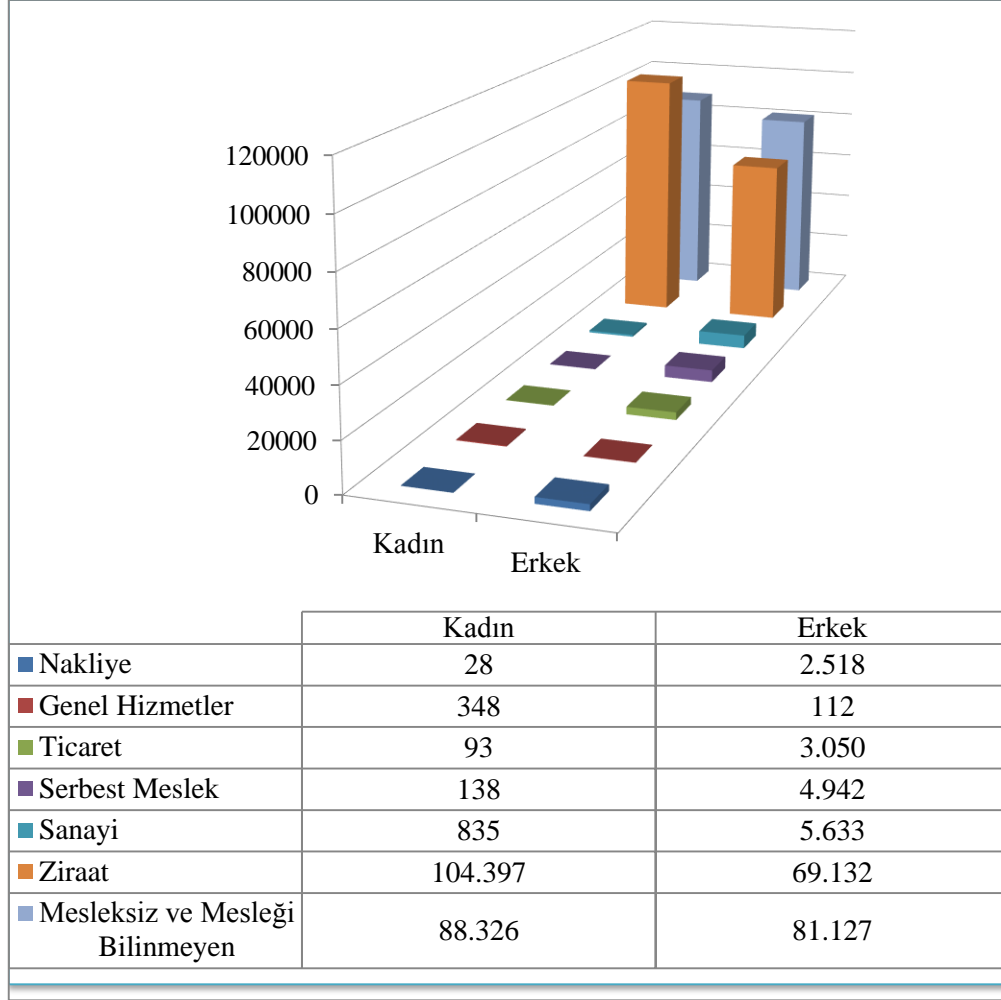
³⁴¹ Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 338.

³⁴² Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 338-339.

³⁴³ Bkz. Grafik 8.

Grafik 8: 1935 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935: Türkiye Nüfusu Kat'i Tasnif Neticeleri..., s. 338-339.

Sosyo-kültürel ve endüstriyel gelişmelere bağlı olarak yeni meslek kolları oluşturulmuştur. Fakat bu meslek kollarında çalışma kapasitesine sahip nitelikli insan yetiştirilememesi nüfusun bir önceki sayımdan bir sonraki nüfus sayıma kadar meslek sahibi olmayan nüfus miktarında göze çarpan bir artışı ortaya çıkarmıştır.

Cumhuriyet Döneminin dördüncü genel nüfus sayımında Türk halkının geçimini sağlamak için yoğun olarak meşgul olduğu iş sektörü ziraattir. Bu sektörde çalışan kadın nüfus 1.900.030, erkek nüfus miktarı 3.730.109 genel toplamda ise 5.630.139 kişidir.³⁴⁴ 1945 yılı sayımında Trabzon'da da Türkiye geneline paralel olarak ziraat, nüfusun en yoğun

³⁴⁴21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 232.

uğraştığı meslek koludur.³⁴⁵ Daha öncede belirtildiği gibi nüfusun büyük bir bölümünün köylerde yaşaması ve sanayi ile diğer iş kollarında yeterli gelişme ve istihdamın sağlanamaması halkın ziraatle uğraşması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Trabzon'da bu sayım döneminde ziraatle uğraşan kadın nüfus 100.007, ziraatle uğraşan erkek nüfus 73.743, ilin toplam nüfusunun ziraatle uğraşan nüfus miktarı ise 173.750 kişiden oluşmaktadır.³⁴⁶ 1945 yılı nüfus sayımına göre ziraat sektöründe çalışan kadın nüfus miktarında bir azalma yaşanırken, erkek nüfus miktarında göze çarpan bir artış görülmüştür. Bu durum II. Dünya Savaşı sebebiyle silah altına alınan nüfusun seferberliğin bitmesiyle toprağına dönmesiyle ifade edilebilir. Sanayi sektöründe istihdam edilen kadın nüfus 843, erkek nüfus 6.609, toplamda ise 7.452 kişiden ibarettir.³⁴⁷ İlde bir başka geçim kaynağı olan ticaret sektöründe çalışan kadın nüfus 165, erkek nüfus 3.616 iken, il genelinde ticaretle uğraşan toplam nüfus 3.731 kişidir.³⁴⁸ Nakliye sektöründe çalışan kadın nüfus 41, erkek nüfus 2.343, il genelinde 2.384'tür. Trabzon'da 1945 yılında serbest mesleğe mensup kadın nüfus 267, erkek nüfus miktarı 5.182, toplam 5.449'dur. Beş yaş ve üzerindeki nüfus verileri baz alınarak hesaplanan mesleksiz ya da mesleği bilinmeyen nüfus miktarı kadınlarda 109.236, erkeklerde 93.019, il genelinde ise 202.255 kişiden oluşmaktadır.³⁴⁹

---

³⁴⁵ Bkz. Grafik 9.

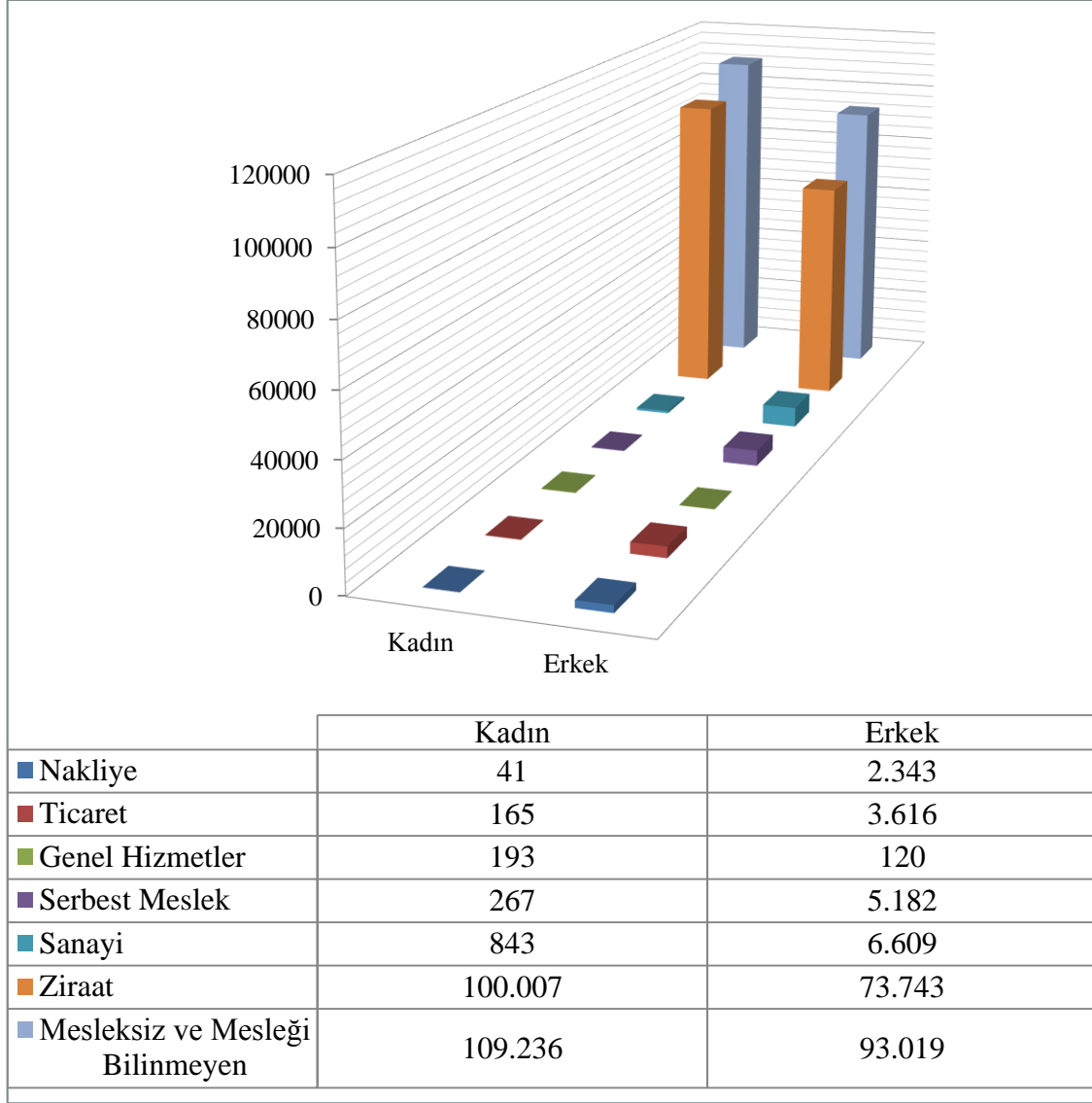
³⁴⁶ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 277.

³⁴⁷ Bkz. Grafik 9.

³⁴⁸ Bkz. Grafik 9.

³⁴⁹ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 277.

Grafik 9: 1945 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı

Kaynak: 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 277.

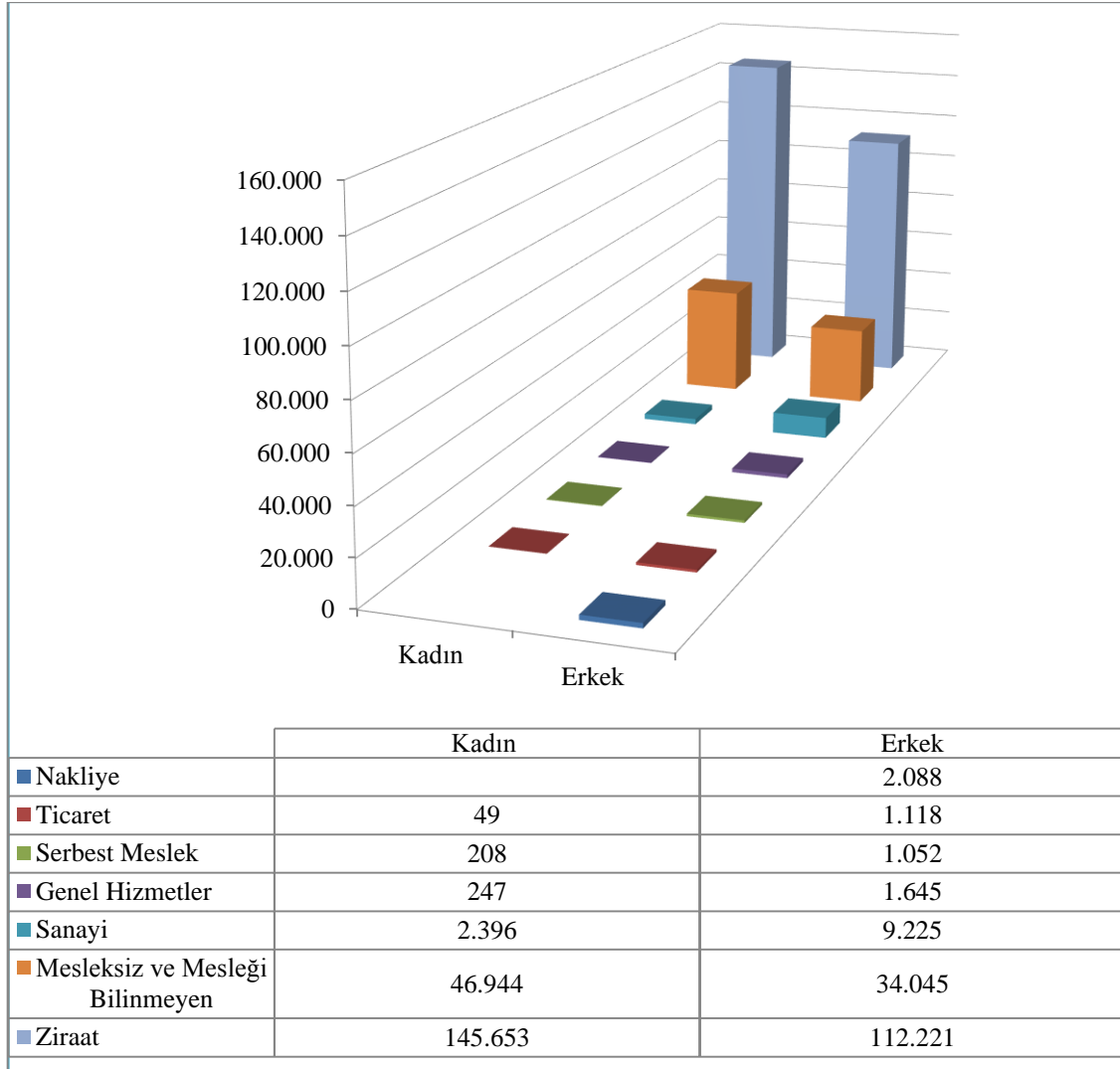
1950 sayımına gelindiğinde meslek kollarındaki gelişmelere bağlı olarak geçmiş sayımlara nazaran daha çok nüfus istihdam edilme imkanı bulmuştur.³⁵⁰ Bu durum meslek sahibi olmayan ya da mesleği bilinmeyen nüfus miktarındaki oranın azalmasını ve iş kollarına dağılan nüfus miktarlarının artmasını sağlamıştır.

Ziraat ve zirai faaliyetler bu sayım döneminde de Trabzon'da halkın en önemli geçim kaynağıdır. Bu sektörde çalışan kadın nüfus 145.653, erkek nüfus 112.221, il genelinde

³⁵⁰ Meslek kolları ve alt meslek kolları için bkz.22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı..., s. 250, 259, 261, 262.

ziraatte çalışan nüfus miktarı ise 257.874'tür.³⁵¹ Ziraatle ilgilenen kadın ve erkek nüfus miktarında bir önceki sayım dönemine göre 84.124 kişi artış yaşanmıştır. Sanayi sektöründe çalışan nüfus 1945 yılı sayımına göre neredeyse iki katına yükselmiştir. Bu sektörde çalışan kadın nüfus 2.396, erkek nüfus 9.225, il genelinde sanayi sektöründe iş sahibi olan kişi sayısı ise 11.621'dir.³⁵² Ticaret sektöründe çalışanların miktarlarına bakıldığında kadın-erkek ve il genelinde bu sektörde çalışan nüfusun bir önceki sayıma göre azaldığı görülmektedir.³⁵³

Grafik 10: 1950 Nüfus Sayımında Trabzon'da Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı

Kaynak: 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı..., s. 292, 294, 296.

³⁵¹ Bkz. Grafik 10.

³⁵² 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı..., s. 294.

³⁵³ Bkz. Grafik 10.

Nakliye, genel hizmetler ve serbest meslek sektörleri il nüfusunun istihdam edildiği diğer iş kollarıdır. 1950 sayımında nakliye ve serbest meslek alanlarında bir önceki sayıma oranla azalma olurken genel hizmet sektöründe önemli miktarda artış yaşanmıştır.

Mesleksiz ya da mesleği bilinmeyen nüfus 1945 yılında 202.255 kişi iken 1950 yılında bu sayı 80.989'a düşmüştür. Bu veriler ışığında beşinci sayım döneminde, önceki sayım dönemlerine nazaran mesleksiz ya da mesleği bilinmeyen nüfus miktarında azalma olduğu söylenebilir. Cumhuriyet Döneminin ilk beş sayım dönemi göz önünde bulundurulduğunda meslek sahibi olmayan ya da mesleği bilinmeyen nüfusun en az olduğu yıl 1950'dir.

Trabzon'da yaşayan nüfusun önemli bir bölümünün ziraatle uğraşmasına rağmen, ilin bir tarım şehri olduğunu söylemek güçtür. İldeki nüfus yoğunluğu ve arazi yapısına bağlı olarak ekilebilir alanların dar olması³⁵⁴ esasen bölgenin bir tarım şehri olmadığına göstergesidir. Nitekim Cumhuriyet Döneminde Trabzon'da yaşayan nüfustan belli bir kesimi arazi darlığı yüzünden Anadolu'nun toprağı geniş ve verimli bölgelerine yerleştirildiği görülmektedir.³⁵⁵ II. Dünya Savaşı'ndan önce erkek nüfusun % 40'ı Rusya'ya gider, belli bir süre çalışıp memleketlerine dönerdi. Savaştan sonra bu kapının kapanması sonucu işçi akını ülke içerisindeki büyük şehirlere kaymıştır.³⁵⁶ Diğer meslek kollarının yeterli gelişimi gösterememesi Trabzon'da yaşayan halkın geçimini, zirai faaliyetlerle ve il dışına yapılan ekonomik göçlerle (gurbetçilik) sağlamasına sebep olmuştur.³⁵⁷

Ziraatın yanı sıra ticaret ve küçük çaptaki endüstriyel faaliyetler Trabzon'un ekonomik faaliyetleri arasındadır.³⁵⁸ 1929 yılında ortaya çıkan "Ekonomik Buhran" genelde Türkiye'yi³⁵⁹ ve dolayısıyla özelde Trabzon'u olumsuz yönde etkilemiştir. II. Dünya Savaşı

---

³⁵⁴ Trabzon'da nüfusun fazla olması ve bu nüfusa göre toprağın az olması sebebiyle burada çimento, balık, gübre ve meyve sebze sanayiinin kurulması gündeme getirilerek, halkın buralarda istihdam edilmesi düşünülmüştür. Bkz. **BCA**, 030.01.0.0.50.302.10.

³⁵⁵ **BCA**, 030.10.65.433.4. 1933'te arazi darlığı yüzünden Trabzon ve Çoruh'tan 9.836 kişinin Van Gölü civarına yerleştirilmesine onay verilmiştir. Bkz. **BCA**, 030.18.01.02.40.77.9. Benzer bir durumda 1936 yılında yaşanmıştır. Of, Sürmene, Trabzon, Rize ve Hopa halkından 419 kişi arazi darlığı yüzünden Samsun'a bağlı Sinemataş köyüne yerleşmiştir. Bkz. **BCA**, 030.18.01.02.68.75.7.

³⁵⁶ **BCA**, 030.0.0.65.433.4.

³⁵⁷ Çelik, a.g.t., s. 220.

³⁵⁸ Trabzon'daki ekonomik faaliyetler için bkz. Abdülvahap Hayri, **İktisadi Trabzon**, Melek Öksüz (Ed.), Trabzon: Serander Yayınları, 2008; Sebahattin Sınır, **Trabzon'un Tarihi, Coğrafi Ekonomik, Endüstri, Sosyal Kültürel Durumu**, Trabzon: Sonhaber Basımevi, 1966.

³⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz. Feyzullah Ezer, "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20(1), 2010, s. 427-442.

sebebiyle erkek nüfusun silah altına alınması sonucu, bu durumdan ilin hem ekonomik hem de demografik gelişimi zarar görmüştür.

3.2 Trabzon'da Nüfusun Eğitim Durumu

Demografi ile ilgili çalışmalarda göz ardı edilmemesi gereken bir diğer konu da nüfusun eğitim durumudur. Eğitim; hem içinde bulunduğu toplum ve sistemden etkilenen hem de içinde bulunduğu toplum ve sistemi şekillendirme özelliğine sahip bir toplum dönüştürücüsüdür. Cumhuriyet Döneminde eğitim alanında çeşitli atılımlar yapılmıştır. Bunlar Harf Devrimi, Millet Mekteplerinin ve Köy Enstitülerinin açılması gibi başlıklar altında toplanabilir.³⁶⁰ Türkiye'deki eğitim durumu ve okuma yazma oranı sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak düşük seviyede bir seyir izlemiştir. Fakat 1927-1950 yılları arasında yukarıda belirtilen atılımlarla okuma-yazma oranının giderek arttığı görülmektedir. Ülke genelinde 1927 yılı genel nüfus sayımında okuma-yazma oranı % 8.61³⁶¹, 1935 genel nüfus sayımında % 20.4, 1945'te % 30.2, 1950'de % 34.6'ya yükselmiştir.³⁶²

Cumhuriyet Dönemi öncesinde okuma-yazma oranının şehir merkezlerinde köy ve bucaklara nazaran daha yüksek olduğu bilinmektedir. Milli Mücadele yıllarında ülkenin savaş halinde olması sebebiyle diğer alanlarda olduğu gibi eğitime de gerekli ilgi gösterilememiştir. Savaş halinin ortadan kalkmasıyla birlikte yeni bir kurumsallaşmaya giden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin idari kadrosu sosyal ve ekonomik atılımlarla çağdaş bir devlet yaratmaya çalışmışlardır. Kadına seçme ve seçilme hakkı verilerek, kadın sosyal ve ekonomik alanda etkinleştirilmeye çalışılmıştır. Harf devriminin yapılması, millet mekteplerinin ve köy enstitülerinin açılmasıyla halkın ayağına getirilen eğitim, 1928 yılı öncesine nispeten önemli bir gelişme kaydetmiştir.

---

³⁶⁰ Eğitim alanında yapılan atılımlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Turhan Feyzioğlu, "Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci ve Gerçekçi Yol", **Atatürk Yolu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 3-60; Yahya Akyüz, "Atatürk ve Eğitim", Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, **Atatürk Yolu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara: Ofset Matbaacılık, 2004, s. 171-194.

³⁶¹ Kadın-erkek nüfusunun tahsil durumunda olmayan yani yedi yaşına kadar olan nüfus çıkarılarak oranlar hesaplandığında erkeklerde okuma bilenlerin oranı % 17.42, kadınlarda % 4.63 olmak üzere genel nüfus içerisinde % 10.58'dir. Bkz. **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 3 Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili**..., s. 22.

³⁶² Acar, a.g.t., s. 60.

1927 genel nüfus sayımında Trabzon’da okuma yazma bilenlerin oranı kadınlarda % 1.00, erkeklerde % 10.98’dir. Okuma ve yazma bilmeyenlerin oranı kadınlarda % 99, erkeklerde % 89.02’dir. Trabzon’un toplam nüfusu içerisinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 5.50, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise % 94.50’dir.³⁶³ İlk nüfus sayımında ilde okur-yazar sayısı 15.970’tir.³⁶⁴ Türkiye genelinde okuma-yazma bilen kadın nüfusun oranı % 3.67, okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus oranı ise % 96.33’tür. Aynı yıl itibariyle ülke genelinde okuma-yazma bilen erkek nüfus oranı % 12.99, okuma-yazma bilmeyen erkek nüfus oranı ise % 87.01’dir. Daha sonraki nüfus sayımları okur-yazar verilerinde görüleceği üzere bu oranlar artış gösterecektir. Bazı çevrelerce eleştirilen harf devriminin eğitim alanında bir gerilemeye sebep olmadığı aksine halkın okuma-yazma oranında geçmişe nazaran düzenli bir gelişme katettiği görülmektedir.

Tablo 27: 1927 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon’da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı

Cinsiyet	Okuma-Yazma Bilen		Okuma-Yazma Bilmeyen	
	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde
Kadın	1.597	1.00 (%)	157.780	99.00 (%)
Erkek	14.373	10.98 (%)	116.553	89.02 (%)
Toplam	15.970	5.50 (%)	274.333	94.50 (%)

Kaynak: Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili..., s. 46; **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler**, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası, 1929, s. 145.

1935 yılı ve 1927 yılı okur-yazar oranlarına bakıldığında eğitim alanında yapılan girişimlerin olumlu bir sonuç ortaya çıkardığı görülmektedir. 1927 yılında Trabzon’da kadın nüfusun % 1.00’ü okuma-yazma bilirken bu oran 1935 yılında % 1.9 artarak, % 2.9’a yükselmiştir.³⁶⁵ Kadın nüfusun 5.552’si okuma yazma bilmekte 188.613’ü okuma yazma

³⁶³ Bkz. Tablo 27.

³⁶⁴ Koraltan, a.g.r., s. 58.

³⁶⁵ **Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri...**, s. 209.

bilmemektedir. Okuma yazma bilmeyen kadın nüfusun oranı % 97.1'dir.³⁶⁶ 1927 yılında Trabzon'da erkek nüfusun % 10.98'i okuma-yazma bilirken, bu oran 1935 yılına kadar % 9.02 artarak 1935 yılında % 20.0'a ulaşmıştır.³⁶⁷ Erkek nüfusun 33.311'i okur-yazar iken, 133.203'ü okur-yazar değildir.³⁶⁸ 1935 yılında ilde yaşayan beş yaş üzeri nüfus içerisinde erkek nüfusun % 80'i okuma-yazma bilmemektedir.³⁶⁹ Ülke genelinde okuma-yazma bilen kadın nüfus 652.387, erkek nüfus 1.823.361, genel toplamda okuma yazma bilen nüfus 2.475.748, kişiden oluşmaktadır. Türkiye'de 1935 yılı itibariyle okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus 7.550.243, okuma-yazma bilmeyen erkek nüfus 6.089.329, toplam nüfus içerisinde okuma-yazma bilmeyenlerin nüfusu 13.639.572, kişiden ibarettir. Ülke genelinde okuma-yazma bilen kadın nüfus oranı % 8.0, okuma-yazma bilen erkek nüfus oranı % 23.0, genel toplamda okuma-yazma bilen nüfus oranı % 15.8'dir. 1935 nüfus sayımında okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus oranı % 91.8, okuma-yazma bilmeyen erkek nüfus oranı % 76.7, toplam nüfus içerisinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 84.4'tür. Geriye kalan % 0.3'lük nüfus oranı ise yalnızca okuma bilen nüfus oluşturmaktadır.³⁷⁰ Türkiye nüfusunun okur-yazar oranına paralel olarak Trabzon'da da okuma-yazma oranları önceki yıllara kıyasla artmış, fakat genel manada düşük bir seyir izlemiştir.

Tablo 28: 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon'da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı

Kadın				Erkek			
Okuma-Yazma Bilen		Okuma-Yazma Bilmeyen		Okuma-Yazma Bilen		Okuma-Yazma Bilmeyen	
Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
5.552	2.9	188.613	97.1	33.311	20.0	133.203	80.0

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 209.

³⁶⁶ Bkz. Tablo 28.

³⁶⁷ Bkz. Tablo 28.

³⁶⁸ Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 209.

³⁶⁹ Bkz. Tablo 28.

³⁷⁰ Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 201.

1945 yılında Türkiye’de kadınlarda okuma-yazma bilen nüfus³⁷¹ 1.261.644, okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus ise 6.321.796 kişiden oluşmaktadır. Erkeklerde okuma-yazma bilen nüfus 3.285.150, okuma-yazma bilmeyen nüfus 4.261.810 kişidir. Türkiye nüfusunun 4.546.794’ü okuma-yazma bilirken, 10.583.606’sı okuma-yazma bilmemektedir. 1935 yılına göre okuma-yazma bilmeyenlerin miktarı 3.055.966 kişi azalmıştır. Başka bir ifadeyle 1945 yılında Türkiye’nin toplam nüfusu içerisinde okuma-yazma bilenlerin miktarı 3.055.966 kişi artmıştır.³⁷²

1935 yılında Trabzon’daki kadınların okur-yazar nüfusu 5.552 iken 1945 yılında 12.279’a yükselmiştir. Okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus miktarı geçen beş yıllık süreçte 27.212 azalmıştır.³⁷³ Okuma-yazma bilmeyen kadın nüfusun oranı 1945 yılında % 92.9’dur. Erkek nüfus kadın nüfusa nispeten daha çok okur-yazar oranına sahiptir. Okuma-yazma bilen erkek nüfus 56.848, okuma-yazma bilmeyen erkek nüfus 88.069 kişiden oluşmaktadır.³⁷⁴ Okuma-yazma bilmeyen nüfus 1935 yılından 1945 yılına kadar 45.134 kişi azalmıştır. Bu yıl itibariyle ülke genelinde ve Trabzon’da toplumun tahsil durumu istenilen seviyede değildir.

Tablo 29: 1945 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon’da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı

Kadın				Erkek			
Okuma-Yazma Bilen		Okuma-Yazma Bilmeyen		Okuma-Yazma Bilen		Okuma-Yazma Bilmeyen	
Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
12.279	7.1	161.401	92.9	56.848	39.2	88.069	60.8

Kaynak: 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 189.

1950 yılı itibariyle ülke genelinde okuma-yazma bilen kadın nüfus miktarı 1.724.690 kişiden oluşmakla birlikte bunların 560.258’i öğrenci olup okula devam

³⁷¹ Okuma-yazma bilen ve bilmeyen nüfus miktarı yedi (7) yaş ve üzeri nüfus verileri hesaplanılarak belirtilmiştir.

³⁷² 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 178.

³⁷³ Bkz. Tablo 29.

³⁷⁴ Bkz. Tablo 29.

etmektedir. Okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus 7.144.008 kişidir. Erkek nüfustan okuma-yazma bilen nüfus 4.055.225 kişi olup, bunların 1.009.904'ü öğrenci idi. Okur-yazar olmayan erkek nüfus 4.852.038 kişiden ibarettir. Türkiye nüfusu içerisinde okuma-yazma bilen toplam nüfus 5.779.915 kişi iken, okuma-yazma bilmeyen toplam nüfus 11.996.046'dır.³⁷⁵

Trabzon'da 1927 yılından 1950 yılına kadar Türkiye'nin Batısında bulunan illere göre okur-yazar oranının düşük olduğu görülmektedir.³⁷⁶ İlde okuma-yazma bilen kadın nüfus 1950 yılı itibariyle 13.536 kişidir. Bunların 3.873'ü öğrenci olup okula devam etmektedir.³⁷⁷ Okuma-yazma bilmeyen kadın nüfus 181.509 kişidir. Aynı yıl içerisinde erkeklerde okuma-yazma bilen nüfus 66.173 kişiden oluşmakta, bunların 15.602'si öğrencidir. Okuma-yazma bilmeyen erkek nüfus ise 99.173 kişiye tekabül etmektedir.³⁷⁸

Tablo 30: 1950 Genel Nüfus Sayımına Göre Trabzon'da Nüfusun Tahsil Durumu İtibarı İle Dağılımı

Kadın		Erkek	
Okuma-Yazma Bilen	Okuma-Yazma Bilmeyen	Okuma-Yazma Bilen	Okuma-Yazma Bilmeyen
13.536	181.509	66.714	99.173

Kaynak: 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 222.

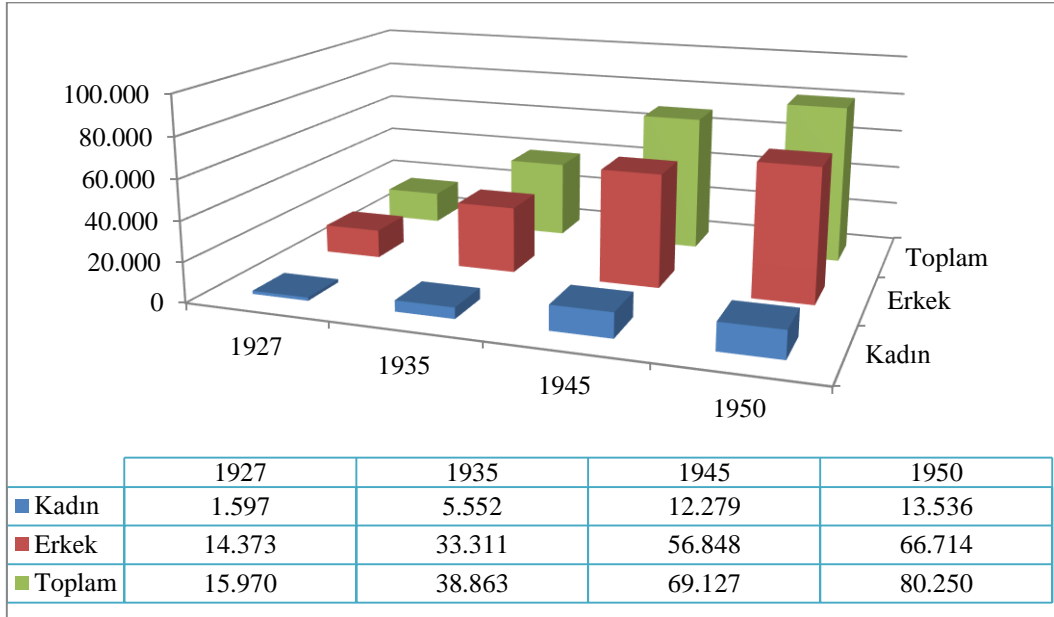
³⁷⁵21 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 221.

³⁷⁶ Bkz.28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 3 Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili..., s. 39-46; Genel Nüfus Sayımı İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 208-211; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 188-192; 21 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 221-224.

³⁷⁷21 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 222.

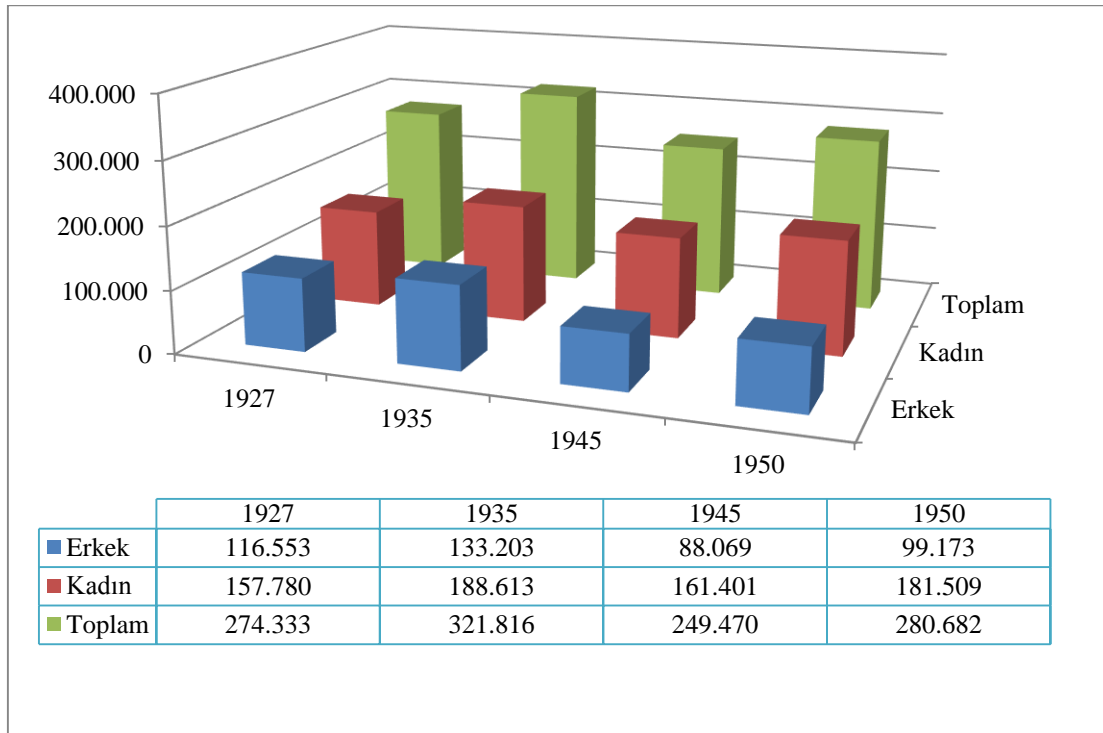
³⁷⁸ Bkz. Tablo 30.

Grafik 11: 1927, 1935, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon’da Okuma-Yazma Bilen Kadın-Erkek Nüfusu

Kaynak: DİE, 1927, 1935, 1945, 1950 Nüfus Sayımları.

Grafik 12: 1927, 1935, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımlarında Trabzon’da Okuma-Yazma Bilmeyen Kadın-Erkek Nüfusu

Kaynak: DİE, 1927, 1935, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımları.

Eğitimli birey sayısının artması bireyin ve toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmesinin ilk ve en önemli basamağı olduğu bilinmektedir. Bu amaçla Cumhuriyet Döneminde eğitim sistemindeki ikilikler ve aksaklıklar tespit edilerek bu alanda yapılan düzenlemelerle halkın okuma-yazma oranı arttırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950 yılına kadar Trabzon’da okur-yazar oranının önceki yıllara nispeten önemli oranda arttığı fakat yine de istenilen seviyeye ulaşamadığı görülmektedir.

3.3 Trabzon’da Nüfusun Medeni Durumu

Bir toplumun nüfus bileşenlerini oluşturan kavramlardan biri de evlenme-boşanma oranları olmakla birlikte, bu oranların tespiti o toplumun nüfusunun niteliklerini ve demografik yapısını etkileyen faktörler arasındadır. Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında Türkiye nüfusu içerisinde boşanma oranlarının az olduğu görülmektedir. Fakat kadının sosyo-ekonomik ve kültürel hayatta kendini göstermesi ve sahip olduğu nitelikleri geliştirerek toplum içerisinde kendine yer edinmesi ilerleyen yıllarda boşanma olaylarının artış göstermesini ortaya çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle kadının erkeğe muhtaç olma olgusundan sıyrılmasının boşanma oranlarını yükselttiği söylenebilir.

Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında 13.648.270³⁷⁹ olan Türkiye nüfusu 1950 yılında 20.947.188’e³⁸⁰ yükselirken, evlenme boşanma sayılarında yıldan yıla çeşitli dalgalanmalar görülmüştür. Nüfusun arttırılması için uygulanan Bekarlık vergisi ile Türkiye genelinde yaşayan nüfus evlenmek için teşvik edilmiş, bu durum evlenme sayılarında zamanla bir artış ortaya çıkarmıştır.³⁸¹ Ülke toplamındaki evlenme sayısı 1927’de 21.372, 1928’de 21.775, 1929’da 18.757, 1930’da 21.638, 1932’de 23.054, 1935’te 20.911, 1940’ta 34.179³⁸², 1945’te 42.939, 1950’de 52.615’tir.³⁸³ Türkiye’de 1927 yılından 1950 yılına kadar evlenme sayısı 31.243 artmıştır. Ülkenin toplam nüfusu içerisinde bekar kadınların

³⁷⁹ 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)..., s. 25.

³⁸⁰ 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus..., s. 3.

³⁸¹ Bkz. Akkoyun a.g.m., s. 183-198.

³⁸² Nüfus Hareketleri İstatistiği, Evlenmeler (1927-1940), Boşanmalar (1930-1940), Ölümler (1931-1940), Muhaceretler (1923-1940), Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1941, s. 11.

³⁸³ Evlenme İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde, (1932-1940-1945-1950-1961), Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1962, s. 5.

nüfusu 2.978.006, evli kadınların nüfusu 2.969.150, bekar erkeklerin nüfusu 3.642.733, evli erkeklerin nüfusu ise 2.792.069 kişidir.³⁸⁴

Trabzon 1927-1950 yılları arasında ülke nüfusunun altında bir nüfus artış hızına sahiptir. İlde 1927 yılı itibariyle bekar kadınların sayısı 67.215 kişi, evli olan kadınların nüfusu 65.909 kişi ve dul kadınların nüfusu 25.068 kişidir.³⁸⁵ İlin toplam nüfusu içerisinde bekar erkeklerin nüfusu 75.237 kişi, evli erkeklerin nüfusu 54.142 kişi ve dul olan erkeklerin nüfusu 1.322'dir. İlk nüfus sayımı verilerine göre Trabzon'da yaşayan kadınların % 42.17'si bekar, % 41.36'sı evli ve % 15.3'ü dul iken, erkeklerin % 57.47'si bekar, % 41.35'i evli ve % 1.01'i duldur. İlin toplam nüfusunun % 49.07'si evli, % 41.35'i bekadır. Dul nüfusu oluşturanların toplam nüfus içerisindeki oranı % 9.10'dur.³⁸⁶ Trabzon'da evlenme sayısı 1927'de 149, 1930'da 214, 1932'de 236, 1945'te 200, 1940'ta 243³⁸⁷, 1945'te 295 ve 1950'de 378 olarak gerçekleşmiştir.³⁸⁸ Boşanma sayılarına bakıldığında, 1930 yılında 16, 1931 yılında 23, 1932 yılında 11, 1933 yılında 20, 1934 yılında 17, 1935 yılında 16, 1936 yılında 9, 1937 yılında 16, 1938 yılında 11, 1939 yılında 15, 1940 yılında 27³⁸⁹ 1945 yılında 37, 1950 yılında ise 38 boşanma vakası gerçekleşmiştir.³⁹⁰

1935 yılında Trabzon'da bekar kadınların nüfusu 94.85, evli kadınların nüfus 73.124 ve dul kadınların nüfus ise 25.065 kişiden oluşmaktadır. Aynı yılda bekar erkeklerin nüfusu 104.230, evli erkeklerin nüfus 60.327 ve dul olan erkeklerin nüfus 1.601 kişiden ibarettir. 1935 yılındaki verilere oransal olarak bakıldığında bekar kadınların nüfus oranı % 48.9, evli kadınların nüfus oranı % 37.7, dul kadınların nüfus oranı ise % 12.9'dur. Bekar erkeklerin nüfus oranı % 62.6, evli erkeklerin nüfus oranı % 36.2, dul erkeklerin nüfus oranı % 1.0'dır.³⁹¹

---

³⁸⁴28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası, 1929, s. 32.

³⁸⁵28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler..., s. 31.

³⁸⁶Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927 Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili..., s. 46.

³⁸⁷Nüfus Hareketleri İstatistiği..., s. 10.

³⁸⁸ Evlenme ve boşanma verileri il ve ilçe merkezlerini içermektedir. Bkz. Evlenme İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde..., s. 2.

³⁸⁹Nüfus Hareketleri İstatistiği..., s. 40.

³⁹⁰ Nüfus Hareketleri İstatistiği Evlenme, Boşanma ve Ölümler (1938-1951), T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara: Akın Matbaacılık, 1953, s. 45. İlçe merkezlerinde yaşanan boşanma olayları için bkz: Nüfus Hareketleri İstatistiği..., s. 118.

³⁹¹ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 124-125.

1945 yılında Trabzon'da bekar nüfus azalmış, evli nüfus sayısı artış göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında II. Dünya Savaşı sebebiyle silah altına alınan nüfusun memleketlerine dönmesi ve ekonomik şartların iyileştirilmesi ile ifade edilebilir. 1945'te ildeki bekar kadınların nüfusu 28.247, evli kadınların nüfusu 77.972 ve dul olan kadınların nüfusu ise 22.858 kişiden oluşmaktadır.³⁹² Aynı yıl bekar erkeklerin nüfus miktarı 29.763, evli erkeklerin nüfusu 63.962 ve dul olan erkeklerin nüfus miktarı 1.796'dır.³⁹³

1950 yılında Trabzon'un toplam nüfusunun on beş yaş ve üzerindeki nüfusu 143.525 kadın, 109.602 erkek olmak üzere toplam 253.127 kişidir. Bu nüfus içerisindeki bekar kadınların nüfusu 31.922, evli kadınların nüfusu 88.063 ve dul olan kadınların nüfus miktarı ise 21.254'tür. İlde on beş yaş ve üzerinde bulunan bekar erkeklerin nüfusu 33.644, evli erkeklerin nüfusu 72.954 ve dul olan erkeklerin nüfus miktarı ise 1.838 kişiden oluşmaktadır. 1950 yılında il genelinde boşanmış kadınların sayısı 1.184, boşanmış erkeklerin sayısı ise 245'tir.³⁹⁴

3.4 Trabzon Nüfusunun Dini İnanışa Göre Durumu

Osmanlı Devleti hakim olduğu coğrafyada halkını dini aidiyete göre sınıflandırmıştır.³⁹⁵ Osmanlı Devleti bünyesinde siyasi ve ticari öneme sahip olan Trabzon'da Müslüman-Türk ağırlıkta olmakla birlikte gayrimüslimlerin de varlığı bilinmektedir. İmparatorluktan milli devlete geçiş sürecinde yaşanan gelişmeler ulus-devlet olma anlayışını geliştirmişti.

I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele Dönemi ve nüfus mübadelesi, Trabzon'un nüfusunun etnik yapısını etkileyerek Cumhuriyet Döneminde eskiye nispeten daha homojen bir yapı kazanmasını sağlamıştır. 1916 yılında Rusların Trabzon'u işgali sosyo-ekonomik yapıyı ve işgal sırasında halkın buradan göç etmek zorunda kalması ilin demografik yapısını da olumsuz yönde etkilemiştir.³⁹⁶ 1914 nüfus istatistiklerine göre 1.122.947 nüfusa sahip olan Trabzon vilayetinde 921.128 Müslüman'a karşılık, 161.574 Rum, 37.549 Ermeni, 8 Yahudi, 1.350 Ermeni Katolik ve 1.338 Protestan bulunmaktaydı.³⁹⁷ Daha öncede

---

³⁹² Nüfusun evlenme ile ilgili verileri belirtilirken on beş (15) yaş ve üzeri nüfus baz alınmıştır.

³⁹³ **21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu...**, s. 104

³⁹⁴ **22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu...**, s. 105.

³⁹⁵ Karpat, a.g.e., s. 121.

³⁹⁶ Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 175.

³⁹⁷ Karpat, a.g.e., s. 396.

değindiği gibi bölgede siyasi çıkarları olan devletlerin kendi lehlerine nüfuslarını arttırmak için bölgeye nüfus aktarmaya başladıkları bilinmektedir.³⁹⁸ Trabzon'da nüfus yapısının homojen bir nitelik kazanmasında etkili olan başka bir faktör de nüfus mübadelesidir. Mübadele kapsamında yaşanan göçler sonucunda Trabzon, Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında dini ve etnik olarak homojen bir nüfus yapısına kavuşmuştur.

Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında ülke nüfusu içerisinde İslam dinine mensup kadın nüfus 6.879.246, erkek nüfus 6.390.360'tır.³⁹⁹ Türkiye nüfusunun ilk nüfus sayımı itibariyle % 97.36'sını Müslüman, % 2.64'ünü gayrimüslim nüfus oluşturmaktadır.⁴⁰⁰ Ülkenin toplam nüfusu içerisinde Türkçe konuşanların nüfus miktarı 6.122.207 kadın, 5.655.606 erkek olmak üzere toplam 11.777.810 kişidir.⁴⁰¹

1927 yılında Trabzon'da yaşayan halkın % 99.89'u Müslüman, % 0.11'i gayrimüslimdir. Bu yıl itibariyle kadın nüfusun 159.211'i Müslüman, 162'si gayrimüslimdir. Aynı yıl itibariyle erkek nüfusun 130.785'i Müslüman, 124'ü gayrimüslimdir.⁴⁰² Şehir halkının % 99.83'ü Türkçe, % 0.02'si Kürtçe konuşmaktadır. Geriye kalan % 0.15'lik oranı burada konuşulan diğer diller oluşturmaktadır.⁴⁰³

1935 yılında Trabzon'da nüfusun dini inancına göre dağılımına bakıldığında 194.099'u kadın, 166.483'ü erkek olmak üzere İslam dinine mensup toplam nüfus 360.582'dir. Kadınlar içerisinde gayrimüslim nüfus 62, erkekler içerisindeki gayrimüslim nüfus ise 72 kişiden ibarettir.⁴⁰⁴ Türkçe konuşan nüfus 192.935 kadın, 165.249 erkek olmak üzere toplam 358.184 kişiden oluşmaktadır.⁴⁰⁵

---

³⁹⁸ Ural, a.g.m., s. 307.

³⁹⁹ Türkiye nüfusu içerisinde İslam dini haricinde diğer dinlere mensup kişiler olmakla birlikte bunlar fazla bir yekun tutmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler...**, s. 60.

⁴⁰⁰ **Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927 Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlihi...**, s. 30. Yahya S. Tezel, 1927 yılında Türkiye nüfusunun % 99'unun Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Tezel, a.g.e., s. 99.

⁴⁰¹ Ülke genelinde konuşulan diğer diller için bkz. **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler...**, s. 74.

⁴⁰² Nüfusun dini inancına göre belirtilen verilerden gayrimüslimlerin hangi mezheplere mensup oldukları hususunda detaylı bilgi için bkz. **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler...**, s. 59.

⁴⁰³ **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 3, Usuller Kanunnameler ve Talimatnameler Neticelerin Tahlihi...**, s. 62.

⁴⁰⁴ **Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri...**, s. 196-197.

⁴⁰⁵ **Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri...**, s. 138-142.

Dördüncü genel nüfus sayımında il genelinde 210.720 kadın, 184.591 erkek olmak üzere toplam 395.384 kişi İslam dinine mensuptur. Kadın nüfus içerisindeki gayrimüslim nüfus 28, erkek nüfus içerisindeki gayrimüslim nüfus 36, olmak üzere Trabzon'da 1945 yılı itibarıyla 64 gayrimüslim yaşamaktadır.⁴⁰⁶ Aynı yıl Türkçe konuşan kadın nüfus 210.609, Türkçe konuşan erkek nüfus 184.520 olmak üzere il genelinde Türkçe konuşan toplam nüfus 395.129'dur. Türkçe dışında konuşulan diller fazla bir yekun tutmamaktadır.⁴⁰⁷

3.5 Trabzon Nüfusunun Maluliyet Durumu⁴⁰⁸

Nüfus sayımları, ülke ve il nüfus miktarlarının belirlenmesinin yanında nüfus bileşenlerini oluşturan bir başka etken olan nüfusun maluliyet durumu hakkında da araştırmacılara bulgular sunmaktadır. Engelli birey; doğuştan gelen, herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, duygusal, ruhsal ve sosyal yetilerini kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyum sağlayamayan kişidir.⁴⁰⁹ Devlet bu vatandaşlarının sağlık durumunu tespit edebilir, bu kişilerin topluma ve sosyo-ekonomik hayata katılabilmelerini sağlamak için politikalar üretebilir.

Türkiye nüfusunun malul oranı; kadınlarda % 0.81, erkeklerde % 2.07, toplamda ise nüfusun maluliyet oranı % 1.42'dir. Gayri malul nüfus oranı kadınlarda % 99.19, erkeklerde % 97.93 ve toplam nüfus içerisindeki gayri malul nüfus oranı % 98.58'dir.⁴¹⁰ 1927 yılı itibarıyla ülkedeki malul nüfus kadınlarda 57.500, erkeklerde 135.848 ve ülke genelindeki malul nüfus ise 193.348 kişiden oluşmaktadır.⁴¹¹

Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımındaki verilere göre Trabzon'da yaşayan nüfusun maluliyet durumuna bakıldığında toplam nüfusun % 1.25'ini malul nüfusun oluşturduğu görülmektedir. Kadın nüfusunun % 0.72'si, erkek nüfusunun % 1.91'i maluldür. Gayri malul nüfus içerisinde kadın nüfusun % 98.28'i, erkek nüfusun % 98.09'u ve toplam

---

⁴⁰⁶21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 170.

⁴⁰⁷ Bkz.21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli..., s. 12.

⁴⁰⁸ Maluliyet; kelime anlamı olarak engelli (sakat) anlamına gelmektedir.

⁴⁰⁹ Acar, a.g.t., s. 76.

⁴¹⁰Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927 Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili..., s. 58.

⁴¹¹ Malul yani engelli olan nüfusun hangi malul sınıfına tabi olduğu (kör, sağır-dilsiz, topal, çolak, kambur ve sair maluliyetler) hususunda detaylı bilgi için bkz. 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler..., s. 60.

nüfusun gayri malul nüfus oranı % 98.75'tir.⁴¹² Kadın nüfus içerisinde 113 kör, 85 sağır-dilsiz, 453 total, 67 çolak⁴¹³, 48 kambur ve 376 sair maluliyetler şeklindedir. Trabzon'da yaşayan kadın nüfusunun 1.142'si malul, 158.235'i gayri maluldür. 1927 yılında erkek nüfus içerisindeki malul nüfus miktarları; 169 kör, 186 sağır-dilsiz, 745 total, 396 çolak, 74 kambur ve 919 sair maluliyetlerdir. Trabzon'daki erkek nüfus miktarının 2.489'u malul, 128.437'i gayri maluldür. Birinci nüfus sayımı döneminde Trabzon'da yaşayan nüfusun 3.631'i malul nüfus oluşturmaktadır.⁴¹⁴

1935 yılındaki verilere göre il nüfusu içerisindeki kadın nüfusun 2.653'ü, erkek nüfusun ise 3.151'i maluldür.⁴¹⁵ Malul nüfusun oransal dağılımına bakıldığında kadın nüfusun % 1.4'ünü, erkek nüfusun % 1.9'unu oluşturduğu görülmektedir. Bu sayım dönemi itibariyle kadın nüfusunun 269'u kör, 235'i çolak, 1.308'i total, 287'si sağır-dilsiz, 190'ı kambur ve 364'ü sair maluliyetlere mensuptur. Aynı yıl sayıma tabi erkek nüfusun 282'si kör, 764'ü çolak, 1.209'u total, 405'i sağır-dilsiz, 200'ü kambur ve 291'i sair maluliyetler kategorilerinde sınıflandırılmıştır.⁴¹⁶ Dördüncü nüfus sayımı döneminde Türkiye nüfusunun 138.126'sını malul, 18.652.048'ini gayri malul nüfus oluşturmaktadır. Malul nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 0.7'dir. Ülke genelindeki kadın nüfusun 60.749'u, erkek nüfusun ise 77.377'simaluldür. Türkiye nüfusu içerisindeki malul nüfusun oransal dağılımında, kadın nüfusun payı % 0.7, erkek nüfusun payı % 0.8'dir.⁴¹⁷

1945 yılında Trabzon'da yaşayan nüfus içerisindeki toplam malul nüfus 1.566, herhangi bir maluliyeti olmayan nüfus miktarı ise 393.818 kişidir. İldeki kadın nüfus içerisinde malul nüfus 682, erkek nüfus içerisinde malul nüfus 884 kişiden ibarettir.⁴¹⁸ 1945 yılındaki nüfus sayımında, Trabzon'daki kadın nüfusunun malul nüfus oranı % 0.3, erkek nüfusun malul nüfus oranı % 0.5, toplam nüfusun malul nüfus oranı % 0.4'tür. Malul nüfusun aşağıda belirtilen kategorilere göre dağılımına bakıldığında kadın nüfusu içerisinde 91 kör, 53 çolak, 397 total, 66 sağır-dilsiz, 39 kambur ve 36 sair maluliyetlere mensup kişi

---

⁴¹²Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927 Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili...,s. 57.

⁴¹³ Çolak; eli ya da kolu engelli (sakat) kişiler için kullanılan bir tabirdir.

⁴¹⁴28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler..., s. 59.

⁴¹⁵Genel Nüfus Sayımı 20 İkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 105.

⁴¹⁶Genel Nüfus Sayımı 20 İkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri..., s. 108-109.

⁴¹⁷21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 92.

⁴¹⁸21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu..., s. 92.

bulunmakta iken, erkek nüfus içerisinde ise 91 kör, 161 çolak, 431 topal, 106 sağır-dilsiz, 53 kambur ve 43 sair maluliyete sahip kişi bulunmaktadır.

1927'deki nüfus sayımından 1945 yılında yapılan nüfus sayımına kadar malul nüfus oranında Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da belirgin bir azalma olmuştur. Malul nüfusun ortaya çıkmasında sağlık hizmetlerinin gelişmemiş olması, uzun süren savaşlar ve azda olsa çeşitli hastalıklar etkili olmuştur. Fakat 1927'den 1945 yılına kadar malul nüfus miktarında belirgin bir azalmanın olması, savaş halinin ortadan kalkmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum ülke genelinde ve Trabzon'da malul nüfus miktarının artmasında ya da azalmasında savaşların diğer etkenlere göre daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. 1927 yılında ilde 3.631 malul nüfus bulunmaktayken, 1945 yılında malul nüfus 1.566'ya düşmüştür.⁴¹⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1927 yılında Türkiye genelinde 193.348 malul nüfus bulunmaktadır. 1945 yılı itibarıyla ülke nüfusu içerisindeki malul nüfus 138.126 kişiden oluşmaktadır.

---

⁴¹⁹ Bkz. Tablo 31.

Tablo 31: Trabzon Nüfusunun Maluliyet Durumu

	Cinsiyet	Gayri Malul	Kör	Çolak	Topal	Sağır/Dilsiz	Kambur	Sair Maluliyetler
1927	Kadın	158.235	113	67	453	85	48	376
	Erkek	128.437	169	396	745	186	74	919
	Toplam	286.672	282	463	1.198	271	122	1.295
	Toplam Nüfus: 290.303							
1935	Kadın	191.512	269	235	1.308	287	190	364
	Erkek	163.363	282	764	1.209	405	200	291
	Toplam	354.875	571	999	2.517	692	390	655
	Toplam Nüfus: 360.679							
1945	Kadın	210.070	91	53	397	66	39	36
	Erkek	183.748	91	161	431	106	52	43
	Toplam	393.818	182	214	828	172	91	79
	Toplam Nüfus: 395.384							

Kaynak: DİE, 1927, 1935 ve 1945 Nüfus Sayımları.

SONUÇ

Trabzon, jeopolitik konumu ve ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle eski dönemlerden bu yana çeşitli kavimlerin, devletlerin dikkatini çekmiş, nihayetinde önemli bir yerleşim alanı olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Trabzon'un bu yapısı tarih boyunca demografik anlamda bölgeyi hareketli kılarken, Osmanlı Devleti'nin bölgeye hakim olmasıyla da bu durum farklı bir şekilde gelişme göstermiştir. Türk hakimiyetinin başladığı 15. yüzyıldan bu yana idari taksimattaki değişiklikler, savaşlar, göçler, hastalıklar, ekonomik durum, üretim yapısı, sosyal ve siyasi dinamikleri Trabzon'un demografik yapısının şekillenmesinde belli başlı etkenler olmuştur.

20. yüzyılda meydana gelen gelişmeler sonucunda tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin demografik yapısında da büyük değişiklikler görülmüştür. Bu değişimlerin yaşandığı yerlerden birisi de Trabzon olmuştur. I. Dünya Savaşı, 1916 yılındaki Rus işgali, Milli Mücadele yıllarındaki gelişmeler, nüfus mübadelesi ve doğal afetler Trabzon'un nüfusunu etkileyen faktörler olarak öne çıkmaktadır. 1916 yılında Rusların Trabzon'u işgal etmesi, halkın işgalin olumsuz etkilerinden kurtulmak için başka bölgelere göç etmesi, bölge nüfusunda önemli oranda azalmaya sebep olmuştur. İşgal sebebiyle Trabzon'dan göç eden ve bu göç hareketi sırasında hayatlarını kaybedenler hakkında sayısal ve sosyal manada yeterli tarihi ve güncel çalışma yapıldığını söylemek güçtür.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri'nin desteğini arkasına alan Rum çeteleri ve Rum-Yunan terör örgütleri Doğu Karadeniz'de Türk halkına karşı silahlı bir kıyım başlatarak, bu bölgede bir Rum Pontus Devleti kurmak için harekete geçmişlerdi. Doğu Karadeniz'de bu amaçla hak talep eden Rumlar, Wilson İlkelerini kendi açılarından uygulanır hale getirmek ve bölgede nüfus üstünlüğünü sağlayabilmek için bölgeye nüfus transfer etmeye başlamışlardı. Ayrıca Rum çeteleri yapmış oldukları baskınlarla Türkleri bölgeden göç etmeye zorlamıştı. Tüm bu olumsuzluklar Türk halkının haklı zaferi olan Lozan Antlaşmasıyla son bulmuş ve Rumların Doğu Karadeniz'deki emelleri hayalden ibaret kalmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde 1914 nüfus istatistiklerine göre Trabzon vilayetinde yaşayan nüfusun % 82'sini Müslümanlar % 18'ini gayrimüslimler oluşturmaktaydı. 1927 yılına gelindiğinde Trabzon nüfusun % 99.89'u, Türkiye nüfusunun ise % 99'unu Müslümanlar oluşturmaktadır. Cumhuriyet Dönemindeki nüfus sayımlarında Trabzon nüfusu, Osmanlı Devleti dönemine nazaran daha homojen bir nitelik kazanmıştır. Bu homojenleşme de 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Mübadele Sözleşmesi'nin de etkisi büyüktür. Doğu Karadeniz'deki Rumların büyük bir çoğunluğu Lozan Konferansı başlamadan, geriye kalanlarda mübadelenin ilk günlerinde bölgeden ayrılmışlardır. Bu nüfus hareketliliği Doğu Karadeniz'in olduğu gibi Trabzon'un da demografik yapısını etkilemiştir.

Bu gelişmelerin ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti genelinde yapılan nüfus sayımında Trabzon nüfusunun 1927 yılından 1950 yılına kadar olan süreçte artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu artışın ortaya çıkmasında savaşların bitmesi, doğum ve evlenme oranlarının artışı etkili olmuştur. 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımında da Trabzon nüfusunda artış yaşanmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'nda genç ve dinamik nüfusun silah altına alınması, Türkiye nüfusunda olduğu gibi Trabzon nüfusunun artış miktarında da bir azalmayı beraberinde getirmiştir. Bu durum da 1945 yılında yapılan nüfus sayımında nüfusun artış miktarındaki azalmadan açıkça görülmektedir.

1927 yılındaki nüfus sayımından 1950'deki nüfus sayımına kadar Türkiye nüfusu 7.298.918, Karadeniz sahil vilayetleri nüfusu 1.105.344, Trabzon nüfusu 127.224 kişi artmıştır. 4.630 km² genişliğinde bir alana sahip olan Trabzon'un, birinci nüfus sayımındaki nüfus yoğunluğu 63 iken, 1950 yılındaki nüfus sayımında 90.7'ye yükselmiştir. Bu nüfus yoğunluğu ile Trabzon, 1927-1950 yılları arasında Karadeniz sahil vilayetleri içerisinde en yüksek orana sahip olmuştur. Ancak ildeki nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının altında olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ise nüfus verileri il sınırları içerisindeki mevcut nüfus baz alınarak hesaplandığından artan nüfustan belirli kitlelerin il dışına ekonomik nedenlerle periyodik olarak göçmesiyle açıklanabilir. Ayrıca, tarım toprakları ve ekonomik imkanları sınırlı olan Trabzon'da, erkek nüfusun bir bölümünün çalışmak için gurbete gitmesi, il nüfusunda zaman zaman dalgalanmalar meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki uzun süren savaşlar ve Türk Kurtuluş Savaşı nüfusun bileşenlerinden olan cinsiyet dağılımını olumsuz yönde etkilemiş ve Türkiye genelinde 1945 nüfus sayımına kadar kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olması sonucunu doğurmuştur. Trabzon'da 1927 yılından 1950 yılına kadar kadınların nüfus içerisindeki payı erkeklerden daima fazla olmuştur. Trabzon'daki bu durum sadece savaşlardan kaynaklı olmayıp, ekonomik amaçlarla yapılan göçlerle de açıklanabilir.

1923-1950 yılları arasında Trabzon nüfusu ağırlıklı olarak köylerde yaşamaktadır. Bu durum ülke nüfusu ile paralellik göstermektedir. 1927 yılında Trabzon'un şehir nüfusu oranı % 11.2'den, 1950 yılında % 10.9'a düşmüştür. Köy nüfusu 1927'de % 88.8'den 1950 yılında % 89.1'e yükselmiştir. 1927-1950 yılları arasında köylerde yaşayan nüfus şehirde yaşayan nüfustan daima fazla olmuştur. Bu durum, nüfusun kadın-erkek dağılımında olduğu gibi köy-şehir nüfusunun da eşitsiz dağıldığını göstermektedir. Trabzon'un şehir merkezinde nüfusun ihtiyacını karşılayacak yeterli sanayi kuruluşlarının olmaması, halkın bir bölümünün köylerde kalarak zirai faaliyetlerle geçimini sağlamasına, bir bölümünün de ilden göç etmesine sebep olmuştur. Trabzon'da şehirleşme olgusu ülkede gerçekleşen sosyo-ekonomik atılımlara bağlı olarak ancak, 1950 yılından sonra gelişme göstermiştir.

Köy ağırlıklı yaşam mesleki ve ekonomik açıdan da belirleyici bir etken olmuştur. Cumhuriyet Döneminde Trabzon'da nüfusun büyük bir çoğunluğu zirai faaliyetlerle uğraşmaktadır. Bu durumdan ilin bir tarım kenti olduğu anlaşılmalıdır. Nüfusu istihdam edecek kuruluşların yetersiz oluşu halkı, geçimini toprakla uğraşarak kazanmaya itmiştir. Trabzon'da fındık, buğday, arpa, mısır, patates, tütün gibi ürünler yetiştirilmektedir. Fakat bunlar nüfusun ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Trabzon ekonomisinde önemli bir yeri olan ticaret, I. Dünya Savaşı, Türk Kurtuluş Savaşı, 1929 ekonomik buhranı ve II. Dünya Savaşı gibi etkenlerden olumsuz etkilenmiş, il ekonomisine gerekli katkıyı sağlayamamıştır.

Trabzon nüfusu içerisinde okur-yazarlık oranı Türkiye nüfusu ile paralellik göstermektedir. Ülke genelinde okur-yazar oranı düşüktür. 1927 yılındaki nüfus sayımında 1.597 kadın, 15.373 erkek, toplam 15.970 kişi okuma-yazma bilmekteyken, 1950 yılındaki nüfus sayımında 13.536 kadın, 66.714 erkek olmak üzere Trabzon'da okuma-yazma bilen

kişi sayısı toplam 80.250 kişiye yükselmiştir. Kadın nüfus içerisinde okuma-yazma oranının düşük olmasında geleneksel aile yapısının rolü büyüktür.

Nüfusun bileşenlerinden olan malul nüfusun cinsiyete göre dağılımında erkek nüfusun ağırlıklı olduğu görülmektedir. Trabzon'da malul nüfusun fazla olmasında sağlık hizmetlerinin gelişmemiş olması ve çeşitli hastalıkların etkili olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarına nispeten sağlık hizmetlerinin giderek gelişmesi ve savaş halinin ortadan kalkması, ilerleyen yıllarda malul nüfus miktarının azalmasını beraberinde getirmiştir. 1927 yılında Trabzon'da 376 kadın, 919 erkek, toplam 1.295 kişinin herhangi bir maluliyeti bulunmaktayken, 1945 yılında bu sayı 36 kadın, 43 erkek olmak üzere 79 kişiye düşmüştür.

Yeni kurulmuş bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, 1923-1950 yılları arasında gerek içerde yaşanan olaylar gerekse dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmeler sonrasında hareketli bir demografik süreçten geçmiştir. Türkiye'nin önemli şehirlerinden olan Trabzon da bu demografik değişimlerin yaşandığı önemli bir Doğu Karadeniz kenti olarak demografik yapısı, sosyo-ekonomik ve kültürel yönleriyle dikkat çekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. ARŞİV KAYNAKLARI

a. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Muamelat Genel Müdürlüğü (MGM)

Bakanlar Kurulu Kararları (BKK)

Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı (BTDB)

b. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Şifre Kalemî Belgeleri (DH. ŞFR.)

Dahiliye İdare-i Umumiye (DH. İ. UM.)

c. Salnameler

Devlet Salnamesi

Trabzon Vilayet Salnamesi

d. Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Halk

İstikbal

Milliyet

T.C. Resmi Gazete

Yeniyol

B. TBMM ZABIT CERİDELERİ

C. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ ARŞİVİ

Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, (1995), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927: Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, (1929), Ankara: İstatistik Umum Müdürlüğü.

Evlenme İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde(1932-1940-1945-1950-1961), (1962), Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar, (1935), Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ankara: Ulus Basımevi.

Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935: Türkiye Nüfusu Kat'ı Tasnif Neticeleri, (1937), Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Ankara: Mehmet İhsan Basımevi.

İstatistik Göstergeler 1923-2011, (2012), Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

İstatistik Yıllığı (1931-1932), T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul: Devlet Matbaası.

Nüfus Hareketleri İstatistiği, (1948), Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü.

Nüfus Hareketleri İstatistiği, Evlenmeler (1927-1940), Boşanmalar (1930-1940), Ölümler (1931-1940), Muhaceretler (1923-1940), (1941), Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü.

Nüfus Sayımları 1927-1950, (1953), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü.

20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus Ve Yüzey Ölçü, (1941), Ankara: T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü.

2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon), (2002), T.C. Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler, (1929), T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet Kaza Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu, (1928), Türkiye Başvekalet Merkezi İstatistik Umumiyesi, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Trabzon, (1999), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Nüfus Hareketleri İstatistiği Evlenme, Boşanma ve Ölümler (1938-1951), (1953), T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara: Akın Matbaacılık.

Genel Nüfus Sayımı 21 Ekim 1945 İl, İlçe Bucak ve Muhtarlıklar İtibariyle Nüfus Miktarı ve Yüzey Ölçü, (1945), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945, (1950), Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü.

21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli, Kesin ve Açıklamalı Sonuçlar,(1950), Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü.

22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, (1961), İstanbul: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü.

22 Ekim 1950 Umumi Nüfus sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus, (1961), Ankara: T.C. Başbakanlık Umum Müdürlüğü.

22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus, (1951), Ankara: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü.

ARAŞTIRMA ESERLER

1967 Trabzon İl Yıllığı

1973 Trabzon İl Yıllığı

1930-1940 Yılları Vilayet Belgelerine Göre Trabzon, (1997), Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği Yayınları.

Acar, Atilla (2012), **Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri (1900-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbal, Fazıla (1951), “1831 Yılında Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, **Belleten**, 15(57-60), 617-628.

Akbıyık, Yaşar (2008), “Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 371-392.

Akbulut, Dursun Ali (2008), “Çöken Devlet”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 131-157.

Akcan, Oya Çetinkaya (2010), **Erzincan İlinde Nüfusun Gelişimi, Dağılışı ve Nüfus Hareketleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akkoyun, Turan (2000), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi Teşebbüsleri”, **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, 15, 2000, 183-198.

Aksoy, Volkan (2003), **Birinci Dünya Harbi’nde Doğu Karadeniz’de Muhacirlik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktaş, Hayati (2007), “Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu amaçla Hazırlanan Kitapları”, **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Trabzon: Serander Yayınları, 275-295.

- Akyüz, Yahya (2004), “Atatürk ve Eğitim”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı 1, **Atatürk Yolu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara: Ofset Matbaacılık, 171-194.
- Albayrak, Haşim (2000), “Milli Mücadele’de Trabzon Basını ve İstikbal Gazetesi”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 559-582.
- Albayrak, Hüseyin (2010), **Trabzon’un Fethi**, İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aren, Yusuf Mazhar (1943), “Trabzon ve Nüfus Durumu”, **İnan Mecmuası**, 12, Trabzon.
- Arı, Kemal (1995), **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç 1923-1925**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2007), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 1-2, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Aybar, Celal (1940), “1940 Genel Nüfus Sayımı ve Alınan Muvakkat Neticeler”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Ankara: İstanbul Üniversitesi, 60-69.
- _____ (1937), **Muhtasar Demografi Nüfus İlimi**, Ankara: Ulus Basımevi.
- Aygün, Necmettin (2005), **18. Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, İstanbul: Serander Yayınları.
- Bahar, Cem (1996), **Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Barutçu, Faik Ahmet (2001), **Siyasi Hatıralar**, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Başol, Koray (1984), **Demografi Genel ve Türkiye**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Baykal, Tahir (1937), **Bir Jandarma Subayının Kaleminden 1937 Yılında Trabzon**, Trabzon.
- Bostan, M. Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Bulut, Engin Çağdaş (2012), **Doğu Karadeniz Bölgesinin İdari Tarihi (1923-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cavlak, Tuncer (1990), **Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cihangiroğlu, Aslı Arslan (2007), “Cumhuriyet Döneminde Karadeniz’de Yaşanan Tabii Afetler (1923-1950)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 983-1004.
- Çadırcı, Musa (2011), **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çakıroğlu, Sait Bilal (1946), “Trabzon’un İktisadi Karakteri”, **İnan Mecmuası**, 25, Trabzon.
- Çakmak, Fevzi (2013), “Cumhuriyet İdaresinin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması”, **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8(7), 33-47.
- _____ (2009), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 8(18-19), 89-115.
- Çapa, Mesut ve Çiçek, Rahmi (2004), **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam**, Trabzon: Serander Yayınları.
- Çapa, Mesut ve Usta, Veysel (1997), **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar**, Trabzon: Derya Kitabevi Yayınları.
- Çapa, Mesut (1994), “Anadolu’da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 10(29), 379-389.
- _____ (2007), “İkinci Dünya Savaşında Trabzon”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 1013-1030.

- _____ (1991), “İstikbal Gazetesine Göre Trabzon’da Mübadele ve İskan”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2(8), 631-642.
- _____ (2007), “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Pontusçu Rumlara Karşı aldığı Tedbirler”, **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 409-424.
- _____ (1990), “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2(5), 49-69.
- _____ (2001), **Pontus Meselesi**, Trabzon: Serander Yayınları.
- Çelik, Recep (2013), **Trabzon’da Siyasi Hayat (1920-1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, Rahmi (2011), **İstikbal Gazetesine Göre Trabzon’da Belediye ve Belediyecilik (1919-1925)**, Trabzon: Serander Yayınları.
- Dernek, Zeynep (2006), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1(1), 1-12.
- Doğanay, Hayati (1986), “Trabzon’da Nüfus Hareketleri ve Göçler”, **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, 15, 281-303.
- Erdal, İbrahim (2006), **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Erdeha, Kamil (1975), **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erken, Halit (2008), **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ertaylan, İsmail H.(2001), “Trabzon’un Fethi” **Öncesi ve Sonrası İle Trabzon’un Fethi**, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 26-53.

- Ezer, Feyzullah (2010), “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20(1), 427-442.
- Feyzioğlu, Turhan (1995), “Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci ve Gerçekçi Yol” **Atatürk Yolu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3-60.
- Goloğlu, Mahmut (1981), **Milli Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.
- Goularas, Gökçe Bayındır (2012), “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, **Alternatif Politika**, 4(2), 129-146.
- Gönlübol, Mehmet (1995), “Atatürk’ün Dış Politikası Amaç ve İlkeler”, **Atatürk Yolu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 235-277.
- Güler, Ali (2007), “Milli Mücadele’de Rum-Yunan Terör Örgütleri”, **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 335-364.
- Hacıfettahoğlu, İsmail (2001), “Kuruluşundan Fethine Trabzon’un Kısa Tarihi ve Fethi” **Öncesi ve Sonrası İle Trabzon’un Fethi**, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 11-21.
- Halaçoğlu, Ahmet (2003), “İngiliz Konsolosu Longworth’a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, **Belleten**, 67(56), 1-26.
- Hayri, Abdülvahap (2008), **İktisadi Trabzon**, Melek Öksüz (Ed.), Trabzon: Serander Yayınları.
- İnan, Kenan (2001), “Trabzon’un Fethi”, **Öncesi ve Sonrası ile Trabzon’un Fethi**, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 106-117.
- Karaca, Yusuf (2002), “Demografi” **Tarih Ansiklopedisi: Kişiler, Olaylar, Kavramlar, Mekanlar**, 3, Ankara: Berikan Yayınları, 205-208.

- Karaçavuş, Ahmet (2000), “XIX. Yüzyılda Trabzon Nüfusu”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 429-442.
- Karanis, Sabri, “Trabzon’u Bu Günki Durumundan Kurtarmak Lazımdır”, **Yeniyol Gazetesi**, 6 Mart 1946.
- Karpat, Kemal H.(2010), **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaştan, Yüksel (2006), “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(1), 65-76.
- Kaya, Erol (2002), “Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon Muhacirleri”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 531-547.
- Kılıç, Fahri (2002), “Milli Mücadele Döneminde Trabzon ve Çevresinde Ortaya Çıkan Pontus Rum Sorununun Giderilmesinde Atatürk’ün Rolü”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 611-632.
- Koraltan, Refik (1939), **Trabzon Vilayetinin Genel Durumu Hakkındaki Rapor**.
- Küçükkuşurlu, Murat ve Saylan, Gürkan Fırat (2008), “Şimendiferin Erzurum Yolculuğu”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 38, Erzurum, 313-342.
- Küçükkuşurlu, Murat (2009), “Türkiye’de Livaların Vilayete Dönüştürülmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 5(10), 23-50.
- Küçükkuşurlu, Murat ve Servet Öncü, Ali (2008), “Trabzon-Erzurum Demiryoluna Dair Unutulan Bir Kanun”, **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4(7), 115-156.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1999), “Osmanlı İktisadi Yapısı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, 2, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), İstanbul: Feza Gazetecilik, 513-650.

McCarthy, Justin (1998), **Müslümanlar ve Azınlıklar**, (Çev: Bilge Umar), İstanbul: İnkılap Yayınları.

_____, (1998), **Ölüm ve Sürgün**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Mutlu, N. Yücel (2005), **Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması**, Ankara: Yeşiltepe Blokları Yayınları.

Nutuk, (2008), İstanbul: Alfa Yayınları.

Okur, Mehmet ve Usta, Veysel (2009), "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme" **History Studies**, 1(1), 35-70.

Okur, Mehmet (2007), "Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Ermeni Faaliyetleri", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu, (25-26 Mayıs 2005) 20. Yüzyıl**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2, 899-912.

_____ (2002), "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 29-30, 101-116.

Öksüz, Hikmet ve Aktaş, Hayati (2007), "Pontus Meselesinin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz Amerikan Belgelerine Yansımaları", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 307-334.

Öksüz, Hikmet ve Usta, Veysel (2008), **Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon: Serander Yayınları.

Öksüz, Hikmet (2007), "Çaykara'da Afete Bağlı Göç (1929-1973)", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 1005-1012.

_____ (2000), "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskan Meselesi (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 31, 169-188.

- _____ (2007), “Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi”, **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 425-434.
- Öksüz, Hikmet ve diğerleri (2009), **Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası 1884-1950**, Trabzon: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Özdemir, Nuray (2013), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 32, 213-248.
- Özel, Sebahattin (1991), **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, Saygı (2008), **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Semiz, Yaşar (2010), “1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekarlık Vergisi)”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 27, 423-469.
- Serper, Özer (1978), **Türkiye Demografisi**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sınır, Sebahattin (1966), **Trabzon’un Tarihi, Coğrafi Ekonomik, Endüstri, Sosyal Kültürel Durumu**, Trabzon: Sonhaber Basımevi.
- Sukuti, Bekir, “Trabzon İktisaden Çöküyor”, **Yeniyol Gazetesi**, 2 Şubat 1946.
- Şahin, Eyüp (2006), “Trabzon Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Yapılanmasının 1914 Yılı Özel İdare Bütçesindeki Yansımaları”, **Karadeniz Araştırmaları**, 10, 63-75.
- Tamer, Aytül ve Bozbeyoğlu, Alanur Çavlin (2004), “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus-Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, **Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies**, 26, 73-88.
- Tellioğlu, İbrahim (2009), **Trabzon Rum Devleti (1204-1461)**, Trabzon: Serander Yayınları.

Tezcan, Mehmet (2002), “İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon’un Yeri” **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil_Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 71-90.

_____ (2007), “Pontus Krallığı (M.Ö. III. – M.S. IV. Yüzyıl)” **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Ankara: Serander Yayınları, 77-108.

Tuğluoğlu, Fatih (2013), “Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlk Teşrin 1935 Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi**, 12(25), 55-78.

Tuncer, Uğur (1975), “Türkiye Nüfusunun Yapısı ve Özellikleri”, **Dünyada ve Türkiye’de Nüfus Sorunları**, İstanbul: Çelüt Matbaacılık, 196-214.

Turan, Refik (2008), “Yabancı Destekli Yıkıcı ve Bölücü Kuruluşlar”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 200-206.

Türk, Yelda Aydın (2007), “Geçmiş ve Bugün: Akçaabat”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005) 20. Yüzyıl**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 1051-1062.

Ural, Selçuk (2009), “Atatürk Dönemi Trabzon’da Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerden Bazı Kesitler”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 16(41), 307-326.

_____ (2007), “Trabzon Valiliği’nin Vilayetin Durumunu İyileştirmeye Yönelik Aldığı Önlemler”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)**, 2, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 885-898.

Usta, Veysel (1999), **Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon**, Trabzon: Serander Yayınları.

Uzun, Enver (2009), **Rus Hesabatlarında Trabzon (1916-1918)**, Trabzon: Mor Taka Kitaplığı Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995), **Osmanlı Tarihi**, 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üçüncü, Uğur (2012), **İttihatçıların Trabzon'daki Faaliyetleri (1919-1926)**, Ankara: Altınpost Yayınları.

Yağmurdereli, Nesib (1946), "Veremle Savaş", **İnan Mecmuası**, 25, Trabzon.

Yılmaz, Hadiye (2010), **Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Yüceuluğ, Ratip (1947), **Türkiye Nüfusu Cumhuriyet Devrindeki Son Dört Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre**, Ankara: Doğu Matbaası.

Yüksel, Ayhan (2005), "Trabzon Vilayetinde Yer Adlarını ve İdari Yapıyı Değiştirme Girişimleri", **Doğu Karadeniz Araştırmaları**, İstanbul: Kitabevi.

Zaim, Sebahaddin (1999), **Türkiye'de Nüfus Meselesi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

10.10.1985 tarihinde Trabzon'un Arsin ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Yeşilköy Şehit Haydar Arslan İlköğretim Okulunda, Lise öğrenimini ise Arsin Lisesi'nde tamamladı. Lisans eğitimine 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde başladı. 2009 yılının Haziran ayında tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında yüksek lisansa eğitime başladı. Bir yıl İngilizce dil eğitimi aldıktan sonra, Arsin Lisesi ve Arsin Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde vekil öğretmenlik yaptı. Yabancı dili İngilizcedir.